

**ENKELE ASPECTEN UIT HET LEVEN VAN DS. LEDEBOER,
OVERGENOMEN UIT DE PUBLICATIE VAN:**

**RONDON DE KANSEL
VAN BENTHUIZEN**

**Gedocumenteerd verhaal over het leven van Ds. L. G. C. Ledeboer en
het ontstaan van het dorp Benthuisen**

DOOR

J. H. R. VERBOOM

**N.V. DRUKKERIJ - UITGEVERIJ "DE BANIER" - UTRECHT
1962 Tweede druk**

INHOUD

9. EEN VOORNAME FAMILIE TE ROTTERDAM¹

11. LAGER EN VOORBEREIDEND ONDERWIJS

12. LEIDSE STUDIEN

16. DE HERDERSSTAF TE BENTHUIZEN OPGENOMEN

17. GIJ HEBT MIJN ZIEL GERED

18. IN HET KEURSLIJF VAN VERORDENINGEN

19. EEN EERLIJKE BEGRAFENIS

20. VOOR DE KERKELIJKE VIERSCHAAR

21. VAN DE PREEKSTOEL GEWEERD

22. ANDERMAAL IN DE BEKLAAGDENBANK

23. UIT HET AMBT ONTZET

24. EEN BLIJVENDE ROEPING

26. HET ROESTIGE ZWAARD VAN BURGEMEESTER VAN GALEN

27. IN HET GEVANG

28. SION ZAL GEBOUWD WORDEN

29. DE VERGADERING TE AMSTERDAM EN DE GEVOLGEN DAARVAN

30. IK WAS GEEN PROFEET, MAAR EEN BEURTSCHIPPER

31. EEN MENS VAN GELIJKE BEWEGING ALS WIJ

32. MET TRANEN GEZAAID

34. EN HIJ WAS NIET MEER

35. EN ZIJN GRAF IS ONDER ONS TOT OP DEZE DAG

36. DIE NOG SPREEKT NADAT HIJ GESTORVEN IS

Visie over ds. Ledeboers leven en werk:

"Verzamelde Geschriften" in 3 delen 1977. Door de heer H. Natzijl

Becommentarieert door A. Ros

"Een verdeelde noodwoning"

De eigen weg van ds. Ledeboer: als een balling omzwerven

Door C. de Jongste

---

¹ In deze digitale weergave zijn een aantal hoofdstukken weggelaten, als minder relevant

9. EEN VOORNAME FAMILIE TE ROTTERDAM

"Ik ben een Joods man van Tarsen, een burger van een niet onvermaarde stad in Cilicië", zo antwoordde Paulus de Romeinse overste.

Lambertus Gerardus Cornelis Ledebour kon met Paulus ook zeggen, dat hij een welgeboren burger was van de stad Rotterdam, en aan de ijver van Bernardus Ledebour, zijn vader, hebben wij het te danken, dat zijn geslacht tot in 1417 terug te vinden is. Deze Rotterdamse koopman heeft namelijk ondanks drukke besognes in zijn koopmanschap de tijd gevonden om een boekje te schrijven onder de titel: "Aan mijn kinderen en kindskinderen". Dit boekje is nooit in de handel verschenen, maar onder zijn nakomelingen - waarvoor het uiteraard bestemd was - bewaard gebleven. Wij hebben enkelen van die kindskinderen aangeschreven, maar hebben het niet kunnen achterhalen; zij antwoordden ons, dat er van een dergelijk geschrift niets meer bekend was. Ds. J. H. Landwehr heeft het indertijd van een bloedverwant van hem, die gehuwd geweest is met een nicht van Ds. Ledebour, ter inzage gehad en wij zijn zo vrij het belangrijke gedeelte hier woordelijk over te nemen.

"Wij hebben het genoeg uit aantekeningen te kunnen bewijzen, dat het geslacht Ledebour behoort onder de oudste adellijke geslachten van Westfalen. Wij zijn uit de Werburgse tak van dat geslacht gesproten. Heinrich von Ledebur zu Muhlenberg und Werburg, geboren 1417, had twee zonen, Gerhard en Johann.

Gerhard is de stamvader van de Muhlenbergse, Johann de stamvader van de Werburgse tak. Deze Johann is geboren in 1468.

Andere liniën zijn later ontsproten, doch alle hebben hetzelfde wapen: een zilveren keper op een rood veld.

In 1578 trouwde Anna von Ledebur, erfdochter van Johann von Ledebur zu Werburg en Anna van Kappel, met Georg von Kettler, wiens zoon Johann, wegens de Werburgse Erfmaking, de naam Ledebur-Kettler aannam.

Onze tak ontving slechts een gedeelte van het Werburgse, de Ambshof genaamd, aangezien de moeder van deze tak een burgerlijke was.

In de geschiedenis van de hertogen van Gelder vinden wij die von Ledebur als door Karel van Gelder, toen in oorlog met het Bourgondische hof, opgeroepen als behorende tot de ridderschap van het graafschap Ravensberg.

En in de Aardrijkskunde van Bussching vinden wij de heerlijkheden van Brockhausen, Bischrendorff, Werburg en Arenhorst, als behorende aan de familie Von Ledebur en als zodanig tot de Landdag opgeroepen.

Onze stamvader Johann von Ledebur heeft drie zonen gehad, die hij allen heeft doen studeren. Eén van deze was Christoffer die in het jaar 1573 van de Lutherse tot de Calvinistische belijdenis is overgegaan, en in het jaar 1613 als eerste prediker na de Reformatie te Almelo is beroepen, waar hij met veel vrucht heeft gearbeid, zodat onder zijn dienst die gemeente van 5 tot omtrent 500 lidmaten aangroeide. Hij was aan deze gemeente zo zeer verbonden, dat hij voor drie aanzienlijke beroepen, onder andere naar Deventer, heeft bedankt.

Zijn zoon Johannes, mede in de evangelische dienst opgevoed, was ook predikant te Almelo, en van deze vinden wij aangetekend, dat hij gedurende de inval van de bisschop van Munster meermalen onder de blote hemel heeft gepredikt.

Ook diens zoon, Jan Hendrik, volgde zijn vader op te Almelo en werd naderhand te Nijkerk in Gelderland beroepen. Deze inzonderheid wordt genoemd als van jongsaf zeer godvruchtig geweest te zijn. Wij bezitten van hem twee gedrukte predicaties in

rijm, de ene bij gelegenheid van het overlijden van Koningin Maria, en de andere bij de terugkomst van Koning Willem, die beide vooral belangrijk zijn wegens de geschiedkundige aantekeningen.

De zoon van Jan Hendrik was Ernst Jan, koopman te Amsterdam en schrijver van vele godvruchtige brieven, waarvan twee boekdelen met zijn portret onder ons berusten.

Zijn zoon Abraham heeft de gehele Bijbel uitgeschreven, die wij bezitten in 4 folio banden met platen van Hoedt, Houbraken en Picard.

Een andere zoon van Johannes was Abraham, onze stamvader, predikant te Gilhausen. Hij schreef het eerst *Ledeboer*.

Vier van zijn kinderen zijn voor ons van belang hier te noemen.

Zijn zoon Johannes, praktiserend apotheker te Amsterdam, gehuwd met Mejuffrouw Sterlinck, die de vader was van doctor Ledeboer te Leiden.

Zijn zoon Elias, koopman te Zwolle, wiens zoon aldaar burgemeester was, die drie molens heeft gebouwd, welke nog zijn naam dragen.

Een derde zoon was Abraham, de vader van de beroepen predikant Johannes, die bij Zuidlaren door een deserteur, die hem de weg wilde wijzen, tot droefheid van zijn geslacht en allen, die hem kenden, van het paard werd doodgeschoten.

Een vierde zoon, Bernardus genaamd, was mijn grootvader, laatst predikant te Hellendoorn, waar hij ook de vijftigjarige gedachtenis van zijn dienst mocht vieren, en vooral in het laatst met bijzondere zegen heeft gearbeid.

Deze mijn grootvader heeft drie zonen gehad.

De oudste was Abraham, die te Groningen studeerde en ook werd gepromoveerd als Phil. Dr. Bekend is het, hoe hij, zo door het bekronen van meer dan één verhandeling, als ook toen hij, door een ongemak aan de spraak verhinderd zijn dienstwerk waar te nemen, door het opleiden van jonge lieden zich algemene achting heeft verworven.

Tot dusverre waren onze voorouders dus allen Evangeliedienaars en deze gedachte zal ons meer waard zijn dan de verloren adeldom.

De beide andere zonen, mijn vader Lambertus Vincentius en mijn oom Hieronymus, waren beiden kooplieden binnen deze stad (Rotterdam).

Mijn vader nam de affaire over van de heer Sterlinck, boven tot onze familie in betrekking, en was gehuwd met me juffrouw Drost van Haastrecht, toen de standplaats van mijn Oom.

Van mijn broeders en zusters noem ik hier alleen de overledenen, en wel eerst mijn zuster Anna Sibilla, die gehuwd is weest met de heer Van Affelen en moeder was van de de huisvrouw van Ds. Hugenholtz, en mijn zuster Aletta Lamberta.

Ook denk ik hier gaarne aan mijn geliefde broeder Dammes, de kantonrechter.

En nu volgt iets over het huisgezin van *Bernardus Ledeboer* zelve.

Reeds zeer vroeg was ik met mijn vader in de winkel werkzaam. Ik had liever gestudeerd, maar ik heb van achteren voldoening dat niet te hebben doorgedrongen.

Vroeg en gelukkig gehuwd, leefden wij stil en genoeglijk en sleten onder veel drukte aangename dagen.

De eerste ramp, die ons trof, was het verlies van ons oudste zoontje, in de ouderdom van 4 jaren. Het was een lief kind, de vreugd van ons leven.

Zwaarder slag trof ons bij het verlies van onze oudste dochter Wilhelmina, 1838. Zij stierf in de ouderdom van 18 jaren. Mijn zoon Dammes Paulus werd ook tot onze diepe droefheid en die van zijn lieve vrouw opgeroepen.

Mijn dochter Aletta, van jongs af veel belovend, en reeds vroeg gehuwd met de heer Ballot, ontsliep na een ziels- en lichaamsongesteldheid.

Opnieuw leden wij een smartelijk verlies in onze geliefde dochter Maria, gehuwd met

de heer W. van Rossem.

Wij blijven van onze overige kinderen veel goeds genieten. Onze geliefde dochter Petronella, die reeds de ouderdom van 50 jaren bereikt heeft, was ons altoos tot genoeg.

Mijn oudste zoon Lambertus Vincentius bracht onder de Goddelijke zegen zijn zaak tot een aanmerkelijke hoogte. Mijn zoon Adrianus Marinus studeerde te Leiden en werd aldaar tot Med. Dr. gepromoveerd.

Mijn zoon Paulus Johannes studeerde ook te Leiden en werd aldaar als advocaat gepromoveerd. Ook hij doet wat in zijn vermogen is, om ons genoeg te vermeerderen.

Mocht ik dat ook zeggen van mijn zoon **Lambertus Gerardus Cornelis**. Nadat hij met lof gestudeerd had, werd hij tot predikant te Benthuisen beroepen, maar verliet deze gemeente en ... Hier houdt de schrijver plotseling op.

Waarom? Dit is gemakkelijk te begrijpen. Het is opmerkelijk, dat vader Ledeboer na veel goeds te hebben verteld over zijn zoons Lambertus Vincentius, Adrianus Marinus en Paulus Johannes blijft stokken als hij over Lambertus Gerardus Cornelis begint. De gang van zaken in Benthuisen was hem, toen hij dit schreef, reeds bekend en blijkbaar is vader Ledeboer het niet met zijn zoon eens. Het was voor de hoogmoed van het voorname geslacht ook een gevoelige slag, dat de eerst met zoveel lof studeerde zoon uit de vaderlandse kerk werd geworpen. Toen vader Ledeboer dit boekje geschreven heeft, was hij al een stokoude man van 76 jaar, die ondanks zijn hoge leeftijd in alle opzichten de gebeurtenissen in de familie goed bijhield. Dit grond ik op nauwkeurig onderzoek in het gemeentearchief en de registers van de burgerlijke stand te Rotterdam, waardoor met enig aanpassen het verloop in de familie te volgen is.

Uit het boekje van Bernardus Ledeboer zou men kunnen afleiden, dat zijn vader en oom steeds te Rotterdam gewoond hebben, als hij zegt: "De beide andere zonen, mijn vader Lambertus Vincentius en mijn oom Hieronymus, waren beiden kooplieden binnen deze stad".

Dit is echter niet zo. Lambertus Vincentius, de grootvader van Ds. Ledeboer, is als jongeman uit Weerselo in Overijssel naar Rotterdam gekomen met zijn jonge vrouw Alette Drost van Haastrecht. Men zal zich afvragen: hoe komt een jongeman uit Weerselo in Overijssel in kennis met een jongedochter uit een dorp in Zuid-Holland? Dit is heel eenvoudig. In die tijd stond zijn broer als predikant te Haastrecht bij Gouda, en de bezoeken, die Lambertus Vincentius bij hem aflegde, zullen de aanleiding tot de kennismaking met Alette Drost geweest zijn. Op 24 april 1763 tekent het jonge paar (de grootouders van Ds. Ledeboer dus) te Haastrecht aan, terwijl zij attestatie krijgen om aldaar te trouwen op 8 mei 1763. Eerst daarna vestigen zij zich te Rotterdam, waar hun stamhouder op 6 maart 1764 geboren wordt en onder de naam van "Bernardus" ingeschreven in de gereformeerde doopboeken.

De vader van Ds. Ledeboer is dus te Rotterdam geboren op 6 maart 1764. Waarschijnlijk heeft hij de zaak van zijn vader overgenomen.

In de volkstelling van 1839 komt hij voor, wonende op het Haringvliet in pand no. 20 en van beroep koopman.

Dat vader Ledeboer op het Haringvliet woonde, is al een bewijs, dat hij een voornaam koopman was, want volgens C. P. M. Hazelzet in "Rotterdam zoals wij het kenden", dateerden de oude havens - het Haringvliet is een straat met, een gelijknamige haven - uit één der bloeiendste perioden, uit de tijd toen menig Venetiaanse reiziger en diplomaat hoog, opgaf over de schoonheid van Rotterdam, dat hij *één der fraaiste*

steden van Europa noemde.

De moeder van Ds. Ledeboer stamde eveneens uit een voornaam geslacht, dat te Delft woonde.

Professor J. Clarisse en Teissèdre LANGE vertellen daarover, dat haar ouders Pieter van den Ende en Wilhelmina Brouwer een handel dreven in lijnwaden, waaruit zij ruime inkomsten genoten voor de instandhouding van hun gezin. Zij hebben 12 kinderen gehad, vijf zoons en zeven dochters, waarvan er echter vijf door een vroegtijdige dood werden weggenomen, terwijl de anderen, behoudens de moeder van Ds. Ledeboer en nog een zuster, allen min of meer op een jongere leeftijd het tijdelijke met het eeuwige verwisselden.

In beide gezinnen blonk de Godsvreze uit. Zij behoorden tot de navolgers van de contra-remonstranten en leefden ondanks hun ruime inkomsten maar zeer eenvoudig.

Want hoewel vader Ledeboer schreef, dat de adel van zijn geslacht verloren was gegaan, behoorde hij toch, zoals we hoven reeds schreven, tot de rijke en deftige stand van Rotterdam. Volgens J. F. Bergman verloochende hij in zijn optreden zijn adellijke afkomst nooit. Dit stempel drukte ook op zijn kinderen en moet ook Ds. Ledeboer tot in het laatst van zijn leven bijgebleven zijn.

Van zijn werkzaamheden op kerkelijk en maatschappelijk gebied is alleen bekend, dat hij vele jaren secretaris voor de buitenlandse briefwisseling van het Nederlandsche Zendingsgenootschap is geweest, waaruit men kan afleiden dat hij zelf ook - zij het dan geen universitaire - geschoolde ontwikkeling moet hebben gehad.

Bergman zegt verder, dat hij ondanks zijn voorname afkomst en de stand, die hij voerde, toch zeer goed tot anderen kon afdalen. Even daarvoor zegt hij, dat zij zeer eenvoudig leefden; dit strookt niet met stand voeren, blijkbaar bedoelt Bergman: eenvoudig in hun stand. De uitdrukking "afdalende" klinkt thans opgeblazen, maar men moet niet uit het oog verliezen hoe groot het verschil in stand en rang in die dagen was. Vele beter gesitueerden buitten de minderen uit, terwijl zij deden voorkomen dat het een grote lankmoedigheid was wanneer de armen de kruimpjes van hun tafel mochten oplezen.

Bij de familie Ledeboer was dit anders. Vader Ledeboer moet zeer weldadig zijn geweest, zodat menige arme zijn naam in oprechtheid zegende.

Lambertus Gerardus Cornelis werd op de 30e september van het jaar 1808, als zesde zoon van Bernardus Ledeboer en Anna Christina van den Ende, te Rotterdam geboren. Moeder Ledeboer schijnt over haar jongste telg met een bijzondere voorliefde gewaakt te hebben; het tere gestel van het knaapje zal daar wel mede de oorzaak van zijn geweest. Vader Ledeboer heeft dan ook geen grote verwachtingen van zijn kunnen, als hij schrijft dat Lambertus een langzame ontwikkeling heeft en zich openbaart als een jongen met middelmatige gave, maar Ds. Ledeboer zelf schrijft - wel in ander verband - doch hierop ook zeer wel van toepassing: "Trouwens, de Pottenbakker doet met het leem wat Hem behaagt".

In hoeverre zijn ouders genade in hun zielen ondervonden hadden, is moeilijk na te gaan.

Over zijn vader schrijft Ds. Ledeboer, die dit toch het beste had kunnen mededelen, dat hij hem veel dank verschuldigd is voor zijn goede en wijze opvoeding, maar het geestelijke roert hij verder niet aan. Zelfs zijn overlijdensdatum op 6 mei 1848, oud 84 jaar, 2 maanden en 10 dagen, wordt door hem nergens in enig geschrift genoemd. Een gedicht of brief, in welke vorm ook ontbreekt eveneens.

Zijn moeder wordt wel door hem genoemd bij gelegenheid van haar 77e verjaardag, in 's Heeren wegen met een alles verbeurd hebbend zondaar". "Heden viert mijn moeder,

ware het vieren in de Heere, dat weet de Kenner des harten of dit zo wezen mag, haar 77e verjaardag. Ik mocht de Heere danken; want ik gevoelde er straks iets van, welk voorrecht mij te beurt gevallen was, dat ik uit die draaikolk was uitgetrokken".

Dit schreef hij in het jaar 1844, toen Ds. Ledeboer te Leiden in de gevangenis gesloten was.

Hier laat de schrijver zich niet positief uit over de zielstoestand van zijn moeder; hij wenst, dat het een vieren in de Heere mag zijn, daarmede verklarende: "Ik weet niet of het waarheid in het binnenste is, ik hoop het".

Het is duidelijk, dat moeder Ledeboer een krachtdadige bekering, zoals Ds. Ledeboer die zelf ondervonden had, niet heeft gekend, maar later is hij meer bepaald bij de onderscheiden leidingen des Heeren met Zijn volk, Die de één afsnijdt door het zwaard, en de ander een langzame hongerdood laat sterven, waaruit te verklaren is, dat hij elf jaar later, in 1855, schreef, dat "zijn moeder van haar jeugd aan de Heere diende".

Deze ontboezeming is terug te vinden in "Slons Lof- en Treurzangen", in een gedichtje, dat hij geschreven heeft na de begrafenis van zijn moeder, overleden te Rotterdam in de ouderdom van 87 jaar, 7 maanden en 28 dagen, getiteld:

BIJ DE TERUGKOMST VAN HET GRAF ONZER MOEDER

Anna Christina Ledeboer, geboren van den Ende geboren 14 oktober 1767, overleden 11 juni 1855.

11. LAGER EN VOORBEREIDEND ONDERWIJS

Nadat de jonge Lambertus zijn lager onderwijs, hem gegeven door de heren De Vletter en Gorlitz, voltooid had, stond voor hem de weg open naar de Latijnse school, het beroemde Erasmiaanse Gymnasium te Rotterdam.

Over zijn prestaties op de lagere school roemt hij later niet, want van die schooljaren zegt hij zelf: "Op de school doorgaans de laagste door mijn onachtzaamheid, deed ik niet wat ik doen moest, en wat ik niet doen moest, deed ik; wat zich van mijzelf ontwikkelde, of liever, waar de Heere mij van achteren bezien, bij bepaalde en meer dadelijk in verband stond met mijn volgende loopbaan, ging het beste. Gedwongen arbeid viel mij zwaar en zuur, maar vrijwillige (gelijk men het noemt) ging beter".

Dit getuigenis is geen hovaardig pochen op zijn vorderingen, maar veeleer een bekentenis, dat hij het volgens zijn gevoelen er maar matig heeft afgebracht.

Zijn lichtelijk ,onevenwichtige geest schijnt toen al openbaar gekomen te zijn, doch de godsdienstige opvoeding komt in geheel zijn persoon en handelwijze uit. Hij schrijft later evenwel, dat het niet de opvoeding, maar veel Meer de behoudende genade des Heeren is geweest, die hem bewaarde voor doorbreken in allerlei zonden. "Er was iets in mij anders dan in andere kinderen, waardoor ik ernstig was bij het gebed en bij hetzelfde geen oneerbiedigheid verdragen kon".

Ds. Ledeboer geloofde dan ook, dat de Heere hem van zijn jeugd aan getrokken heeft, hoewel het doorbrekende werk van genade eerst veel later plaats vond. De vele indrukken, die in zijn jonge kinderziel lagen van de grootheid en heiligheid Gods, vervulden hem met zon diepe eerbied voor Gods Woord, de Bijbel, dat hij later, tijdens zijn ambtelijke bediening, het nooit verdragen kon wanneer één of ander voorwerp op de Bijbel lag. Terstond werd het dan door hem er af genomen. Dit mag mogelijk overdreven lijken - voor Ds. Ledeboer niet - hij had reeds van kinds af de gesteldheid, door allerlei voorvallen terstond van het natuurlijke tot het geestelijke opgeleid te worden. Toch was hij ondanks zijn teer gemoed licht geraakt, en kon zelfs in drift ontvlammen waar een ander, meer beheerst, zich bedwongen zou hebben. Doch, en dit is wel heel voornaam, hij wilde zijn driftige fouten ook weer terstond erkennen en terugnemen.

Zelf verbloemt hij die fouten niet, maar deelt openhartig mede: "Schoon alle kwaads in ons woont, ontwikkelt bij de één meer dit en bij de ander weder iets anders. Schoon zij allen vroeg of laat leren kennen, ook hetgeen zich het minste in hen openbaarde, ja wordt hun nog wel de grootste zonde. Alle kwaad is in ons; van nature zijn wij,dezelfde, in Adam gevallen, onreinen uit onreinen, in zonden en ongerechtigheid ontvangen en geboren, dood in de misdaden en zonden. De wil is de daad voor God. Ieder heeft een hoofd- en troetelzonde. De mijne waren wellust".

Op pagina 8 van "s Heeren wegen" gaat hij op zijn jeugdzonden dieper in, daarvan verklarende dat hij zonde deed, zonder te weten dat het zonde was. Toch werd zijn gemoed verontrust, zodat hij de Heere bad of zijn handelingen (welke noemt Dm, Ledeboer niet) nu werkelijk zonde waren, ja of neen. Aan zijn ouders durfde hij het uit schaamte niet vragen, wat, naar hij zegt: "genoeg blijken gaf, dat het zonde was. Van twijfelachtige dingen moet men zich onthouden, zeggen onze ouden, en als men twijfelt aan een zaak, die men niet durft openbaren en het geweten beschuldigt, dat is zonde. Wat tot streling van het vlees is, waarbij de geest schade lijdt, is zonde". "Ik kon het niet laten - zegt hij verder - tot God zeide: tot hiertoe en niet verder".

Landwehr schrijft hierover: "Deze woorden zijn doorzichtig. Ledeboer schijnt in zijn jeugd geleden te hebben van kwaad, dat menige jongeling groot verderf toebreacht".

Dit is overigens ook maar een veronderstelling. Ds. Ledeboer geeft er geen nadere

verklaring van, maar men moet hier niet teveel achter zoeken, want zijn ontvankelijk gemoed, vanaf zijn prille jeugd in innerlijke spanningen, waardoor hij overgevoelig was. Liggen de zaken anders, dan koon (le we nade Gods weer te helderder uit, die zeide: "tot, hiertoe en niet verder".

De ouders van Ds. Ledeboer hebben hem bestemd om predikant te worden. Zou Lambertus daar op tegen zijn geweest, dan hadden zij, als wijze opvoeders, hem niet gedwongen die richting op te gaan. Maar ze hebben geen moeite met hun zesde zoon, die zelf ook van jongsaf aan begeerte tot het predikambt heeft.

Het schijnt, dat Lambertus ook nog plannen gehad heeft om zendeling te worden onder de Joden en later onder de heidenen. Het secretariaat, dat zijn vader voor de buitenlandse briefwisseling van het Nederlandse Zendinggenootschap vervulde, zal wel mede aanleiding tot deze plannen gegeven hebben.

Hoezeer de familie Ledeboer de zending ter harte ging, zal de volgende passage uit het boekje "Rotterdam tegen het midden van de negentiende eeuw" van de hand van Dr. L. J. Rogier duidelijk maken.

"Buiten de bemoeienis, niet altijd buiten de bemoeizucht, van de overheid lag de sector van de religieuze verzorging der burgerij. Ook het kerkelijk leven in de hervormde gemeenschap weerspiegelt iets van het panta choorei (dit betekent: alles is steeds in wording), dat de tijd typeert. In de stichting van het Zendelingenhuis in 1840 valt een getuigenis van energieke en praktische godsdienstzin te zien, maar het geval lijkt tot dusver wat te zeer het resultaat van een offerzin, die tot een kleine kring beperkt bleef, en van een energie, die van een enkele familie - de Ledeboers - uitging".

Vader Ledeboer stond bekend als zeer milddadig, hij heeft die offerzin ook betoond voor de zending, en ging zelfs zó ver, door alleen met zijn familie het Zendelingenhuis te stichten. Daar werd in de huiselijke kring veel over gesproken, waardoor bij Lambertus de lust tot zendeling worden reeds jong ontvlamde. Het is echter bij plannen gebleven - God had ander werk voor hem.

Over zijn vorderingen op de Latijnse school rept Ds. Ledeboer zelf niet, maar zijn vader meldt hierover: "Lambertus gaat voort goede vorderingen te maken op het Latijnse school", zodat hij elk jaar overging naar een hogere klas.

"De langzaam ontwikkelde jongeling met middelmatige gave", zo zijn vader dat uitdrukte, bleek bij het eindexamen zo hard gestudeerd te hebben, dat hij het aandurfde om een Latijnse redevoering uit te spreken - de Aristagora Graecorum Asiam incolentium a Persarum rege defectionis auctore - in het Nederlands vertaald: "over Aristagoras, de bewerker van de afval der Aziatische Grieken van de koning van Perzië".

De student was toen achttien jaar en werd met een prijs in het vak der oude letteren vereerd. Aan het ijverig naspeuren van Ds. Landwehr hebben we het te danken de officiële berichtgeving hierover woordelijk weer te kunnen geven.

Rotterdam. Den 28sten Aug. 1826.

Heden werd, ingevolge gewoonte, de halfjarige Promotie der Erasmiaansche Schooljeugd in de Waalse Kerk gevierd; welke plechtigheid de Rector Mr. W. Terpstra met een voorafpraak opende, waarin hij met een voorbeeld, uit het tweede gedeelte der zeventiende eeuw, bewees, dat er toen niet alleen uit Spanje en Frankrijk een menigte leerlingen herwaarts spoedde, maar ook de naam en roem der Erasmiaansche school tot in het paleis van Paus Clemens den IX was doorgedrongen, zodat Z.H. hen, welke haar bezochten en van welke hij wist, dat zij te Rotterdam op de Erasmiaansche school onderwezen waren, hoflijk en prachtig deed onthalen aan de tafel der Kardinalen.

Hierop werden aan de Hoogeschool bevorderd W. Storm, met een premie in het vak der Letterkunde, en alzo hij ongelukkig is in het loten, al wederom met een Getuigschrift in de klasse der Geschiedenis en Aardrijkskunde beloond;

C. van Vollenhoven, welke deels even gelukkig, deels even ongelukkig was;

L. G. C. Ledeboer en J. F. van Binsbergen, welke in het vak der Letteren met een prijs vereerd werden, als ook F. C. Rose. Deze spraken allen een door henzelfen gemaakte redevoering uit ...

L. G. C. Ledeboer. De Aristagora, Graecorum Asiam incolentium a Persarum rege defectionis auctore".

Rotterdamsch Schoolnieuws in de Boekzaal der geleerde wereld.

Jaargang 1826, pag. 341 e.v.

De bijzondere voorliefde, die de jonge Lambertus voor de oude talen heeft, komt hierin uit.

Later - na het beëindigen van zijn Leidse studiën - zou hij zich andermaal in die oude talen verdiepen, maar wel het meeste in de oudste en de beste taal, en dat is de *tale Kanaäns*.

12. LEIDSE STUDIEN

Het met gunstig gevolg afgelegde eindexamen opende de weg naar de oude sleutelstad Leiden, met haar eertijds zo beroemde universiteit. Voor de nog jonge Lambertus betekende dit, dat hij het ouderlijke huis ging verlaten en, voortaan meer aan zichzelf overgelaten, op eigen wieken moest drijven. Dit was een gewichtige stap.

Reeds in september 1826 verliet hij Rotterdam en vestigde zich te Leiden, waar hij als student werd ingeschreven. Rondom de hoogleraarszetel van Franciscus Gomarus - de bekende bestrijder van Arminius, hadden geheel andere mannen plaats genomen, zoals de hoogleraren Van der Palm, Hamaker, Clarisse, Kist, Van Hengel en Suringar, die allen, de één meer, de ander minder, met de geest van Arminius, zij het soms in een moderne vorm, bezielde waren.

Het rationalisme, afgeleid van ratio - dat is rede - het denken, dat de rede als de enige of in ieder geval als de kenbron van de waarheid beschouwt, vermengd met supranaturalisme, een stelsel dat leert, dat de bovennatuurlijke openbaring Gods door de menselijke rede moet worden gerechtvaardigd (de nietige mens moet het oneindige kunnen begrijpen), werd verheerlijkt en aan de studenten als de juiste leer der zaligheid voorgehouden.

Sommigen van deze hoogleraren, en wel het meest Van der Palm, bezaten de gaven hun kolleges op een zeer aangename wijze voor te dragen. Van der Palm doceerde in de Oosterse talen, waarvan het Hebreeuws de grootste plaats innam.

De jonge student, die op het gymnasium reeds een proef had geleverd een goed hoofd voor talen te hebben, volgde de lessen van Van der Palm zeer getrouw. Hoewel Van der Palm geenszins tot de rechtzinnigen gerekend kon worden, vertoonden zijn lessen toch een vasthouden aan de oude lijn, in tegenstelling met zijn collega Hamaker, die openlijk de authenticiteit (echtheid/betrouwbaarheid) van sommige Bijbelboeken bestreed en beweerde dat het profetisme geen Goddelijke ingeving, maar slechts een uiting was van een persoonlijke godsdienstige beschouwing.

Een andere hoogleraar, Wessel Albertus van der Hengel, was destijds nog predikant geweest te Kalslagen, het thans geheel door vervening verdwenen dorp, waarover in

het stukje "Een bedrogen vroedschap, wat toch nog een goed einde had", melding werd gemaakt. Hij deed vooral aan exegese (uitlegging) van het Nieuwe Testament, maar week daarin af van de kerkelijke belijdenis.

Door deze mannen werden de toekomstige predikanten van Nederlands kerk opgeleid, in welke geest laat zich verstaan. Het Arminiaanse onkruid had de ganse Leidse leertuin overwoekerd.

In zijn studententijd bleef Ledeboer dezelfde die hij thuis ook geweest was. Zijn teer gemoed bewaarde hem voor studentenuitspattingen, waarin velen van zijn collega's zich verlustigden. Met jeugdige waanwijsheid is hij blijkbaar ook niet bezet geweest, het knagende gevoel van zijn onwaardigheid lag hem altoos hij. Hij zocht het wel eens in de wereldse - mogelijk onschuldige - vermaken, maar hij zegt: "De Heere sloeg mij gedurig terug. Geloof aan de waarheid mocht ik vroeg hebben, dat lag in mijn ziel: dat is het; maar geloof aan de waarheid is nog geen geloof in de waarheid [(Joh. 17: 3). Dat is mij dan ook minder bestreden geworden, zelfs midden onder verderfelijke leringen, namelijk het geloof aan stellige waarheden".

Wat Ds. Ledeboer hiermede bedoelt, is duidelijk. Wanneer professor Hamaker of Van der Hengel stond te oren, daarbij betuigende dat Mozes, toen deze tot het volk Israëls zeide: "Een profeet uit het midden van u, uit uw broederen, als mij, zal de Heere uw God u verwekken; naar Hem zult gij horen" (Deut. 18: 15), helemaal niet door de inspiratie van de Heilige Geest gesproken had, maar zuiver naar zijn persoonlijke godsdienstige beschouwing, dan wist Lambertus eerst niet wat hij hoorde. Stellige waarheden uit de Bijbel werden gewoonweg voor twijfelachtig verklaard.

Als één en ander niet met de rede - het rationalisme - kon overeenstemmen, dan trokken zij het in twijfel, met het gevolg dat ook de studenten begonnen te twijfelen en alle houvast in de Bijbel verloren. Bij Lambertus werd door deze leer wel aan zijn geloof in stellige waarheden geschud, maar hij is het niet meer kwijtgeraakt, wat echter, zoals hij zelf betuigt, nog geen zaligmakend werk is.

Bovendien spraken deze hoogleraren minachtend over de strenge Calvijn, de bekrompen Voetius, en de piëtist Van Lodenstein, terwijl de mystieke theologie, dat is de heilige waarheid der gereformeerde leer, door Gods Geest aan 's mensen ziel geleerd, de bevinding dus, zoals onze oude vaders dat uitdrukten, door hen belachelijk werd gemaakt.

Daar schrok de jonge student van, de nepen gingen door zijn hart, hij, die van jongs af zo hoog tegen God en Zijn volk had opgezien, hoorde nu woorden uitspreken, nog wel door leraars, die alles omversloegen wat met eerbied voor die zaken te maken had. Het is daarom geen wonder als hij schrijft: "Sprak men vleselijk over geestelijke zaken, of werd Gods volk aangeraakt, dat ging mij, nog jong zijnde, door merg en beenderen".

Of Lambertus het gewaagd heeft tegen zijn leraars in te gaan wanneer zij bepaalde stellingen naar voren brachten, trek ik sterk in twijfel. Want - en dit zal de meesten verwonderen - een geschoolde kennis van de Gereformeerde leer bezat hij tijdens zijn studententijd niet. Hoe is dit mogelijk? zal men wellicht denken.

Het gezin van vader Ledeboer behoorde toch tot de contra-remonstranten, en dan behoort men de gereformeerde leer te kennen. Inderdaad, maar aan de verwatering van die leer, voornamelijk vóór en tijdens de Franse overheersing, schijnt men op het Haringvliet no. 20 ook niet ontkomen te zijn. Zou hun hoge stand daar soms geen goed aan gedaan hebben?

Het is in ieder geval opmerkelijk, dat in het gezin de werken van Voetius, Brakel, Van der Kemp, Lodenstein en de latere Smytegelt niet tot de op hun tijd gelezen boeken behoorden. Of vader Ledeboer ze in zijn bezit gehad heeft, weten we niet, maar

Lambertus vertelt in "s Heeren wegen", dat hij vóór zijn bekering oude schrijvers nooit gelezen had. We kunnen toch niet aannemen, dat hij ze niet heeft willen lezen. Zodoende wist hij van de zuivere grondwaarheden weinig af en moest hij in deze geheel op zijn gevoel drijven.

De werken van Lucas Egeling, bekend als doper van Da Costa, mevr. Hanna van Belmonte, de latere vrouw van Da Costa, en Capadose, had hij wel gelezen. Later, toen het geestelijk ontdekkende werk in zijn ziel doorgebroken was, verachtte hij de boeken van Egeling en noemde ze onomwonden verderfelijk, waar de weg van verbetering, maar niet van bekering in gevonden wordt. In een bijvoegsel bij de tweede druk van 's Heeren wegen" verklaart Ds. Ledeboer, dat hij met "verderfelijke boeken van Egeling" diens werk "Weg der zaligheid" bedoelt. In het tweede deel op bladzijde 176 staat: Dan, wij moeten snel alleen op het bloedige lijden en sterven van de Verlosser blijven staren, even alsof door die wonden en smarten het ongenoegen Gods gestild en langs die weg Zijn gunst verworven ware, zulke gedachten toch zouden evenmin met de leer des Bijbels en heerlijkheid Gods overeenkomstig zijn".

In zijn studietijd smaakte de jonge student zulke kost nog wel. Hij meende dat de zachtmoedige Egeling het bij het rechte einde had en werd door hem opgebouwd in eigen gerechtigheid. Want de preken van Ds. Egeling, die, toen Lambertus te Leiden vertoefde, daar predikant was, waren geheel in de lijn zoals hij schreef. Maar toen later de krachtadige geestelijke ontdekking volgde, leerde hij het wel anders. Geleid in de totale afsnijding van alles wat een mens nog aan wil voeren tot lossing van zijn ziel, waardoor hij volkomen ontbloot en van eigen gronden afgeslagen werd, leerde hij juist dat all een het bloedig lijden van Christus hem weer met een drie-enig God verzoenen kon.

De werken van zijn hoogleraar Van der Palm had hij eveneens bestudeerd, maar die komt er nog slechter af dan Egeling, als Ledeboer zegt dat het goddeloze boeken zijn. Een verre van verheffend getuigenis.

Wanneer Lambertus bij gelegenheid naar zijn ouderlijk huis gaat, heeft hij ongetwijfeld met zijn ouders en verdere familie over al deze zaken gesproken. Mogelijk dat zij het lang niet altijd met hem eens zijn geweest en in vele gevallen de noodzakelijkheid van de studie meer voorop stelden dan Gods eer. Toen hij 's Heeren wegen" schreef, zal Ds. Ledeboer teruggedacht hebben aan dit alles en met diepe schaamte zijn zwijgen, als Gods eer werd aangerand, hebben betreurd. "Gods eer moet boven alles gaan, daar komen geen vader, moeder, broeders, zusters, familie of leermeesters in aanmerking". Met andere woorden: die mogen als zij het fout hebben, hoeveel eer men hun ook verschuldigd is, niet ontzien worden.

Hoewel teruggetrokken van aard, had Lambertus te Leiden wel enige vrienden, o.a. T. J. Domela Nieuwenhuis, later hoogleraar aan het Evangelisch-Luthers Seminarium, G. D. J. Schotel, de bekende letter- en oudheidkundige; H. Hiebink, voormalig directeur van het Zendingsgenootschap, en A. J. C. van Blokhuijzen, die op jeugdige leeftijd aan tbc bezweek. Deze jongelingen richtten, zoals dat onder studenten wel meer voorkomt, een kring, genaamd "Philomathia", op, die de beoefening van de letteren tot doel had, welke zelfs tot 1848 heeft bestaan.

Dat de jonge Ledeboer juist deze vrienden gekozen heeft, zal bij de meesten enige verwondering wekken als men nagaat dat gelijktijdig met hem de later zo bekende mannen van de Afscheiding, G. F. Gezelle Meerburg, H. P. Scholte, A. Brummelkamp, S. van Velzen en A. C. van Raalte, aan de Leidse universiteit studeerden. Enkelen waren wel wat later dan hij te Leiden ingeschreven, maar

vanwege de voorstudie, die zij te Amsterdam hadden genoten, allen ongeveer van dezelfde studiejaren. Zijn godsdienstige wandel, en voornamelijk zijn uitleving zoals die zich in later tijd openbaarde, paste beter bij de boven omschreven mannen, die door hun medestudenten onder de "fijnen" gerangschikt werden. Maar zoals ook het geval is met het lezen van de oude schrijvers, voorlopig voelde Ledeboer in die kring zich niet thuis. Zijn deftige opvoeding, waardoor hij tevens de toegang had tot de huizen van de "groten" te Leiden, zal daartoe hebben medegewerkt.

Hoewel de Heere de arbeid in beginsel in zijn ziel had aangevangen, leefde hij nog - zonder dit zelf te weten - in volkomen vertrouwen dat alles er goed met hem voorstond. Dat zeiden de studenten Gezelle Meerburg met zijn vrienden niet; die hadden, hetzij door opvoeding, of door ware geestelijke lering, het vertrouwen in de menselijke deugd verloren, en daarom paste men niet bij elkaar.

Een jongeling, die zelf schrijft: "Voor de dood, onweder of stormen was ik niet bang, ik meende altijd naar de hemel te zullen gaan. Ik twijfelde bijna nooit vóór ik bekeerd werd; toen stond ik zo vast, gelijk ik meende, op de rotssteen Christus, dat geen schepsel er mij van af zou hebben kunnen brengen", die kan niet samengaan met vrienden, die er op aandringen eens een geestelijk onderzoek naar de gronden van het vertrouwen in te stellen.

En toch, "ik twijfelde bijna nooit", houdt in dat dit voor het uiterlijke was, in zijn spreken was Ledeboer dus de bekeerde jongeling, maar in zijn stil gebed, schrijft hij, "was het doorgaans anders, daar kwam het voor de dag gelijk het (werkelijk) was, waaruit ik van achteren zien mocht, dat het 's Heeren Geest reeds was, Die in mij bad, menigmaal - jaren lang - met verzuchtingen en smekingen".

Met Ds. Egeling heeft hij ook particuliere omgang gehad, maar de zachtmoedigheid, waarmede deze prediker bestempeld wordt, was voor Ledeboer juist fout - want hij moest niet opgebouwd, maar ontdekt worden, dat hij van zijn goede hoedanigheden, zijn gebeden en verzuchtingen, zijn gebedsverhoringen en andere uitreddingen, de grond voor de eeuwigheid maakte. Dat al deze gaven hem geschonken werden gelijk Rebekka de sieraden kreeg uit het bezit van Izak, zonder de gever zelf te kennen, wist hij toen nog niet.

Verder heeft Ds. Ledeboer tijdens zijn studietijd veel omgang gehad met de familie Eigeman. Ds. Jacob Eigeman schrijft in zijn boekje "Iets over Ledeboer" het volgende: "Als student was hij reeds een trouw huisvriend in de woning mijner goede ouders. Menig uur van stil genot bracht hij er door. Gods Woord werd er ter sprake gebracht, en Zijn liefdeleidingen waren er schering en inslag der samenspraken. Met het gebed begonnen, eindigde men er vaak mee. En leiding als Ledeboer op veelzijdig gebied behoefde, werd ze hem daar veelzijdig geschonken.

Gelijk alleen een vaderlijk vriend de jonge vriend toespreken en op heersende gebreken opmerkzaam maken kan, deed vooral mijn onvergetelijke vader het. Deze was, gelijk ook mijn lieve moeder, een vijand van alle gemaaktheid, vormelijkheid en ziekelijkheid, zowel wanneer het de uitleg der heilswaarheden, dan wel het godsdienstig en maatschappelijk leven betrof. Geen wonder, dat Ledeboer hem nu en dan wel eens voor wat "al te vrij" aanzag. En toch, omdat hij aan alles voelde en zag, dat hij waarachtige kinderen Gods voor zich had, droeg hij veel in hen, wat hij in anderen maar onmogelijk dragen kon. Hij bleef ze liefhebben, al moesten ze hem nu en dan ook ernstig van de dwaling zijns wegs overtuigen, omdat hij door de band des geestes aan hen verbonden was.

En hoe "zonderling" hem menig christen ook noemde, die hem ook vanwege zijn vreemdsoortige manieren en gebaren ontweek, toch was en bleef hij ten einde toe de

warme vriend mijner zalige ontslapene".

Uit deze enkele regelen kan men veel opmaken. In het huis van Eigeman heeft Ledeboer het gezelschapsleven leren kennen. Als hij bij tijden en gelegenheden deel nam aan de gesprekken, uitte hij natuurlijk zijn zelfverzekerdheid, waarop vader en moeder Eigeman hem liefdevol wezen. Lambertus was opgevoed in de strenge lijn van milddadigheid, naar de kerk gaan, bidden en vasthouden wat men heeft, daarom is het begrijpelijk dat hij vader Eigeman, die blijkbaar wel eens glimlachend zijn hoofd geschud heeft over al die dingen, voor "al te vrij" aanzag. Vestig daar de hoop maar niet op, zal Eigeman hem gezegd hebben, er moet wat anders gekend worden; waarmede hij hem ernstig "van de dwaling zijns wegs overtuigde".

Volgens Ds. Eigeman werd Ledeboer door menig christen *zonderling* genoemd, ook door zijn vader, die hem daarom evenwel niet ontweek. Hij beschrijft die zonderlingheid in "vreemdsoortige gebaren". Die gebaren zullen Ledeboer niet veel kwaad gedaan hebben; mogelijk zijn manieren wel, en daarin had hij leiding nodig, vooral in zijn jongere tijd. Niet dat hij dwaze dingen deed, daar was hij te goed voor opgevoed, maar zijn impulsieve karakter speelde hem wel eens een rol. Toen Ds. Ledeboer op meer gevorderde leeftijd gekomen was,

voelde hij des te meer dat hij geleid moest worden, vandaar ook zijn diep gevoel van onbekwaamheid en veroordeling van bijna alles wat hij dacht en deed.

Ds. Landwehr haalt in zijn boek nog een getuigenis aan aangaande zijn persoon, als hij schrijft een brief van een medestudent van Lambertus onder zijn berusting te hebben, die o.,m. het volgende relaas over hem geeft: "Ik heb Ledeboer als student goed gekend, was zelfs met hem bevriend. Hij was een man, singulier in alles. Hij had een uitstekend geheugen, doch was dom en had geen oordeel. In al wat hij deed en sprak en schreef, heerste verwarring. Hij was zeer koppig, maar overigens, geloof ik, een waarlijk vroom man".

Wie dit leest, moet even rustig denken. Singulier in alles, dit betekent: enig in zijn soort, voortreffelijk, buitengewoon; hij had een uitstekend geheugen doch was dom. Is het één met het ander wel te rijmen, wat die vriend schrijft? Een student, die reeds op het gymnasium een prijs verdient in de oude talen, kan men moeilijk "dom" noemen. Mogelijk dat die vriend niet "dom" wat zijn verstand betreft, bedoelt, maar dom (volgens zijn opvatting dan) in zijn optreden. Ds. Ledeboer bezat niet de gave om zich verfiynd uit te drukken en om met weloverwogen woorden en juist geformuleerde zinnen iets naar voren te brengen. Zijn schrijf- en spreektrant is veeleer stotend. Hij sprak zoals het in hem opkwam en deed blijkbaar geen moeite om hierin verandering te brengen. Maar en dit is van het grootste belang, wat hij zeide toen hij eenmaal predikant was, dat was tot verheerlijking van God, en daar kan een mens, die met verfiynd zinnen en juiste uitdrukkingen zich op de been weet te houden, niet anders dan aanstoot aan nemen.

Over zijn buitengewone geheugen schrijft hij zelf in 's-Heeren wegen": "Weinig, kan ik zeggen, kon mijn aandacht ontglippen, waar ik niet bij bepaald werd. Van alle doen en laten, spreken, horen, zien en zwijgen, uit- en ingaan, van anderen en van mijzelf, tot eten en drinken, lezen en wat het wezen mocht toe, moest ik rekenschap bij mijzelf afleggen kunnen. Van alle daden, of wat mij ook voorkwam, moest ik, zoveel ik kon, de beweegredenen, oorzaken, aanleidingen, gevolgen enz. weten".

Hij dacht dus na over de daad en het gevolg, mogelijk wel meer dan zijn medestudenten en huisgenoten gemerkt hebben. Men zei immers van hem, dat hij vlug oordeelde, maar geen onderscheidingsvermogen bezat. Hij wist, volgens die gedachten, het geestelijke niet van het tijdelijke te onderscheiden. Doch men verloor

uit het oog, dat Ds. Ledeboer van kinds af aan door alle tijdelijke voorvallen tot het geestelijke werd opgeleid. (...)

Aan die school, van zulke leraars ontving Lambertus onderwijs, zodat hij met Paulus later kon uitroepen: "Want ik heb het ook niet van een mens ontvangen".

Hij gevoelde zeer goed de gebreken, die aan het onderwijs kleefden, en later heeft hij dat nog veel beter ingezien en de aldaar heersende misstanden scherp veroordeeld in een boekje, getiteld: "Een spiegel dezès tijds ter beproeving der kinderen Gods".

"Wat is er te wachten van leerlingen zulker meesters, scholen zulker onderwijzingen; van academiën, kansels, gemeenten onder zulk op- en toezicht? Hebben daartoe onze vaders hun goed en bloed opgeofferd, hun leven veil gehad? O, and, land, land, waar de regeerders kinderen, leraars verleiders, meesters onkundigen zijn".

In de maand februari van het jaar 1832 behaalde Lambertus de academische graad van kandidaat, en in februari en juni van 1833, een jaar later dus, deed hij zijn proefpreken onder presidium van de professoren Clarisse en Van Hengel, beide met gunstig gevolg. De Leidse studiën waren hiermede geëindigd, waarop hij dan ook de academie verliet en terugkeerde naar de ouderlijke woning te Rotterdam. In zijn geboortestad ging hij zich voorbereiden op het kerkelijk examen. Eerst in augustus van het jaar 1834 verscheen de jonge kandidaat voor het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland om het laatste eksamen af te leggen. Hij werd tot kandidaat van de heilige eredienst aangenomen en tot de predikdienst toegelaten.

De bekroning op het werk, zodat zijn vader kon schrijven, dat zijn zoon Lambertus Gerardus Cornelis met lof gestudeerd had. Het zou echter nog vier jaar duren voordat Lambertus de herdersstaf zou opnemen. Of hij in die vier jaar geen andere beroepen dan dat van Benthuisen heeft ontvangen, staat nergens vermeld.

Wel dat hij in die stille vier jaar hier en daar gesproken heeft, o.a. in 1837 te Eemnes Buitendijk over Rom. 7: 24-25: "Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezès doods? Ik dank God, door Jezus Christus, onze Heere". En met vrucht, hetwelk uitkomt in een brief, door een vrouw aan hem geschreven, waarop we later nog zullen terugkomen.

Kandidaat Ledeboer heeft wel werkzaamheden gehad hoe een eventuele beroeping zou uitvallen. Op pag. 14 van "s Heeren wegen" schrijft hij daarover: "Ik mocht de Heere bidden vóór ik op mijn tegenwoordige standplaats werd geroepen, dat Hij mij nergens brengen mocht, of het mocht zijn om ter verheerlijking van Zijn Naam, tot mijner en anderer zielen zaligheid te verstrekken".

De diepe afhankelijkheid aan de leiding van de Heere begon zich steeds meer in hem te openbaren.

Er zal dan ook heel wat in de gevoelige Lambertus zijn omgegaan toen hij de op 3 mei 1838 verzonden beroepingsbrief van de gemeente van Benthuisen ontving.

Benthuisen werd tevoren drie jaar bediend door Ds. Franciscus J. J. A. Junius. Hij nam een beroep aan naar Geervliet. Voordat Ds. Junius vertrokken was, schreef de kerkenraad naar de vroedschap van Rotterdam om vrijheid te verkrijgen een andere leraar te beroepen, want hoewel na de Franse overheersing de ambachten en heerlijkheden omgezet waren in gemeenten, en de oude rechten veel waren ingekort, het recht "van gifte van kerk en stellen van een predikant" had men nog behouden.

In de kerkenraadsvergadering van 12 januari 1838 leest de praeses een schrijven voor van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam, waarin de kerkenraad dezelfde vrijheid omtrent de beroeping van een nieuwe leraar wordt gelaten als vroeger, waaruit blijkt, dat men in Rotterdam wel het recht bezat tot het stellen van een predikant, maar dat men nimmer van dit recht gebruik gemaakt heeft. Bovendien is het te verwachten,

wanneer aldaar bekend zou worden gemaakt dat men één van haar zonen wilde beroepen, dat zij zich te meer hierbij zouden hebben neergelegd.

Op een volgende vergadering, gehouden 21 maart, wordt besloten om "handopening" bij de overheid aan te vragen (na de Reformatie nam de overheid het bezit van de R.K. Kerk over. Daaruit werden de traktementen voor de predikanten betaald. Wilde een gemeente beroepen en daartoe het traktement van de overheid ontvangen, dan vroeg ze handopening, dat is: de overheid moest de beurs openen en geven).

Tevens stelde men een nominatie op. Twaalf kandidaten, door verschillende kerkbesturen toegelaten tot de heilige dienst, kwamen op deze lijst voor, te weten: Ledeboer, Hiebink, Moltzer, Ten Bosch Czn., Doedes, Van Sittert, Van Morch, Schiet, Berkhout, Akersloot, Van Hengel en Maalderink, met het lot tegen Van der Plas en Wolvenkamp.

Uit deze voordracht worden de zes eerstgenoemden op een zestal gebracht.

Verder wordt over het beroepingswerk in deze vergadering niet gehandeld, zodat het nodig is dat de kerkenraad acht dagen later opnieuw vergadert, en dan wordt uit dit zestal een drietal gevormd, bestaande uit de kandidaten Ledeboer, Hiebink en Doedes.

Inmiddels neemt Ds. Junius op 22 april 1838 afscheid van Benthuisen "na in een kerkenraadsvergadering behoorlijk losgemaakt zijnde door de Hoog Eerw. Heer A. Verweij, Predikant te Leiden, als Praeses van het Klassikaal Bestuur van Leiden, in tegenwoordigheid van de Consulent C. R. Bentfort van Valkenburg, Predikant te Soeterwoude", aldus de kerkenraadsnotulen.

Ds. Junius had voor zijn afscheidsprek een lange tekst gekozen uit Efeze 3: 14-19. Een belangrijk woord voor de gemeente van Benthuisen.

Op de 2e mei vergadert de kerkenraad weer en in tegenwoordigheid van de consulent Ds. Bentfort van Valkenburg gaat men over tot het verkiezen van een leraar. De kerkenraadsnotulen vermelden van die verkiezing: "met eenparige stemmen viel de keuze op Lambertus Gerardus Cornelis Ledeboer, kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van N.H.. De consulent stelde de beroepingsbrief op naar het daarvoor gegeven voorschrift, staande de Vergadering, welke na ondertekening van dezelve door al de leden des Kerkenraads aan de beroepene de volgende dag met een brief van de consulent werd opgezonden".

We schreven reeds: er zal wat door Lambertus heengegaan zijn toen hij deze brief ontving en van de inhoud kennis had genomen. Vier jaren waren ondertussen verlopen, dat hij tot de dienst des Woords was toegelaten. Vier jaren van voorbereiding, mogelijk ook van stil verlangen of de Heere werk voor hem had. Hij had zich in die tijd verdiept in de "dode talen", het Syrisch en Arabisch, waarin hij een aanmerkelijke kennis vergaderd had, maar nu brak de tijd aan, dat hij een "levende taal" zou gaan verkondigen, de eeuwige sprake van het Woord van God.

Dat 's Heeren weg met hem naar Benthuisen zou leiden, had hij nooit verwacht. Waarschijnlijk heeft hij, vóór dat hij het beroep ontving, zich nooit voor het dorpje, dat aan zijn vaderstad verbonden was, geïnteresseerd, zodat hij later in "s Heeren Wegen" schreef: "Zo ben ik tegen mensen en mijn gedachte te Benthuisen beroepen, niet door mensen, maar door de Heere; dat heeft Hij mij klaarlijk getoond en bevestigd aan mijn en andere zielen".

16. DE HERDERSSTAF TE BENTHUIZEN OPGENOMEN

Als vertegenwoordigers van de gehele gemeente had de kerkenraad van Benthuizen eenparig kandidaat L. G. C. Ledeboer beroepen, en nu was men in afwachting of de beroepene aan het verzoek "Kom over en help ons" gehoor zou geven. Vaak krijgt men de indruk dat de ambtsdragers met de leden alleen maar van de dominee verwachten, dat hij "werkzaam" met het beroep zal zijn.

Petrus dacht daar anders over toen hij, afgekomen in het huis van Cornelius - en daar velen aantrof die samengekomen waren om hem te horen - tot hen zeide: "Daarom ben ik ook zonder tegenspreken gekomen, ontboden zijnde. Zo vraag ik dan om wat reden gijlieden mij ontboden hebt" (Hand. 10: 29).

Hoe deze zaken te Benthuizen stonden, is niet bekend, maar Ds. Ledeboer getuigt, dat er in de gemeente mensen woonden, die de Heere vreesden. En waar die oprechte vreze gevonden wordt, daar is ook gebed, en een oprecht gebed bidt altijd naar God toe. Dat bidt om een leraar, maar ook voor een leraar. Waar zulke bidders gevonden worden, valt de arbeid in 's Heeren wijngaard licht.

Welke werkzaamheden kandidaat Ledeboer met het beroep had, vertelt hij later.

De mensen - die hem mogelijk uit vleselijke overwegingen beroepen hadden - de gemeente - waren weggevallen. Hij ondervond in zijn ziel dat het een roeping van Boven was, die hij niet ongehoorzaam mocht zijn, zodat hij met een vervrolijkt hart terug schreef het beroep aan te nemen.

De Heere had werk voor Zijn knecht. Op zaterdag 28 juli is hij naar Benthuizen gereisd om persoonlijk met de consulent en de kerkenraad kennis te maken.

Wat was de beweegreden geweest, dat men hem beroepen had? Vleselijke overlegging? Dan zou het op een teleurstelling uitlopen, want een vloeiende redenaar was hij niet. Wat dan? Rechtzinnige godgeleerdheid? Die had hij te Leiden nooit geleerd. Of was het verborgen manna, dat men van hem begeerde? Geestelijk voedsel voor geestelijk hongerende zielen - ach, daar had hij zelf zo'n gebrek aan.

Niet dat het onderscheidende licht hem ontbrak. Hoor maar: "Dit moet ik ook nog zeggen, dat ik al vroeg gevoelde, dat alles wat ik om mij zag, geen godsvrucht was; dat óf Gods Woord het mis (moest hebben, óf de mensen. Het eerste werd mij niet betwist, dus schoot het laatste over. De mensen hadden het mis en gingen met een ingebeelde hemel naar de hel. Wel, zult gij zeggen: hoe maakte gij het dan met u zelf? Ik was blind en meende te zien. Ik bad, las, ging ter kerk en ten avondmaal, bezocht de vromen, sprak over 's Heeren wegen, meende de wedergeboorte zou eerst in de hemel plaats hebben, hier het zaad en boven de wedergeboorte" (Pag. 12 van 's Heeren Wegen").

Zijn onderscheidend licht was nog geen oprechte wedergeboorte en hoe zal men prediken wat men niet verstaat? Hij bezat wel wat - zijn blindheid - maar daar was hij nog niet aan ontdekt. "Ik was blind en meende te zien".

Hij zag die arbeiders daar werken; wellicht dat zij zich ook de volgende dag zouden zetten onder zijn gehoor, wanneer zijn taak begon, werkzaam te zijn op de akkers der harten van de inwoners van Benthuizen.

Inmiddels had kandidaat Ledeboer contact opgenomen met de consulent en hem verzocht of hij de bevestiging - waar hij als consulent recht op had - af wilde staan aan Ds. Hugenholtz, een neef van Lambertus, waartegen Ds. Valkenburg niet het minste bezwaar had.

In de kerkenraadskamer is de kerkenraad met de consulent bijeengekomen en wij

stellen ons zo voor hoe de begroeting van de jonge kandidaat geweest is.

Lambertus zal opgezien hebben tegen de eerste ontmoeting met de vertegenwoordigers van de gemeente, terwijl zij van hun kant hem goed zullen hebben opgenomen, om straks, terug in de huiselijke kring, een nauwkeurige beschrijving van zijn persoon en kleding te kunnen geven.

Uit de notulen kan men opmaken, dat de begroeting erg hartelijk is geweest. Zonder omwegen vangt de notulist aan: "Door de consulent werd hij nogmaals (met zijn beroeping gelukgewenst, en de beste zegeningen zo bij de aanvaarding zijner bediening op de 29e juli als vervolgens over zijn ganse dienstwerk toegebeden zijnde, zo overhandigde de consulent in tegenwoordigheid van alle leden des kerkenraads de effecten enz., welke door z. eerw. overgenomen zijnde, zo gaf de consulent aan de Vergadering te kennen, dat hij het werk der bevestiging niet in eigen persoon zou vervullen, maar door de weleerw. heer Ledeboer daartoe vriendelijk aangezocht, had afgestaan aan de weleerw. heer Hugenholtz, Predikant te Rotterdam".

Hoe hij verder die zaterdagavond heeft doorgebracht, laat zich denken. In de pastorie zullen zich velen verzameld hebben, zijn beide ouders, vader Ledeboer was toen 74 en moeder Ledeboer 71 jaar oud, zijn broers en zijn aangetrouwde neef Ds. P. H. Hugenholtz, die hem de volgende zondagmorgen bevestigen zou.

Ook zijn ongetrouwde zuster Petronella zal wel te Benthuizen aanwezig zijn geweest om Lambertus de eerste tijd te verzorgen.

Op zondagmorgen 29 1838 juli begeven de kerkgangers zich al vroeg op weg naar het kerkgebouw. De gemeente is gewend om op de dag des sabbats naarstig op te komen, en nu er gewichtige gebeurtenissen zullen plaats grijpen, zijn ook de tragen zelfs aanwezig. Het dan nog kleine kerkje is tot de laatste plaats bezet en met spanning wordt het binnentreden van de nieuwe dominee met de bevestiger en de andere predikanten, die aan de plechtige handoplegging zullen deelnemen, verbeid.

Eindelijk is het zo ver, dat de deur, die naast de preekstoel vanuit de kerkenraadskamer toegang tot het kerkgebouw geeft, geopend wordt, en treden de ambtsdragers met de kerkenraad binnen. Ds. Hugenholtz bepaalt de gemeente bij het eerste hoofdstuk van de Openbaring van Johannes, het 17e en eerste gedeelte van het 18e vers: "En toen ik Hem zag, viel ik als dood aan Zijn voeten; en Hij legde Zijn rechterhand op mij, zeggende tot mij: Vrees niet; Ik ben de Eerste en de Laatste; en Die leef, en Ik ben dood geweest, en zie, Ik ben levend in alle eeuwigheid".

In zijn predicatie wijst hij de gemeente op de grote Voorganger en Leraar Christus, Die Johannes op Patmos in Zijn verheerlijkte gestalte zien mocht, doch die op dat gezicht als dood aan Zijn voeten valt. Onmachtig in zichzelf, onbekwaam in zichzelf, onwaardig in zichzelf - en dat Hij, de grote Verlosser en Parakleet zich (wil neerbuigen in grondeloze barmhartigheid naar Johannes en Zijn rechterhand op hem leggende, tot hem zeggende: "Vrees niet; Ik ben de Eerste en de Laatste, en Die leef".

Ik ben de Eerste, Die omziet naar hen, die naar Mij niet vragen. Ik ben ook de Laatste, Die het volkomen voleindigd heb. Ik ben dood geweest, Ik heb Mijzelf gegeven tot een zoenoffer om aan de eeuwige toom Mijns Vaders met een eeuwige verzoening te voldoen. "En zie, Ik ben levend in alle eeuwigheid". Ik heb de pers van de toorn Mijns Vaders alleen getreden en nu behoeft Mijn volk Mij maar na te volgen, ook Mijn getrouwe knechten, die in de wijngaard werkzaam zijn. Vrees niet Johannes, vreest niet leraars, hetzij ge reeds als wachters op Sions muur: gesteld zijt, of dat ge nu uw arbeid aanvangt. "Vreest niet; Ik ben dood geweest, en zie, Ik ben levend in alle eeuwigheid". Gij hebt maar navolgers te zijn in Mijn spoor.

Met deze en meer andere woorden spreekt hij de jonge leraar aan om getrouw te zijn in alles, en de gemeente om hun nieuwe dominee als 's Heeren knecht ootmoedig aan te horen, zijn bestraffing als Gods Woord te verdragen en hem te gedenken in hun gebeden.

Daarna volgt de voorlezing van het formulier en tenslotte de plechtige handoplegging door Ds. Hugenholtz, Ds. Bentfort van Valkenburg en de twee Rotterdamse predikanten De Vries en Van den Ham.

Benthuizen heeft weer een eigen herder en leraar, het kerkgebouw stroomt leeg en weldra ligt de Dorpsstraat stil en verlaten in de zomerse julizon.

De rust is echter van korte duur, want reeds vroeg in de middag verzamelen zich opnieuw de kerkgangers, om de eerste leerrede - de intreepredicatie - van hun nieuwe leraar aan te horen.

Andermaal is het kerkje geheel gevuld en weer stijgt de spanning als de jonge dominee achter de ouderling de kerk binnentreedt en in stil gebed aan de trap van de preekstoel de hulp des Heeren afsmeekt over de taak, die hem wacht.

Lambertus heeft tot tekst gekozen het 2e vers van Psalm 121: "Mijn hulp is van de Heere, Die hemel en aarde gemaakt heeft".

Het zijn bijna dezelfde woorden, zojuist uitgesproken in het votum, dat onze vaders, in navolging van Calvijn, gekozen hebben uit Psalm 124: 8.

"Mijn hulp is van de Heere - zo zal de jonge prediker zijn rede aangevangen hebben - bij het aanvaarden van mijn arbeid in de gemeente van Benthuizen. 28 predikanten hebben vóór mij het Woord Gods vanaf deze kansel verkondigd. Het is onder u uitgedragen in gebrek en in overvloed, in goede en kwade tijden, en de eeuwigheid zal openbaren of het een reuk des levens ten leven, of een reuk des doods ten dode is geweest, zowel voor de leraars als voor de toehoorders.

Gij hebt mij beroepen. Is het uit vleeselijke overweging geweest? Dan zal dit met het vlees teleurstellen. Is het met een smeking in het hart geweest tot Hem, Die harten kent en nieren proeft, om een leraar te krijgen die het Woord recht snijdt? Misschien wil Hij het onnutte, wat in mij is, voor u dienstbaar stellen.

Ik kan verklaren hoe ik tegen mijn gedachten, tegen de gedachten van andere mensen, te Benthuizen beroepen ben, en dat niet door mensen, maar door de Heere. Hij heeft mij gebracht waar Hij mij hebben wilde, en nu moet ik alles wat ik van mijzelf heb, schade achten om de uitnemendheid van Christus, Die tot de apostel Johannes zeide: "En vrees niet; Ik ben de Eerste en de Laatste, en Die leef".

Een levende Christus voor dode zondaren, „die volkomen in zichzelf verloren zijn, dat wil ik u prediken. Maar ook een rechtvaardig Richter, Die geen gemeenschap met de zonde hebben kan.

En hoe zal ik - dwaas en onnut in mijzelf - de opdracht van mijn grote Zender juist volbrengen? Al het onze moet weggeslagen worden, ook de huizen van eigengerechtigheid, die wij bouwen zonder gegrond te zijn op het ware fundament. Ook het geloof, dat wij menen te bezitten zonder Christus of de toepassing van de Heilige Geest, ook onze gerustheid, dat we met God drie-enig weer verzoend zijn; maar: "Mijn hulp is van de Heere, Die hemel en aarde gemaakt heeft".

Van het eerste ogenblik af moet de gemeente gevoeld hebben, dat hun nieuwe dominee zeer, zeer klein was in zichzelf, en als een gebrekvol mens gedurige worstelingen aan de troon der genade worstelde om een glimpje van 's Heeren gunst te mogen smaken.

Ds. Junius had nog maar enkele maanden geleden op zondagavond 22 april afscheid genomen van de gemeente en hun bij die gelegenheid toegebeden: "Opdat Hij u geve,

naar de rijkdom Zijner heerlijkheid met kracht versterkt te worden door Zijn Geest in de inwendige mens". (...)

17. GIJ HEBT MIJN ZIEL GERED

"Want door Zijn dood heeft Hij de oorzaak van onze eeuwige honger en kommer, namelijk de zonde, weggenomen, en ons de levendmakende Geest verworven", zo luidt een zinsnede van het formulier om het Heilig Avondmaal te houden, waarin onze voorvaderen zo ernstig en ontroerend de ware "grond der hoop" voorstellen.

De eeuwige honger en kommer, dat altijd knagende gemis, die steeds terugkerende vertwijfelingen, niet aan de waarheid Gods, maar aan zichzelf, lagen Ds. Ledeboer vanaf zijn kindsheid bij. En toch was hij ondanks die knagende honger en kommer, geklommen op een voetstuk van eigen gerechtigheid, zonder de ware grond Christus te bezitten.

Een uitzondering als kind, een uitzondering op school en op het gymnasium, een uitzondering op de universiteit, een geroepen prediker te Benthuizen, en toch nog onbekeerd.

Hij durfde tegen een vrouw, die hem vroeg of hij - waarschijnlijk vanwege zijn hoge spreken- in het verbond was opgenomen, ja zeggen; maar het was niet waar, getuigt hij later. Het was een toe-eigening in eigen kracht, niet een zaligmakende schenking door 's Heeren genade. De eeuwige honger en kommer *bleef totdat het uurtje der minne daar was*.

Hij was nog maar kort predikant te Benthuizen toen het de Heere behaagde dit verkoren vat in de diepte van zijn schuld in te leiden. Al de bedekselen, waarmee hij zich in zijn voorgaande leven bekleed had, al de gronden waar hij op steunde, werden van hem afgenomen en zonken onder zijn voeten

weg. De Heere opende zijn ogen, dat de wil tot de zonde de daad voor God werd, waardoor hij zich schuldig zag aan al de geboden Gods. Bovendien werden zijn ogen geopend voor de erfsmet, die hem aankleefde; hij werd Adam, en God rechtvaardig zo Hij hem voor eeuwig verdoemde.

De in zichzelf rechtvaardige jongeling van omstreeks 31 jaar, de geroepen predikant van Benthuizen, die zoveel werkingen des Geestes in zijn ziel al ondervonden had, leerde zich toen kennen als een vuile zondaar, geworpen op de vlakte des velds en vertreden in zijn bloed, vanwege de onreinheid van zijn ziel.

Toen zag hij voor het eerst die schrikkelijke kloof, die een scheiding maakte tussen God en hem, en hoe al zijn gebeden en roeringen, zelfs zijn genietingen van 's Heeren gunst, hem geschonken als vrucht van Christus zoenverdiensten, geen waarde hadden om weer met God de Vader als strafeisende Rechter verzoend te worden.

Drie dagen en nachten lag hij alzo te wachten, hulpeloos en reddeloos, in een biddend uitzien of de Heere wilde overkomen, maar het was Gods tijd nog niet. Als een worm lag de predikant, die anderen de weg Gods reeds meermalen verkondigd had, tegen de grond, en onder die zielestrijd wees God de Vader hem op het verzoenend bloed van Christus.

Maar het lag buiten hem om die verzoening te bemachtigen. Christus had Zijn bloed gestort, Christus heeft verzoening teweeg gebracht, hij wist dat, hij geloofde dat; op de universiteit had hij ondanks de leringen van Zijn professoren dat geloof niet verloren, maar nu gevoelde hij, dat deze zaken door de Heilige Geest moeten: toegepast worden, anders bleef hij ongered en onverzoend met God de Vader als Rechter.

De strijd werd zó zwaar, dat hij in het geheel niet at of dronk. *Ik kon niet*, schrijft hij

nadien. Niet omdat dit gezocht was of om een schijn bij het volk Gods op te wekken, neen, hij kon niet vanwege de schrikkelijke aanvechtingen en de duisternis, die hem omringde.

Van de gevoelige jongen was niets overgebleven, van de deugdzame student nog minder, en van de dominee van Benthuisen helemaal niets.

Zo moet hij een zondag-over doorgetobd hebben, totdat de bede: "Scheld de satan" in zijn binnenste oprees en opsteeg tot een krachtig gebed.

Hoewel ik voor dit stukje gemeend had geen citaten tussen te voegen, is de ontroering toch te machtig om die verlossing niet in zijn eigen woorden weer te geven; we zouden mijns inziens het werk des Heeren tekort doen, dat zo heerlijk in die uitredding doorblinkt.

"Het was op maandagmorgen, dat ik alleen op mijn kamer was, het plekje weet ik, dat ik, na al die worstelingen en afwachtingen, in mijn schuld gezet werd !en uitroepen moest, gelijk dit maar eens in zijn leven alzo geschiedt, met de tollenaar, die ik zelf daar was: "O God, zijt mij arme zondaar genadig. Bekeer mij, mijn vader, mijn moeder, mijn broeders en zusters. Amen".

Ik wilde er nog meer bijbrengen, maar kon niet, het was gesloten. Daarop zonk ik ter aarde en meende te sterven en zo de adem uit te blazen.

Toen was het uurtje der minne en werd hier bevestigd wat er van de tollenaar geschreven staat: "En hij ging af, gerechtvaardigd in zijn huis". De hemelen werden mij in de geest als geopend, het was mij of er een kind geboren was. Ik was een nieuw mens geworden; zonden gevoelde ik niet meer, die mij, niet alleen zovele jaren, maar in de laatste tijd bijzonder benauwd hadden" ('s Heeren Wegen, pag. 17).

De eeuwige honger en kommer waren geweken en Ds. Ledeboer mocht uitroepen: "Gij hebt mijn ziel gered", want hij gevoelde toen voor het eerst die vrede, die alle verstand te boven gaat. Hij had de witte keursteen ontvangen, met de naam er op geschreven, die niemand kent dan die hem ontvangt.

Zijn mond liep over van de lof des Heeren en onder die zielsgesteldheid maakte hij zich gereed om ook aan anderen te Benthuisen het grote werk Gods te openbaren. Doch de Heere sloot de zaak toe, zodat hij ook hierin ondervond, dat alles van het schepsel verzinken moet, om alleen Gods eer daarvoor in de plaats te stellen. Teleurgesteld keerde hij huiswaarts en daar ondervond hij andermaal de liefdeswerkingen van de Heere aan zijn ziel, Die alles nieuw maakte.

Een geheel andere dominee besteeg de volgende zondag de kansel. Gods werk kon niet verborgen blijven. De tekstwoorden, die hij aan de gemeente voorlas, waren in overeenstemming met zijn zieletoestand en verklaarden al de werkzaamheden, die in de afgelopen week in hem hadden plaats gevonden. "Dit weet ik, dat ik eerst blind was, maar nu zie".

De opgekomen schare werd niet onkundig gelaten van wat er gepasseerd was, en terugziende op zijn bange worstelingen, liet Ds. Ledeboer de gehele 137e Psalm zingen, waarvan voornamelijk het eerste vers zo uitnemend toepasselijk was op hetgeen hij doorgemaakt had.

Bij al de zoetigheid en liefdesuitlatingen van God aan zijn ziel, bij al de troostvolle overdenking, die hij in zijn binnenste kreeg, bleef hij echter een "klein" mens, die in steil diepe afhankelijkheid wist dat hij niets van zichzelf vermocht, maar met de psalmdichter van Psalm 116: 5 mee kon zingen:

*Gij hebt, o Heer, in 't doodlijkst tijdsgewricht,
Mijn ziel gered, mijn tranen willen drogen,
Mijn voet geschraagd; dies zal ik, voor Gods ogen,
Steeds wandelen in 't vrolijk levenslicht.*

18. IN HET KEURSLIJF VAN VERORDENINGEN

Door het buiten werking stellen van de oude Dordtse Kerkorde in 1816 werd de kerk onmondig verklaard en door een bestuursorganisatie van hoger hand geregeerd. In het rustige Benthuisen had Ds. Ledeboer met zijn kerkenraad daar tot dusver weinig van gemerkt; de weken gleden voorbij onder de zegen des Heeren.

Toch zou die rust, door een betrekkelijk simpel voorval, veel vlugger verstoord worden dan men op rekenen kon. En nu worden we teruggevoerd naar de buurtschappen Benthorn en Hoogeveen.

Sinds kort was het kleine ambacht Benthorn bij Benthuisen gevoegd, en een zelfde lot hing dreigend boven Hoogeveen, doch kerkelijk behoorden ze reeds van oude tijden af tot de gemeente aldaar.

Toen beide ambachten nog op zichzelf stonden, gaf dit een zelfstandigheid aan de bewoners; zij hadden hun eigen grondgebied en meenden alzo ook een vertegenwoordigend deel van de kerkelijke gemeente uit te maken. Dat Benthorn in feite maar bestond uit twee boerderijen, bewoond door 14 of 15 personen, en Hoogeveen uit nauwelijks 10 of 11 woningen met ongeveer 70 inwoners, deed volgens hen niets ter zake. Zo had men in een kerkenraadsvergadering in het jaar 1802 besproken, dat de ambachten Benthorn en Hoogeveen steeds door een ouderling en een diaken in de kerkenraad vertegenwoordigd moesten zijn. Bij de verkiezing van ambtsdragers aan het einde van het jaar 1839 had de kerkenraad van Benthuisen echter geen rekening gehouden met dit oude gebruik of gewoonte, en een man uit Benthorn, in plaats van Hoogeveen, gekozen. - Met voorbedachten rade was dit niet geschied. De kerkenraad had er niet eens aan gedacht, dat men eertijds zulk een overeenkomst gemaakt had, en Ds. Ledeboer, die nog maar nauwelijks anderhalf jaar te Benthuisen werkzaam was, wist helemaal niet van dit oude gebruik af. Men had naar een man omgezien, die geschikt was voor het ambt, onbesproken van wandel, oprecht in de belijdenis, een achtenswaardig, aanzienlijk lid van de gemeente, vader van een huisgezin, zo schrijven ze later aan het Klassikale Bestuur.

De bevolking van het nederige Hoogeveen - volgens Gerard Spoor - heeft de gang van zaken in toornige stemming gevolgd, en toen het vaststond, dat er niet één uit hun midden gekozen was, barstten ze in woede uit. Dat namen ze niet. Nog maar negen jaar geleden, onder het bestuur van Koning Willem I raakte Benthorn zijn zelfstandigheid als gemeente kwijt, terwijl een zelfde lot als een dreiging boven Hoogeveen hing, zoals wij reeds opmerkten.

Vijfentwintig jaar kon Hoogeveen de zelfstandigheid echter nog bewaren, doch tengevolge van de wet van 11 juli 1855, tijdens de regering van Koning Willem III, werd deze gemeente eveneens bij Benthuisen gevoegd. Edoch - hoe zag men dit gevaar voor het zelfstandig bestaan reeds naderen - een eigen gemeente of niet, het recht dat de Hoogeveeners meenden te hebben op een zetel in de kerkenraad van Benthuisen, zouden ze nooit prijs geven.

Zij brachten hun bezwaar bij de kerkenraad in, maar toen Ds. Ledeboer de zaak duidelijk werd, waarop dit gegrond was, wilde hij met de leden van de kerkenraad beslist de gehouden verkiezing niet ongedaan maken. Het ging hier niet om de eer van God, maar zuiver om vermeende menselijke rechten. Het ambt in de kerkenraad mag op deze wijze niet gebonden worden, verklaarde hij tegenover de Hoogeveeners, want wij zijn gehouden volgens het Woord van Paulus om te zien naar ouderlingen, die

vlijtig opzicht nemen op de leer en de wandel, in het weren van de wolven uit de schaapskooi van Christus en in het vermanen en bestraffen van de ongeregelde mensen, en naar diakenen, die naarstig zijn in het ontvangen en mild en voorzichtig in het uitdelen van de aalmoezen aan de armen, ook mede in het liefelijk vertroosten van dezen uit Gods heilig Woord.

Dit antwoord viel in het vlees bij de Hoogeveners, want daarin lag opgesloten dat zij niet bekwaam waren, noch aan de gestelde eisen voldeden.

Het was van Ds. Ledeboer en de Benthuisers maar een eigengereide gedachte, dat er onder hun mensen geen persoon zou zijn, geschikt voor een kerkelijk ambt, een neerdrücken van de inwoners van de oude ambachten, die hoewel klein, toch ook een lange geschiedenis hadden. Vervuld met grote ontevredenheid dienen ze een klacht in tegen de kerkenraad bij het Klassikale Bestuur te Leiden en verzoeken de gehouden verkiezing ongedaan te maken en hen alsnog in rechten te herstellen.

Door de welwillende medewerking van het Breed Moderamen in de Classis Leiden heb ik inzage mogen hebben in het Klassikale Archief, dat op de zaak van Ds. Ledeboer betrekking heeft, zodat ik de brief van de Hoogeveners hier woordelijk kan laten volgen:

Aan het Klassikaal Bestuur van Leiden.

Benthuisen, 23 Jan. 1840.

Eerwaarde Heeren,

De ondergetekenden, leden der gemeente Hoogeveen in Rijnland, geven met deze te kennen, dat zij bij den kerkenraad van Benthuisen, waaronder zij kerkelijk behoren, hunne klacht hebben ingebracht tegen de benoeming van heren diakenen uit de gemeente Benthorn, omdat zulks strijdt met een contract dat bij de bouwing der nieuwe kerk gemaakt is en aan welke onze voorzaten het hunne door milde giften hebben bijgedragen en daarop een contract gesloten is volgens welke er altijd van de gemeente Hoogeveen een in het kerkbestuur zonde zijn, en aangezien de kerkenraad nu verklaart dat dit contract verloren is geraakt of dat er niets van bestaan heeft, zo wordt echter het tegendeel bewezen door een inwoner van de gemeente Woubrugge, W. Rodenburg genaamd, op dien tijd woonachtig in de gemeente Hoogeveen, die verklaart zulks dikwijls te hebben besproken, ook de notulen bewijzen dat er altijd een hetzij een ouderling of diaken in het kerkbestuur geweest is, ook de notulen van den jare 1802 bewijzen zulks ten duidelijkste, toen is in een kerkenraads vergadering bestaande, uit Jacobus van den Knijff en Jan Nieuwkoop diakenen van Benthuisen en Meeuwis van den Burg, ouderling aldaar en Arie van Aalst, ouderling te Hoogeveen besloten dat er voortaan om de 2 jaren een diaken of ouderling van de gemeente Hoogeveen zonde genomen worden, en niettegenstaande al deze bewijzen verklaart de kerkenraad van Benthuisen in hunne benoeming te blijven volharden, en naar hun beste weten te hebben gehandeld; geen middelen zijn van onzen kant onbeproeft gelaten, om het bestaande geschil in vrede ware het mogelijk te vereffenen.

Doch men wil van geene schikking horen en verwerpen ons ook den raad van den bij ons zoo hooggeachte Weleerw. Heer Verweij. Ook heeft genoemde kerkenraad verklaard, dat zij de geschiktste persoon gekozen hebben, het naast aan de waarheid, even als of er in onze gemeente geen geschikte personen daartoe te vinden zijn en wij kunnen niet ontveinzen dat zulks ons zeer heeft getroffen; indien zij kunnen bewijzen dat wij in onze gemeente tot die posten geen geschikte personen hebben zijn wij bereid om afstand van ons recht te doen, hoezeer het nu 45 jaren achtereenvolgens gebeurd is dat men er een uit onze gemeente in het kerkbestuur van Benthuisen gehad heeft, en ziedaar, nu gaat men dezelve voorbij. Het is daarom dat wij de vrijheid nemen dit ter

kennis te brengen van het Hoog Eerwaardig klassikale Kerkbestuur van Leijden met hartelijke bede om onze billijke klachten in ernstige overweging te willen nemen.

Wij hebben de eer ons met alle achting te noemen.

SIMON BOR

JAN LEKKERKERKER

J. VAN VELDE

ARIE BUIS

JAN VAN ZOMEREN

Ps. BLIJENBURG

De schrijver van deze brief is ongetwijfeld Ps. Blijenburg geweest, het keurig regelmatige schrift is precies hetzelfde als zijn ondertekening. Opvallend is dat alle personen aan de linkerkant getekend hebben, netjes onder elkaar. Jan Lekkerkerker, waarschijnlijk de oudste, heeft met beverige lettertjes zijn naam gezet, terwijl uit het schrift van al de anderen meer of minder is op te maken, dat zij niet gewend zijn de pen te hanteren. Voor Blijenburg maakt dit een uitzondering.

Het moet voor Ds. Ledeboer en zijn kerkenraad een grote verrassing geweest zijn, dat deze zaak zoveel stof deed opwaaien. De Hoogeveeners hadden zich bij hen beklaagd, zij hadden die klachten onderzocht, maar niets van een contract, zoals zij beweerden dat er bestond, in de archieven gevonden en daarom hun klachten als ongegrond terzijde gelegd.

Wel stond er in de notulen van 1802 iets vermeld over de toen genomen besluiten, maar, zeide Ds. Ledeboer, hoewel ik van een dergelijk besluit niets wist, daarom moeten wij ons standpunt toch niet wijzigen. Het kerkenraadsbesluit van 1802 is gegrond op menselijke overweging en niet tot eer van God, want zo wij hieraan gebonden zijn, dan wordt op de geschiktheid niet meer gelet, maar alleen op de vraag: waar komt de kandidaat vandaan?

Het Klassikaal Bestuur zendt de klacht van de Hoogeveeners weer terug naar Benthuisen, met het verzoek aan de kerkenraad om van advies te dienen in deze kwestie, die, daaraan gevolg gevende, de zaak uitvoerig uiteenzet en duidelijk laat uitkomen, dat het voorbijgaan van de Hoogeveense leden niet geschied is uit vleselijke berekening, maar naar hun gevoelens zoals de eer van God het meeste betracht wordt en de gemeente gediend.

Het Klassikaal Bestuur is evenwel niet tevreden met deze uiteenzetting en keurt het beleid van Ds. Ledeboer met de kerkenraad niet goed. Om echter tot een minnelijke schikking te komen, zenden ze een bemiddelaar, die de partijen moet bezoeken en tot elkander brengen.

Het enige tastbare resultaat van deze bemiddelaar, dat ik in de klassikale archieven gevonden heb, waren twee houterig geschreven briefjes, beide van dezelfde inhoud, waarvan de tekst als volgt luidt:

Ik ondergetekende verklaren nagenoeg 30 jaren dat wij kunnen zeggen dat er altijd een uit de gemeente van Hoogeveen in de kerkenraad is geweest, en nadien dat er een uit Benthorn was, was er een uit de Hoogeveen ook.

G. DEN BOUMEESTER

Het andere is ondertekend door Jacobus Hoog.

Inmiddels wordt Ds. Ledeboer door dit geval gedwongen om de reglementen van Orde en Tucht na te lezen, en nu gevoelt hij voor het eerst, dat niet de plaatselijke

kerkenraad, maar dat de hogere besturen de kerk regeren. Zijn ogen worden geopend voor deze onwettige bestuursvorm, waar niet de eer van God op de eerste plaats staat. Vervuld met deze gedachte, wil men te Benthuisen van geen bemiddeling weten, zodat de bemiddelaar onverrichter zake vertrekt.

Doch dan komt het Klassikale Bestuur in actie. Zij regeren, niet de leraar met de kerkenraad te Benthuisen. In de maand juni van het jaar 1840 zenden ze een uitdrukkelijk bevel naar Benthuisen, waarin de kerkenraad wordt opgedragen zich stiptelijk naar de inhoud te gedragen.

Dit besluit luidt als volgt:

LEIDEN, den 11 Juni 1840.

Het Klassikaal bestuur van Leiden, ontvangen hebbende een missive van eenige inwoners der heerlijkheid Hoogeveen; allen leden der Hervormde Gemeente te Benthuisen en dto 23 Januari 1.1. zich beklagende om daarbij aangevoerde redenen, dat de Kerkenraad bij de verkiezing van nieuwe leden op den 20 Dec. des vorigen jaars, de bewoners van gemelde heerlijkheid was voorbijgegaan.

Ontvangen hebbende van den Kerkenraad voornoemd, in wiens handen deze missive gesteld was, om te dienen van advies, een uitvoerig antwoord op dezelve.

Vernomen hebbende, dat de aangewende pogingen van (de bemiddelaar) om dit verschil in der minne bij te leggen, zijn verijdeld geworden, overwegende dat wel gene sporen voorhanden zijn van een contract waarop klagers zich beroepen, maar dat daarentegen de gewoonte van jaarlijks een lid van den Kerkenraad uit de Heerlijkheid Hoogeveen te benoemen genoegzaam gebleken is reeds voor het begin dezer ingevoerd en sedert volgehouden te zijn, zonder dat daarvan immer is afgeweken.

Overwegende dat daarenboven blijkens de Notulen des Kerkenraads van 12 Aug. 1802 Art. 3 door den Kerkenraad besloten is "Dat men om niet al te veel van de tegenwoordige gewoonte (hierin bestaande dat personen op de Hoogeveen wonende doorgaans tot Ouderlingen gekozen werden na vooraf Diaken geweest te zijn) af te wijken het een jaar een Diaken en het andere jaar een Ouderling uit de Hoogeveen (uitmakende een derde der lidmaten van de gemeente) zou verkiezen".

Overwegende dat bijna een half jaar is verlopen zonder dat de op den 20en Dec. 1.1. benoemde kerkenraadsleden zijn bevestigd en in functie getreden. Den ijver kennende, waarmede de thans dienende kerkenraadsleden in hunne betrekking werkzaam zijn en wenshende met de goede orde tot de eensgezindheid in de gemeente van Benthuisen zoveel mogelijk te bewaren, zoo heeft het klassikaal bestuur van Leiden in dezelfde vergadering van 27 Mei 1840 besloten dat aan de op 20 Dec. 1.1. gedane benoeming van kerkenraadsleden geen verder gevolg zal gegeven worden;

dat de leden, die met 1 Januari 1.1. hadden moeten aftreden, in hunne betrekkingen van Ouderlingen en Diaken gedurende het jaar 1840 en 1841 zullen worden gecontinueerd. Dat bij de eerstvolgende benoeming van Kerkenraadsleden voortaan zal worden gehandeld overeenkomstig Art. 11 van het algemeen Reglement van het bestuur der Hervormde Kerk in het koninkrijk der Nederlanden in do 7 J. 1816 en overeenkomstig des kerkenraads vroegere besluiten in do 12 Mei 1802

zullende van deze dispositien worden kennisgegeven aan de adressanten gelijk ook aan den kerkenraad van Benthuisen met aanschrijving en uitnodiging aan laatstgemelde om naar den inhoud dezer zich stiptelijk te gedragen.

Het Klassikaal bestuur van Leiden

in des zelfs naam

MANNING BERKHOUT,

bij afwezigheid van den Praeses,
W. M. KOOY, Scriba.

Aan de kerkenraad
der Hervormde Gemeente te Benthuizen.

Na het ontvangen van deze brief gaat de geest van verzet bij Ds. Ledeboer en zijn kerkenraad eerst recht leven. In overleg met elkander legt men zich niet bij de uitspraak van het Klassikaal Bestuur neer, maar tekenen zij bezwaar aan tegen de besluiten bij het Provinciaal Kerkbestuur.

Een zeer lange brief wordt opgesteld; aan het handschrift is duidelijk te zien dat Ds. Ledeboer dit gedaan heeft.

WelEerw. Heeren,

Ons bezwaard gevoelende met de uitspraak van het Eerw. Classikaal bestuur des classis Leiden en de zake [betrekkelijk het verkiezen van een ouderling en diaken, bepaaldelijk uit een buurtschap, gevoelen wij ons verplicht ons tot UEerw te wenden.

Hopende onze bedenkingen goedgunstig aangehoord mogen worden. Geen personen, maar de zaak zelve is 't, die wij bedoelen.

Van den beginne gehandeld hebbende naar onze overtuiging en Gods Woord, menen wij, in geen ding wat de beroeping aangaat, gezondigd of enige verordening overtreden te hebben; kiezende naar onze overtuiging een man, onbesproken in wandel, oprecht in belijdenis, een achtenswaardig, aanzienlijk lid der gemeente, vader eens huisgezins. Tegen deze benoeming komt een gedeelte ener buurtschap of heerlijkheid, de Hoogeveen genaamd, op, willende, dat er bepaaldelijk een uit hun midden benoemd zal worden, zich beroepende op een gemaakt contract en gewoonte, welk eerste niet bestaat en 't laatste hierin, dat er op voorstel eens vroegeren leraars ter dezer plaatse om het andere jaar een ouderling of diaken, bepaaldelijk uit hun midden zoude verkozen worden, welke gewoonte daarna bekend of onbekend met dezelve, wetend of onwetend, beproefd of onbeproefd gevolgd is geworden, wij zeggen dit, omdat vele vroegere, waaronder ook uit het midden der genoemde buurtschap, kerkenraadsleden zowel als de tegenwoordige, zoo predikanten als anderen met dit genomen besluit onbekend waren, en een andere, in spraak zijnde gewoonte gevolgd waren, om gelijk ook als wij, in den beginne van uit 2 buurtschappen, de genoemde en een andere nog kleinere, de Benthorn genaamd en uit slechts 2 huisgezinnen bestaande een ouderling of diaken om het andere jaar te benoemen, van welke het dan nu de beurt der kleinere zoude moeten geweest zijn, waarna wij ook handelen totdat de eerstgenoemde buurtschap hiertegen opkwam en wij handelingen nazoekende na de benoemingen als vroeger niets van het tegendeel vernomen hebbende, wel vonden dat er zoodanig onderling in den kerkenraad genomen besluit bestond voor hunne zake pleitende van de menselijke zijde beschouwd, maar wij tevens geen vrijheid gevoelden een man als de benoemde bovengenoemde beroepene om deze reden, waarmede wij ook onbekend geweest waren, op te geven, dewijl tevens onze ogen ook voor het ongoddelijke en strijdige in deze gewoonte tegen Goddelijke en menselijke wetten en uw verordening geopend werden, als toen nog minder vrijheid gevoelende van onze eenmaal gedane en reeds afgelezene en door 't groter deel der gemeente begeerde keuze, af te mogen gaan. De oorzaak, dat hetgeen nu geschied is, niet eerder plaats gehad heeft, is hierin dat de kleinere buurtschap zoo weinig stoffe voor benoeming bevatte, als ook, dat er, bijaldien er uit de grotere en kleinere buurtschap een- of tweemaal tezamen zitting in den kerkenraad hadden, dit meer bij onderling goedvinden alzo geschied is, waartegen

dan ook onze Benthuizensche gemeente nimmer is opgekomen. Maar de zake, die wij eeniglijk bedoelen, is niet betrekkelijk personen maar de verantwoordelijkheid en de ons voorkomende geoorloofdheid van het opvolgen ener gewoonte, strijdig onzes inziens, met Gods Woord, en ook onze eigene verordeningen als bedoelende geen beperkingen in 't stellen van kerkenraadsleden te mogen hebben.

Daarom is 't ook niet zoozeer het besluit, wat de personen aangaat, als wel wat de zaak zelve betreft, ons geroepen gevoelen, ons bij UEerw. te vervoegen, wensende en biddende, dat de Heer der Gemeente deze zaak zelf beslisse;

ziet hier onze redenen;

1e. Wij werden beroepen zonder iets van een diergelijke verbintenis of gewoonte te weten, als Herder en Leraar der Gemeente Benthuizen, als een gemeente uitmakend, terwijl er van een verbintenis met enige andere nergens enige vermelding gemaakt werd, ja de Heeren van Rotterdam te voren er juist tegen verklaarden, gelijk uit vroegere aantekeningen blijkt, dat uit de Hoogeveen een ouderling zou benoemd worden of Diaken.

2e. Beschouwen wij een dergelijke gewoonte strijdig en nadelig met en voor de kerkelijke aangelegenheden want:

a. Bestaat de genoemde grootste buurtschap of heerlijkheid uit slechts 9 à 11 huisgezinnen burgerlijk onderscheiden, kerkelijk zich bij ons voegende afhankelijk van verandering in personen, als nu wel alle de Gereformeerde godsdienst belijdende, maar spoedig aan verandering dienaangaande onderhevig, als meest gehuurde woningen zijnde, dewijl de gewoonte eenmaal vastgesteld zijnde blijft.

b. Voor Diaken, zijn niet allen geschikt, voor ouderling nog weinige. Stand, personen, jaren, betrekking, gezindheid als anderszins komen hier in aanmerking en nu hebben wij de keuze uit slechts 11 huisgezinnen.

c. Het armbestuur of bedeling is buitendien niet algemeen, daar slechts de oudere gezamenlijk, de jongere afzonderlijk bedeed worden; daarbij is de afstand groot, zijnde de verste een ruim uur afstands wonende; hetgeen in diergelijke betrekkingen moeilijk ja ondoenlijk is, terwijl ook die tot de gemeente eigenlijk niet behoren met de behoefte derzelven niet zo bekend zijn als vereist wordt; wij zelve handelen in deze tegen ons later inzien dat echter door omstandigheid kan gewijzigd worden, allen door mensen niet bepaald te moeten zijn en gebonden, tegen de vrije keuze van kerkenraadsleden strijdende.

3e. Heeft ook genoemde buurtschap nimmer een gemeente uitgemaakt, maar slechts enkele woningen op zich zelve, staande onder 't beheer van een Heer dier Heerlijkheid, samen ontvangen wij hen in ons midden tezamen een gemeente uitmakende, maar niet tezamen bijzondere voorrechten ten nadele van beider belangen hun gegeven ziende.

4e. Bovendien vragen wij of een onderling genomen kerkenraadsbesluit vooral in een tijd toen de gemeenteleden nog een stem hadden, geldig voor volgende tijd, en of dezelfde kerkenraad de gemeente voorstellende in 't belang van dezelve ziende die schadelijkheid der gewoonte, niet bevoegd is van dezelve, af te zien, ja verplicht. Vooral wanneer de beschikking, gelijk in deze plaats heeft, veranderd is, daar 't genoemde besluit genomen is toen de gemelde buurtschap een derde gedeelte der gezamenlijke gemeente uitmaakte en dit tot 1/6 of 1/7 veranderd is.

5e. Eindelijk of een gewoonte hoe lang ook staande gehouden en gevolgd, wetend of onwetend, beproefd of onbeproefd, daarom moet blijven voortaan wijl het eenmaal gewoonte is en ook of de duur van 40 jaar een gewoonte wettigt wat ware er dan van ons geworden of zal het nog (worden).

6e. Maar bovenal en eeniglijk achten wij ons verplicht tegen deze gewoonte op te komen als strijdig tegen Gods Woord, gebiedende om te zien naar mannen vol des

Heiligen Geestes om die te zetten over zulk een nodige zake als de verzorging der armen is, die ook den leden een woord van vertroosting mede kunnen toedelen, als uitdelers der gaven voornamelijk aan de huisgenoten des geloofs, houdende de verborgenheid des geloofs in een reine consciëntie, eerst beproefd worden daarna dienende naar Handelingen 6 vers 1-3 & 1 Timotheüs 3: 8; 13.

Wat de ouderlingen betreft, (gelijk wij deze dingen niet noemen, omdat UEerw. dezelve niet weet, maar daarom omdat UEerw. ze weet) even in hetzelfde hoofddeel en Titus 1 vers 7-9 mannen onberispelijk van wandel, welke gevoelens moeten van God en zijne gemeente geroepen te zijn, die den Herder en Leraar in zijne gewichtige betrekking en bediening, kunnen bijstaan en ondersteunen met raad, daad en gebed desnoods in ziekte of ongeval de zieken kunnende bezoeken in een woord als zijne rechterhand hem bijstaande in alle gevallen de gemeenten kennende, voor de leer en zeden wakende, acht gevende en wakende tegen valse leer en verderfelijke ketterijen, de gezonde woorden voorstaan, de wolven en vossen helpende weren uit den wijngaard des Heeren, alles naar 't Woord Gods en onze formulieren van Eenigheid, waarop wij onze verklaring hebben afgelegd en wensen gestand te blijven, oordeelt nu hoedanige personen moeten zijn in welke deze en andere nodige vereisten gevonden moeten worden en of dan de keuze reeds tot zoo weinige bepaald, nog nauwer mag beperkt en gebonden worden en wij Gods Woord en Geest en Gemeente aan banden mogen leggen, daar wij verantwoordelijk zijn als rekenschap zullende moeten afleggen voor Hem, die gezegd heeft, dat indien wij bij zijn woorden toe- of afdoen onze namen zullen gewist worden uit zijn boek en wij geen dageraad zullen zien, indien wetende en willende tegen zijn woord, aan menselijke bepalingen en voorschriften gelijk de genoemde delen boven zijn woord en inzetting.

Dit gevoel is het Eerw. Heeren, dat ons dringt ons bij UEerw. te vervoegen met onze bezwaren dienaangaande, gaarne ons buigende onder nodige kerkelijke verordeningen en bepalingen, noch tegen Gods Woord strijdende of verboden wat de inrichting aangaat, maar niet ons vrijwillig buigende ordere bijzondere verordeningen als deze.

Wensende en biddende van den Heer (der) Gemeente, onder wiens oog alles geschiedt, dat Hij UEerw. geve den Geest der wijsheid, kennis, verlichting, gelijk als ook ons, ook in deze zake, opdat U hoog Eerw. zoodanig besluiten mogen als naar zijne wil en overtuiging uwens gemoeds ter verheerlijking zijns naams, ter bevordering der belangen zijns koninkrijks en kerk en ook aan deze plaatse en onzer aller verantwoording in zijner dage strekken moge, dat is onze vurige bede en wens van den Heer der gemeente voor U en ons.

Noemend uwens Eerw. onderdanigen en in Christus gehoorzame dienaren,

L. G. C. LEDEBOER, Predikant

J. GROOTEN DORST, Diaken

C. VELDHUIZEN, Ouderling, pres.

D. DIEPHOUT, Diaken

A. KOORENWINDER, Ouderling

Benthuizen, sep. 1840.

Met de kerkenraad legt hij verantwoording af betreffende hun besluiten, tevens betuigende dat zij zich gaarne buigen onder kerkelijke bepalingen, mits die niet strijdig zijn tegen Gods Woord.

Inmiddels blijkt, dat Ds. Ledebouer met zijn kerkenraad maar slecht op de hoogte is met de inhoud van het Reglement van Kerkelijk opzicht en tucht, want zij verzuimen een afschrift van het besluit van het Klassikale Bestuur in te sluiten.

Dit heeft tot gevolg, dat het bezwaar prompt wordt teruggestuurd. Zulk een verzuim

slaan de heren van het Provinciaal Bestuur hoog aan: "overwegende dat inzonderheid de zake van kerkelijk opzicht en tucht, het noodzakelijk is te zorgen dat ook de vorm stiptelijk worde in acht genomen, terwijl anderszins geene partij in 't ongelijk gesteld zijnde, aan de uitspraak eniger kerkelijke vergadering, zich zoude behoeven te onderwerpen".

Alweer die overweging, dat het bestuur regeert en de kerkeraden zich moeten onderwerpen.

Het zal voor Ds. Ledeboer en zijn kerkenraad geen prettige gewaarwording geweest zijn toen ze het met zoveel ijver opgestelde bezwaar weer thuisbezorgd kregen. Ze ontvingen er bovendien van het Provinciaal Bestuur een lesje bij, dat in ieder wel ingericht archief bij de kerkenraadsboeken een exemplaar van het Reglement van Kerkelijk opzicht en tucht aanwezig behoorde te zijn; niet om daar onder het stof te blijven liggen, het behoorde bij alle voorkomende gevallen geraadpleegd te worden.

Inmiddels is er bijna een jaar verstreken. Op **5 november 1840** zenden ze andermaal het bezwaar in, daarbij tevens een tweede brief voegende, die wij - om compleet te blijven - ook in haar geheel laten volgen.

HoogEerw Heeren,

Weder ontvangen hebben het stuk betreffende de benoeming van een diaken in onze gemeente en mitsdien het besluit des Eerw. classisbestuur der classis Leiden in deze zake erkennen wij onze fouten door het niet mede- opzenden van gemeld stuk of antwoord en vragen U HoogEerw. deswege verschoning, alsmede, zoo wij in onze aanspraken van U HoogEerw. bij onkennis, ons vergisteden, ere gevende dien ere toekomt.

Wat het vertragen in den tijd der opzending aangaat, dat is veroorzaakt geworden door ziekte ten minste zeer vertraagd. Onze zake andermaal voor den Heere en zijn gemeente beproefd hebbende zijn wij bevestigd geworden in de reinheid en deugdelijkheid onzer zaken, wenden wij ons mitsdien wederom tot U HoogEerw. onze zake voor God overwogen hebbende, geven wij het hem in handen volgende in deze den gewonen loop der zake.

Wij benoemden naar onze overtuiging en den Woorde Gods mannen onzes inziens geschikt ter voorziening en vervulling in de opengevallen plaatsen van ouderling en diaken. Tegen deze vervulling komt een gedeelte ener buurtschap of heerlijkheid op, begerende dat er bepaaldelijk een uit hun midden benoemd worden zal gelijk wij in 't nevensgaande breder mogten ontvouwen, geenszins oorspronkelijk tot onze gemeente behorende of ooit een afzonderlijke gemeente uitgemaakt hebbende.

Dat wij hen verstoten dit toont onze opname van hen in ons midden anders, gaarne een gezamenlijke gemeente uitmakende gelijke rechten, maar niet gaarne hun voorrechten toegekend ziende ten nadele van henzelve en de ganse gemeente. Gelijk wij 't noemen als wij verplicht zijn, mannen te moeten kiezen uit een bepaald getal welks ongerijmdheid ons zoo helder en duidelijk is als wanneer de zon schijnt in den middag zonder nevelen, niet mogende Gods woorden aan banden ziende liggen, zijn Geest gebonden om ons zijne oordelen en straffen niet op onzen hals te halen.

Nog teveel gevoelen wij ook in deze stoffelijk en menselijk te werken, al hetwelk toch weg zal vallen moeten, HoogEerw. als hout hooi en stoppelen begerende van uwe HoogEerw. nederig en eerbiedig verzoekende onze banden te willen slaken, ons een vrije keus weder te geven en noch Gods Woord en Geest noch ons bindende aan nietige menselijke bepalingen en verordeningen wel door jaren veroud maar niet zoo

oud als wetten en inzettingen van den koning zijner Kerk en Heer der Heeren als zonder begin van Tijd of veroudering zijnde, zijnde Dezelfde tot in Eeuwigheid. Steeds denkende aan hetgeen wij verschuldigd zijn Dien, die gene verjaring kent. God almachtig Zelf bewege U HoogEerw. harte tot zoodanige beslissing als Hem welgevallig zijn kan, opdat wij ook niet bevonden worden te strijden tegen God Almachtig. Amen.

L. G. C. LEDEBOER, Pred.

C. VELDHUIZEN, Ouderling

A. KOORENWINDER, Oud.

J. GROOTENDORST, Diaken

D. DIEPHOUT, Diaken

Benthuizen, 5 Nov. 1840.

Aan het Hoog Eerw. Prov. bestuur van Zuid-Holland den Hoog Eerw. Heer van Kooten.

De inhoud van deze brief getuigt van diepe ernst en rustig overleg. Hoe het Provinciaal Bestuur er op gereageerd heeft, is nooit meer ter sprake gekomen, want wie kon op die donderdag, toen de brief verzonden werd, vermoeden, dat er op de rustdag, die aanstaande was, zulke gewichtige gebeurtenissen zouden plaats grijpen?

19. EEN EERLIJKE BEGRAFENIS

"Wij zien onze tekenen niet", klaagde de psalmdichter van de 74e Psalm, toen Israël door wilde horden overstromd was en Gods heiligdommen verwoest waren.

Op de letterlijke puinhopen van de kerk en de figuurlijke van de staat zat hij neder en schreeuwde het uit van weedom des harten.

"Wij zien onze tekenen niet", de bijzondere tegenwoordigheid Gods miste hij en dat maakte hem te meer bang.

Eertijds was er nog een andere Israëliet geweest, die de Heere gebruiken wilde om Zijn volk te verlossen. Die begeerde ook een teken - een bijzonder bewijs - dat de Heere hem geroepen had. Hij spreidde een vlies op de aarde uit, waarop de dauw des hemels viel, terwijl de aarde droog bleef. Dat was een bijzondere zaak. Hij kreeg het begeerde teken, tot tweemaal toe, en later nog een bevestiging door de droom van een vijandelijk soldaat.

Zo vraagt Gods volk in een bijzondere zaak aan de Heere wel eens om een teken, een bewijs van Zijn goedkeuring.

Met zijn zuster en huishoudster had Ds. Ledeboer bij het aanvaarden van zijn herderlijk werk te Benthuizen de grote pastorie aldaar betrokken. De woning moet goed gemeubileerd zijn geweest. Niet dat de jonge Lambertus daar zo veel gevoel voor had, maar wel zijn rijke familie te Rotterdam, die het volgens hun stand nodig achtte dat men goed voor de dag kwam. Hij onderhield regelmatig contact met zijn familie; enkele brieven aan zijn oudere zuster Petronelle, die dan weer een poosje te Benthuizen en dan weer bij haar ouders te Rotterdam vertoefde, getuigen hiervan.

Het ligt voor de hand, dat hij ook brieven geschreven heeft aan zijn ouders, welke echter nooit voor publicatie zijn vrijgegeven. Zo leefde hij te Benthuizen, wel onder veel druk - eerst naar de ziel - en later ook, wat het geschil met de leden van Hoogeveen betrof, in kerkelijke zaken, maar hij behoefde zich toch niet te bekommeren waar hij 's avonds zijn hoofd neerleggen zou. De pastorie met zijn zuster en huishoudster wachtte hem.

En toch, ondanks dit alles krijgt hij omstreeks november van het jaar 1840 een ingeving om het leegstaande huis van de burgemeester van Benthuizen te kopen. Waarom wist hij niet. Hij verwondert zich daarover, denkende: Wat moet ik met dat huis doen? Ik heb hier een woning ter beschikking.

Toch laat het hem niet los. Toen werd het een gebedszaak, of het soms een bijzondere aanwijzing van boven was. "Ik zeide: Heere, als het van U is, begeer ik twee tekenen". Met Gods oude volk ging hij om tekenen vragen, omdat de zaak voor hem zo duister was. Hij wil zeggen: "Heere, ik weet er geen raad mee; wijs Gij mij de weg die ik moet gaan".

Welke tekenen Ds. Ledeboer gesteld heeft, omschrijft hij niet duidelijk, het meest voor de hand ligt dat hij geld om de koopsom te betalen ter beschikking krijgt, wat, volgens zijn zeggen, "buiten een menselijke gedachte spoedig vervuld wordt".

Het andere teken is, dat de koopakte op een bepaalde (niet door hem genoemde dag) getekend kan worden. "Dit geschiedde", schrijft hij even verder, maar hij wist nog niet wat hij met het huis aan zou vangen.

Sommigen hebben hem verweten, dat hij in het geheim al plannen smeedde om de kerk te verlaten en vooruit gezorgd heeft dat hij dan een dak boven zijn hoofd had, maar dit is laster, want: "uit de kerk gaan had ik geen gedachte van", zegt hij nadat de schorsing en vervolgens de afzetting gepasseerd was.

Om het pand te gaan verhuren is ook nooit zijn bedoeling geweest. Wel koesterde hij plannen om in navolging van anderen er een "eigen" school in te gaan houden. (Waarschijnlijk bedoelt Ds. Ledeboer hiermede de bekende Zeeuwse predikant H. J. Budding, die in zijn gemeente ook een eigen school had opgericht).

Dat het pand bestemd was als woning voor hemzelf, was in zijn gedachte zelfs niet opgekomen.

De koopakte is gepasseerd - op welke datum heb ik niet kunnen achterhalen - maar vóór de 8e november 1840, en daarmee is Ds. Ledeboer eigenaar geworden van de voormalige burgemeesterswoning. Hoewel het nieuwe bezit hem wel belang inboezemde, maakte hij er zich toch niet bijzonder druk over. Daar was zijn zieletoestand in die tijd te teer voor gestemd. Hij had immers een veel betere, een eeuwig durende schat in de hemelen verkregen, die door mot noch roest verdorven kon worden. Bovendien liep nog steeds het geschil met de leden van Hoogeveen, waardoor hij gedwongen werd het Reglement van Kerkelijk opzicht en tucht nauwkeurig te bestuderen. En hoe meer hij las, des te dieper inzicht kreeg hij, dat de bestuursvorm onwettig was en tegen Gods Woord indruiste. Dit benauwde hem zeer. Vanaf het ogenblik, dat de aanklacht door Hoogeveen bij het Klassikale Bestuur was ingediend, had hij een pak van zorgen moeten dragen, dat steeds zwaarder werd.

Eerst het optreden van de bemiddelaar, toen het uitdrukkelijke bevel om zich aan de orders van het Klassikale Bestuur te onderwerpen, en tenslotte de bemoeiing van het Provinciaal Bestuur, terwijl al deze instanties niet anders deden dan menselijke instellingen verdedigen. Op de vereisten voor een ambtsdrager werd in het minst niet gelet, de (schijn)vrede moest ten koste van de ere Gods bewaard blijven.

Ondanks dit alles was hij heus niet losgemaakt van de kerk; de pas verzonden brief naar het Provinciaal Bestuur is daar het bewijs van. Ds. Ledeboer met de kerkenraad verzoekt daarin nog eerbiedig "de banden (betreffende de opgelegde wil van het Klassikale Bestuur) te willen slaken, ons een vrije keus weder te geven".

Iemand die zo schrijft, kan men moeilijk van voorbedachte uittreding beschuldigen.

Trouwens, Ds. Ledeboer getuigt nog in 's Heeren Wegen", dat hij "tegen scheiding ingenomen was, soms in hoge mate". Hij voelde wel de opgelegde wil van het Klassikale Bestuur als een knellende band, maar meende, er zal nog wel een oplossing gevonden worden en wij in het gelijk gesteld.

Zo naderde de zaterdag, waarop hij zich moest voorbereiden om te prediken op de aanstaande rustdag. Ds. Ledeboer overdacht bijzonder de brief van Paulus aan de Romeinen, hoofdstuk 11, waarin de apostel het gewichtige stuk van *de verlossing der heidenen behandelt, maar tevens ernstig naar voren brengt dat Israël daarom niet verstoten is.*

Hij poogt op de gewone wijze de teksten te onderzoeken om in zijn preek naar voren te brengen dat het Gods wijze en soevereine genade is, die de wilde enten neemt en laat delen in de voorrechten van de stam. Vervolgens wilde hij wijzen op de heidenen, die als vreemde loten geen recht of aanspraak op de sappen van de stam kunnen maken, en dat het wederom vrije genade is wanneer die weldaden geschonken worden.

Zo worstelde hij om enig licht in zijn tekst te krijgen, maar alles bleef toegesloten. Zijn onderzoekingen hielpen niet, zijn bidden om licht ook niet, en toch bleef hij doorzetten om - zoals hij zelf schrijft - "als een Bileam mijn eigen weg in te slaan". Een weg, die de Heere niet wilde, dat hij opging. Bij Bileam was het de ezel, die de Heere terug dreef - en bij Ds. Ledeboer dreef de Heere zijn gedachten uiteen.

Hij kon er geen verband in krijgen en sloeg tenslotte verdrietig zijn boeken maar dicht. De oorzaak wist hij niet, en onwillekeurig dacht hij weer aan alles wat in de afgelopen weken was gepasseerd. De op donderdag 5 november verzonden brief naar het Provinciaal Kerkbestuur komt hem weer levendig voor de geest en nu wordt hij er opnieuw krachtig bij bepaald, dat het menselijke wetten zijn, die Gods wetten terzijde stellen. Weinig hoop was er, dat het Provinciaal Bestuur aan hun vriendelijk verzoek, om ze weder te ontslaan van de banden, gehoor zou geven. En wat dan? Dan moesten menselijke instellingen boven Gods instellingen zegevieren.

Weldra zou hij voor de keus gesteld worden: óf gehoorzamen aan het Provinciaal Bestuur - daar bleef hij de "beste" (dominee mee - óf Gods eer hoger dan die van mensen stellen. Dan zou hij ongetwijfeld zijn naam in de kerkenwereld verliezen, maar: "van Sion zal gezegd worden: deze en die is daar geboren".

Hij zou moeten kiezen: God of mensen; een tussenweg was er niet. Gelijk de psalmdichter het uitriep: "Doe een teken mij ten goede", zo riep ook Ds. Ledeboer het uit: "Heere, geef mij een teken in deze zaak; geef mij een teken welke kant ik op moet gaan".

Maar de Heere gaf hem geen bijzonder teken, zoals dit met het kopen van de burgemeesterswoning was geschied. *De Heere wees hem op Zijn Woord, dat was voldoende.*

De vraag kwam tot hem: "Wat zegt Mijn Woord er van?" Als een teken stond dit hoog opgericht boven alle menselijke wetten, die wel een schijn van nederigheid aannamen, maar in wezen Gods Woord terzijde stelden.

Hij vergeleek al die reglementen van orde en tucht en verdere bepalingen, waaraan hij zich houden moest, met de Bijbel, dat dierbare Woord Gods, en toen ging er kracht van de Heere uit.

Als een vraag kwam het andermaal tot hem: "Wilt ge nu Mij en Mijn Woord kiezen? Zijt ge al weer vergeten wat er nauwelijks een jaar geleden aan uw ziel gebeurd is? Was Mijn Woord toen niet dierbaar voor de ziel en zoeter dan honing voor de mond?"

In een grote overbuiging riep hij uit: "Heere, Uw Woord kies ik, en het woord van mensen zweer ik af. Ik heb al die menselijke inzetten bij het aanvaarden van mijn leraarsambt ondertekend. O Heere, ik voel mij schuldig, want ik wist niet eens wat ik

ondertekende. Ik heb de pen opgenomen en mijn naam er onder gezet, terwijl ik ze nooit gelezen had".

Hij kreeg licht van boven en het werd licht van binnen, zodat hij andermaal uitroepen kon: "dit weet ik, dat ik eerst blind was, maar nu zie".

In mijn blindheid heb ik getekend, maar nu ziende, moet ik alles afzweren. Niet stilletjes, dat moet een openbaar afzweren worden voor het oog en oor van alle mensen.

Hoe en wanneer dit geschieden zou, wist hij toen nog niet, maar het besluit stond vast. De zuchtende dominee kon wel opspringen van vreugde. Hij gevoelde Gods goedkeuring over zijn besluit, terwijl een geestelijke vreugde zijn ziel doorstroomde.

Zonder strijd was het niet gegaan, maar het pak, dat hij vanaf het begin van de Hoogeveense akte torste, gleed van hem af. Hoe de besluiten van het Provinciaal Bestuur ook mochten uitvallen, hij wist nu welke kant hij kiezen zou.

Van de voorbereiding voor zijn preek was weinig gekomen die zaterdag - dan maar afwachten hoe de Heere het morgen maken zou.

In de kerkenraadskamer zal hij ongetwijfeld verteld hebben wat er de vorige dag in zijn ziel was omgegaan, maar ondanks dit alles had hij geen andere tekst gekozen en het lag in zijn voornemen om die morgen toch te preken uit Rom. 11 over de natuurlijke en de wilde olijboom.

Toen hij echter voor de trappen van de preekstoel stond, viel de zoetheid, die hij zaterdags - ten opzichte van zijn vaste keuze - genoten had, geheel weg. Het ongenoegen des Heeren overviel hem, terwijl het Woord volkomen werd toegesloten. Kennelijk wilde de Heere dat er ditmaal een andere uitleg aan Rom. 11 gegeven werd dan de gebruikelijke, en opeens kreeg hij opening om het verband van de tekst te zien met de kerkstaat waarin hij zich bevond.

De kerk, dat was de oude natuurlijke stam, maar verworpen. Verworpen, zoals het oude verbondsvolk van weleer, waar nog wel een hoop van behoud voor was, doch alleen in dat nieuwe bloed-verbond. In de oude vorm van wettische instellingen lag geen enkele mogelijkheid om zalig te worden. De stromen bloed, in de tempel vergoten, moesten leiden tot dat grote Zoenoffer, dat eenmaal buiten Jeruzalem gebracht was.

Toen toonde de Heere hem de vervallen staat van Nederlands kerk met zoveel kracht, dat hij met schrik en beving, klappertandend op de preekstoel stond. *Zó vreselijk was het gezicht voor hem, of hij te midden van de vlamme toorn Gods nog bezig was het Babel van menselijke instellingen mede overeind te houden.*

Hij moest zijn mond openen, en door de werkzaamheden die hij zaterdags aan zijn ziel ondervonden had, begon hij met te vertellen hoe de Heere bij hem de keuze had vastgelegd. Hij deelde die keuze mede aan de gemeente, gedrongen door de overstelping van zijn gemoed. Ook verbloemde hij niet hoe hij het menselijke wetboek getekend had bij het aanvaarden van zijn ambt, dat wetboek, dat behoudens vele andere dingen ook voorschreef dat de gezangen in de kerk gezongen moesten worden. Hoe hij zijn naam geschreven had zonder te weten wat hij ondertekende.

Maar nu was de keuze bij hem in zijn ziel vastgelegd om Gods wil op te volgen, waar de weg ook heen zou leiden. Met die bede: "Heere, als het Uw weg niet is, weer mij dan, opdat ik niet voortvare tegen U te strijden", ben ik straks naar de preekstoel getreden. Want waar heb ik gepredikt? In de roomse kerk van besturen en voorschriften naar de mens, in de Joodse kerk, vol eigendunk, vasthoudende aan de leugen: wij zijn het verbondsvolk en kunnen nooit uit de gunst Gods vallen! In het Sodom van luiheid en zatheid van brood, versmadende het ware Manna, dat uit de hemel nederdaalt, en in een Babel van hoogmoed en verheffing, roepende "vrede,

vrede en geen gevaar, wij blijven bijeen en zullen onze stoel in de hemel zetten".
 "Een licht ging in mij op - mocht het ook in uw harten opgaan".

Al de opgekropte ellende van de laatste maanden schoot los en hij stortte zijn klachten over de gemeente uit, die met beving zulk een predicatie aanhoorde.

Ze waren gewend dat hun leraar ernstig sprak en de zonde getrouw bestrafte, maar nu stond er een geheel andere dominee op de preekstoel, die dan eens de gemeente en dan weer zichzelf aansprak, dat hij het alles verbeurd had en verkeerd gedaan, strijdende tegen God. Een dominee, die wegsmolte en verteerde onder de druk van eigen schuld, en daar tussendoor weer uitriep, dat de grote Herder der schapen hem was voorgelaten met die woorden: "Gij nu, Mijn schapen, schapen Mijner weide, gij zijt mensen, maar Ik ben uw God, spreekt de Heere Heere".

Zouden we dan nog langer tegenstribbelen, zouden we nog langer ons het ongenoegen van God op de hals willen halen, terwijl de brandende poel Zijns toorns reeds voor onze voeten geopend is? Zouden we nog langer menselijke wetten stellen boven Zijn wetten en die naast Zijn lieve Woord op de kansel dulden? Wat is uw keus? De mijne heb ik u geopenbaard, nu moeten we kiezen, God of de mensen, een derde weg is er niet.

En midden in het preken grijpt Ds. Ledeboer het gezangenboek en de andere kerkelijke wetten en werpt ze in heilige verontwaardiging van de kansel!

De reeds ontroerde gemeente slaat de schrik om het hart. Zij voelen zich meegetrokken voor de geopende mond van de hel, en de schuld van hun dominee wordt ook hun schuld. Een vrouw, die vooraan in de kerk zit, wil in verbouwereerdheid de op de grond gesmeten boeken oprapen, maar helder en klaar roept Ds. Ledeboer haar toe: "Laat het liggen, laat het liggen; straks zullen wij het begraven".

De gevoelige Lambertus is aangegord met kracht uit de hoogte. Dat zijn keus zó vlug openbaar zou worden, had hij zaterdags niet kunnen denken, doch de ijver voor het huis des Heeren verteerde hem, zodat hij moest doorzetten.

Aan het einde van de dienst verzoekt hij de ganse gemeente hem te volgen naar zijn pas verworven bezit, de burgemeesterswoning. Het is een wonderlijke optocht. Lang behoefde men niet te lopen; feitelijk maar schuin de weg oversteken. Ds. Ledeboer gaat voorop, nog maar een jongeling van nauwelijks 32 jaar. Terwijl de menigte zich om hem heen verzamelt, werpt hij de kerkwetten met het gezangboek in de inmiddels gedolven kuil, daarbij nogmaals betuigende dat zij niet in de kerk thuis horen. Hij verzoekt de aanwezigen te zingen Psalm 68: 1 en 2:

*De Heer zal opstaan tot de strijd;
 Hij zal Zijn haters, wijd en zijd,
 Verjaagd, verstrooid doen zuchten;
 Hoe trots Zijn vijand wezen moog,
 Hij zal voor Zijn ontzaglijk oog
 Al sidderende vluchten.
 Gij zult hen, daar G' in glans verschijnt,
 Als rook en damp, die ras verdwijnt,
 Verdrijven en doen dolen.
 't Goddloze volk wordt haast tot as;
 't Zal voor uw oog vergaan als was,
 Dat smelt voor gloënde kolen.*

*Maar 't vrome volk, in U verheugd,
Zal huppelen van zielevreugd,
Daar zij hun wens verkrijgen;
Hun blijdschap zal dan, onbepaald,
Door 't licht, dat van Zijn aanzicht straalt,
Ten hoogsten toppunt stijgen.
Heft Gode blijde psalmen aan;
Verhoogt, verhoogt voor Hem de baan;
Laat al wat leeft Hem eren;
Bereidt de weg, in Hem verblijd,
Die door de vlakke velden rijdt;
Zijn Naam is Heer der heren.*

Dan geeft hij op om ook nog Psalm 105 vers 3 te zingen:

*Vraagt naar den Heer en Zijne sterkte,
Naar Hem, Die al uw heil bewerkte;
Zoekt dagelijks Zijn aangezicht;
Gedenkt aan 't geen Hij heeft verricht.
Aan Zijn doorluchte wonderdaán;
En wilt Zijn straffen gadeslaan.*

Daarmede is de plechtigheid geëindigd. Voor Ds. Ledeboer en de aanwezigen is dit wel de vreemdste begrafenis, die ze ooit zouden meemaken, maar in oprechte ernst verklaart hij later, dat het een eerlijke begrafenis is geweest, waarvan hij nooit spijt heeft gehad.

20. VOOR DE KERKELIJKE VIERSCHAAR

Nog vervuld met hetgeen 's morgens gepasseerd was, trad Ds. Ledeboer in de namiddag andermaal op. De storm, die hem zo hevig beroerd had, was gaan liggen. In kalme ernst wees hij de gemeente er nogmaals op, dat ieder voor zichzelf had toe te zien en niet in rekening met deze of gene stond, maar met God, Die eenmaal van ieder zou afeisen naar alles wat hij gedaan had. In zijn eigen ziel ondervond hij de goedkeuring van de Heere over zijn daden. Zelfs tot tweemaal toe werd hij gesterkt en omgord met de wapenrusting des Heeren om de strijd des geloofs te kunnen strijden - want dat was zeker: de vijanden zouden er op afkomen in grimmige woede !

Na die hevige beroering lag hij in 's Heeren armen als een kind in de armen van zijn moeder, zodat hij zelfs met de oude Simeon uitriep: "Nu laat Gij, Heere, Uw dienstknecht gaan in vrede, want mijn ogen hebben Uw zaligheid gezien".

De slag was gevallen en zijn keuze bepaald.

Hij had geschreven, gebeden en gewoeld tegen scheiden; hij had geworsteld, maar wie kan tegen God strijden en bidden en vrede hebben in zijn hart? De Heere had hem overmocht en hem daar gebracht waar hij niet heen wilde.

Zijn bede was geweest: "Bewaar mij en Uw dienstknechten en kinderen voor de bedrieglijke listen en aanlokselen van de wereld. Bewaar mij voor eigen vlees en bloed, opdat Uw Naam verheerlijkt wordt. Amen. Leid ons in Uw waarheid. Open hart en mond, oor en oog voor U, Drieënige Verbondsgod. Breng ons daar waar wij wezen moeten, of ruk ons weg waar we niet wezen moeten. Doe ons Uw stem horen. Amen."

God had zijn gebed verhoord.

De 's morgens zo ijverende dominee dringt nu aan niet stil te blijven staan bij wat gepasseerd is, maar veel meer de tijd uit te kopen terwijl de dagen boos zijn. Hij dringt aan op waarachtige bekering, op een uitgang uit het diensthuis van de zonde vóór het te laat is.

Hoewel de gemoederen van de gehele bevolking onrustig zijn, verloopt de zondagavond zonder bijzonderheden. Als een lopend vuurtje is het nieuws van de begrafenis door het dorp verspreid, terwijl het in de komende week wordt voortgedragen als een gevleugeld woord, zodat het weldra in geheel Nederland bekend is.

Toch kon Ds. Ledeboer op woensdag 11 november op de gebruikelijke wijze nog voorgaan in de woensdagavonddienst. Hij verhandelde op die avonden het boek Daniël, en was juist gekomen bij het derde hoofdstuk, dat spreekt over het gouden beeld van koning Nebukadnézar. Voor zijn licht ontvankelijk gemoed was het gemakkelijk naar deze stof de toestand van de kerk te schilderen. Hoe daarin in 1816 een gouden beeld van hovaardij was opgericht door de Dordtse Kerkenordering eenvoudig opzij te zetten en een "Algemeen reglement voor het Bestuur der Hervormde kerk van het Koninkrijk der Nederlanden" daarvoor in de plaats te stellen. Dit was een inbreuk op het recht van de kerk, die een juk van menselijke vonden werd opgelegd. Onze vaders hebben er alles voor over gehad om van het gouden beeld van roomse hiërarchie verlost te worden, doch nu was het weer op een voetstuk geplaatst en, overdrachtelijk gezegd, moest elk op het geluid van de hoorn - waarop de geheime kommissie om dit reglement samen te stellen blies toen het op 7 januari 1816 koninklijk werd goedgekeurd - en op het akkoordgezang van de "vrede, vrede en geen gevaar" - zangers, op de knieën vallen en hun beeld aanbidden.

Wie niet neerviel en aanbad, werd met één klap terneergeslagen. De classis van Amsterdam, die rechtop was blijven staan toen de hoorn op 7 januari 1816 geblazen werd, en terstond bij Koning Willem I protesteerde, kreeg van de Commissaris Generaal het hooghartige antwoord, dat sinds 7 januari 1816 de classis Amsterdam niet meer bestond; wat dus hier op neer kwam: knielen en geen tegenspraak.

Een andere dominee, die ook halsstarrig was blijven staan, greep naar de pen en schreef een boekje, getiteld: "Eerezuil ter gedachtenis van de te Dordrecht gehouden Nationale Synode". Door de eenparige vredezingers werd hij fel aangevallen met de volgende, door G. J. Vos Azn. opgetekende woorden:

"Voorwaar, elk, die in zulk een tijd, de vrijheid der drukpers misbruikende, den vrede komt verstoren, ongevergd, uit louteren moedwil zijn medebroederen op het lijf valt, kwaadaardig den publieken geest wederstreeft, en zich tegen den openlijk verklaarden wil der hoogste Autoriteiten aankant, neen er is geen voorwendsel, waarmede zulk een schuld kan worden vrijgepleit. En dan zulk één, die door het publiek bezoldigd wordt, om het Evangelie der liefde en des vredes te verkondigen. De algemene verontwaardiging behoort hem te blijken; de kerkelijke tuchtroede behoort hem te kastijden".

Deze woorden spreken voor zichzelf; de brooddienst van de aanvallers komt duidelijk naar voren als zij spreken over de bezoldiging uit het publiek - met andere woorden: denk er om, vriend, wiens brood men eet, wiens eer men zoekt. Dat God het brood geeft aan de eter en spijze aan de hongerige, en nog wel andere wegen heeft dan 's lands schatten om Zijn knechten te onderhouden, willen ze blijkbaar niet erkennen.

Zo behaagde het de Heere op die laatste woensdagavond, dat Ds. Ledeboer de kansel

van de Hervormde Kerk te Benthuizen beklommen had, Zijn knecht op een duidelijke en eenvoudige wijze in de waarheid in te leiden. Het gesprokene werd door de bedauwing van de Heilige Geest voor velen het middel, dat ook hun ogen voor de wantoestanden geopend werden.

Toen de dienst geëindigd was, moet er een wonderlijk gevoel door Ds. Ledeboer gegaan zijn. Hij daalde de trap van de preekstoel af en verklaarde aan enkele vrienden dat hij indrukken had: "Dit is de laatste keer dat ik deze preekstoel beklommen heb". Bijzondere tekenen waren er niet voor, maar zijn gevoel bedroog hem niet, want toen Ds. Ledeboer op die woensdagavond stond te preken, was de aanklacht tegen hem reeds de vorige dag door de dorpsbakker W. Goester naar het Klassikale Bestuur verzonden.

Mogelijk dat Ds. Ledeboer daar iets van vermoedde, want de in vuur en vlam ontstoken broodbereider was op maandagavond, na het begraven van de reglementen en het gezangen-boek, op hoge benen naar de pastorie gestapt en had zijn ongenoegen te kennen gegeven over dominees handelingen op zondag.

Ds. Ledeboer bleef daar heel rustig onder en antwoordde Goester dat hij alleen God in deze weg volgen zou, waarop de bakker hem zeide, dat in ieder geval hij en zijn vrouw het niet met hem eens waren en de dominee de gevolgen maar afwachten moest.

Op diezelfde maandag had de ijverige bakker zijn oven in de steek gelaten en was naar Leiden gereisd om Ds. Verweij, de praeses van het Klassikale Bestuur, persoonlijk het gehele geval te gaan vertellen. Tot zijn grote teleurstelling trof hij hem tot tweemaal toe niet thuis, zodat er niets anders over bleef dan een brief te schrijven. De inhoud van die brief luidt als volgt:

Benthuizen, 10 november 1840

Eerwaarde Heer,

Daar ik gisteren tweemaal tevergeefs aan u huis ben geweest om u eens het (geval) van Ds. Ledeboer aangaande. De bekende handeling aan u eens te verhalen.

Zo zal ik nu kort de geschiedenis van den Heer Ledeboer die hij gepasseerde zondag gesproken heeft aan u bekend maken. hij heeft dan openlijk van den kanzel gezegt dat hij de kerkelijken en de gezangen (afzweert) en ook van den kanzel geworpen nu moet u weten dat er over het huis waar ik woon een leeg huis staat dat de Heer Ledeboer van den kanzel zeide Got had hem geopenbaart dat hij dat huis moest kopen en die nu kinderen Gods waren moesten daar met hem zaamgaan zoals ik dan ook gezien heb. Daar nu gekomen heeft de Heer Ledeboer de tuinknecht geroepen en dat hij een schop zou halen. Toen moest die man een put graven. Dezelve klaar zijnde heeft dominee de kerkordens er in gesmeten en toen de gezangen laten kepot snijden en in de kuil geworpen, aarde over de boeken geschept en daar amen op gezegt.

Ziedaar een kleine kopie van Ds Ledeboer zijn wijze van handelen, wat mij aangaat ik noem het opstand. Maandagavond heb ik in persoon bij den heer Ledeboer geweest zijn handelingen van zondag hem gezegt. Toen kreeg ik ten antwoord dat hij alleen Gods in deze volgen zou. Daar op heb ik om mij en (attestazie) van mij en mijn vrouw verzogt, hij zou wel zien.

Noem ik mij u onderdanige dienaar

W. GOESTER Broodbakker te Benthuizen.

Ik heb deze brief zoveel doenlijk was nauwkeurig overgenomen, alleen de woorden die tussen haakjes geplaatst zijn, laten enige twijfel over wat bakker Goester geschreven heeft. Overigens is het wel begrijpelijk, dat hij zijn verhaal liever mondeling dan

schriftelijk vertellen wilde, maar de woordkeus mag gebrekkig en het schrift bijna onleesbaar zijn, in Leiden wist men genoeg.

Men kan zich indenken hoe de reactie bij het Klassikale Bestuur was. De voorzitter, Ds. Verweij, die van het Provinciale Bestuur inmiddels wel bericht zal gekregen hebben, dat Ds. Ledeboer zich niet bij de beslissing inzake het geschil Hoogeveen neerlegt, vindt in het relaas van bakker Goester redenen genoeg om zonder uitstel met de 2e voorzitter of assessor per eerste gelegenheid naar Benthuizen te reizen. Zij vervoegen zich bij de broodbakker om van hem mondeling een nadere verklaring en aanvulling omtrent het voorgevallene te bekomen. Daarop wordt de dorpsonderwijzer, P. den Bouwmeester, die tevens koster is, ondervraagd - waarschijnlijk wel met enig wantrouwen, want waarom had hij, die zoveel beter de pen hanteren kon dan bakker Goester, niet direct melding gemaakt van alles wat gepasseerd was?

De benauwde schoolmeester probeert er zich uit te praten door mede te delen dat hij in zijn ambt als koster een brief van enige gemeenteleden had ontvangen, die hij getrouw bij de kerkenraad bezorgd heeft, en, zo vervolgt hij: "ik weet natuurlijk niet wat de dominee met de kerkenraad hiermede gedaan heeft". Hij wil zeggen: die brief was toch voldoende; ik voel mij ontslagen om daar overheen nog eens een klacht in te dienen.

De zaak was ernstiger dan beide dominees uit Leiden verwacht hadden. Uit geen enkel archiefstuk heb ik kunnen lezen, dat zij ook Ds. Ledeboer bezocht hebben; waarschijnlijk dat zij zich de tijd daarvoor niet gegund hebben, maar rap naar Leiden teruggereisd zijn.

Onmiddellijk schrijft Ds. Verweij in zijn kwaliteit als voorzitter (praeses) van het Klassikaal Bestuur een buitengewone vergadering uit op vrijdag 13 november en roept Ds. Ledeboer met zijn kerkenraad op te verschijnen om verantwoording af te leggen.

Het archiefstuk waarop de vragen voorkomen, die aan Ds. Ledeboer en de ouderlingen gesteld zijn, heb ik in handen gehad en doorgelezen. Op de linkerhelft van het lange foliopapier staan de vragen, die kennelijk van te voren waren opgesteld, terwijl de antwoorden tijdens het verhoor er achter geschreven zijn.

Opvallend is, dat Ds. Verweij het op schrift stellen van de vragen zelf gedaan heeft, ook het bijschrijven van de antwoorden heeft hij niet aan de scriba overgelaten.

Om volledig te blijven, zullen we het gehele verhoor en een uittreksel uit de bijbehorende notulen overnemen, temeer daar Ds. Landwehr indertijd het vaak moeilijk leesbare schrift ook overgenomen heeft.

Vragen aan Ds. L. G. C. Ledeboer.

1. Hebt gij op Zondag den 8 Nov. 1.1. bij gelegenheid der godsdienstoefening voor den middag alle bestaande Reglementen omtrent het bestuur der Herv. Kerk en het koninkrijk der Nederlanden afgezworen althans uzelf niet verplicht verklaard tot naleving van derzelve inhoud?

2. Hebt gij het samenstel dezer wetten smadelijk van den predikstoel geworpen?

3e Voorts in substantie of hij de gemeente had uitgenodigd om na het eindigen der godsdienst hem te volgen om op te merken, wat er geschieden zou.

(substantie wordt hier als "zelfstandig" bedoeld)

4 Op de vragen, of hij in den tuin van dat huis in een gedolven kuil de Regl. en gezangen had neergelegd en na deze met aarde bedekt te hebben de uitdrukking gebezigd had: *daar liggen moeder en kind bij elkander.*

5 De praeses hem gevraagd hebbende, wat hij met die uitdrukking had bedoeld, of hij de voornoemde stukken met zand had doen bedekken en op had getrapt en wat deze handeling betekenen moest.

6 De vraag: hoedanig verlangt ge uwe gehele handeling in de kerk en genoemden tuin beschouwd te hebben of als gevolg van ogenblikkelijke onbedachtzaamheid overijling en verbijstering of als daden met welbedachten rade gepleegd?

Antwoord.

1. Al wat buiten den Woorde Gods is, ja d.i. al wat niet overeenkomt met den regel mij voorgeschreven in het Evangelie, zijnde in dezelve stukken strijdig tegen Gods heilig Woord.
2. Ik heb het geworpen van den predikstoel, als achtende alles wat buiten Gods Woord zij als hooi en stoppelen en dus met minachting.
- 3^e. In substantie geantwoord, dat hij ze had uitgenodigd in zijn hem toebehorend huis om te spreken over de zaken van 't koninkrijk Gods.
4. Geantwoord: ja.
5. Geantwoord: hij er door bedoeld had dezelve te beschouwen als uitvloeisels van nieuwigheden strijdig tegen oude Regiem. en formulieren van Eenigheid en dat hij ze als begraven had en daarna had doen zingen Ps. 68: 1, 2 en Ps. 105: 3.
6. Was het antwoord, met welbedachten rade ten zeerste mij daartoe gedrongen gevoelende door Gods Woord en Geest, zo ik mij niet bedrieg.

Al deze vragen worden door Ds. Ledeboer bekrachtigd met zijn handtekening.

De praeses hem verzocht hebbende buiten te staan, verschenen voor de Vergad. de ouderlingen en diakenen, die op de hen gerichte vragen in substantie antwoordden kennis te dragen van hetgeen door Ds. Ledeboer als gebeurd was opgegeven, dat zij niet hadden geweten, dat het nodig was van het voorgevallende aan het classicaal bestuur kennis te geven, de ouderling Korenwinder erbij voegende het met de leerstellingen van den predikant eens te zijn.

Op de laatste vraag die woordelijk luidde:

Verenigen zich de broeders met den predikant in het gevoelen dat gezangboek en bestaande kerkelijke Reglementen behoren ter zijde gelegd te worden?

Antwoorden de beide ouderlingen:

Ja.

De diakenen dat zij geen licht genoeg hadden om ja of neen te zeggen.

Bij de resumtie (samenvatting) echter en ondertekening verlangden de ouderlingen zich ten aanzien van de beantwoording dezer vraag nader te mogen bedenken, hetgeen werd toegestaan.

De daarna aan den gezamenlijken kerkenraad gedane vragen hadden betrekking op den aan hen gerichtten brief, dien zij erkenden ontvangen te hebben en dat behelsde een verzoek van enige leden der gemeente om een anderen leraar te beroepen, omdat Ds. Ledeb. gezegd had zich niet te kunnen houden aan de kerkelijke verordeningen en Reglementen, dat zij echter besloten hadden daaraan niet te kunnen voldoen.

Het was voor de kerkelijke vierschaar niet moeilijk om een oordeel te vellen.

Ds. Ledeboer had onomwonden verklaard, dat hij de reglementen omtrent het bestuur der Hervormde Kerk had afgezworen, of anders uitgedrukt, zich niet verplicht achtte dezelve na te komen - nu, dan bleef er maar één vonnis over: hij behoorde niet meer in de Hervormde Kerk thuis.

Op grond van artikel 75 van het toen geldende reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en tucht, *werd Ds. Ledeboer voorlopig (provisioneel) geschorst in zijn dienst als herder en leraar te Benthuisen*, terwijl de kerkenraadsleden een be-

risping kregen omtrent hun slappe optreden.

Het valt op, dat zij niet vergeten zijn naarstig te informeren naar de brief, waarover de koster/schoolmeester melding heeft gemaakt. De inhoud is van andere aard dan zij verwacht hebben. Het is dwaas om te verzoeken een andere leraar te mogen beroepen terwijl Ds. Ledeboer nog wettig predikant is van de gemeente. Zij leggen zich dan ook neer bij hetgeen de kerkenraad besloten heeft en spreken hier niet meer over.

Daarop kon Ds. Ledeboer met de kerkenraad vertrekken. Doch nu eenmaal het besluit van schorsing gevallen was, moesten er voor de komende zondag nog verschillende personen aangeschreven worden. Allereerst krijgt Ds. Ledeboer zelf een schriftelijke bevestiging van zijn schorsing, waarvan het afschrift nog in het klassikaal archief aanwezig is. Het luidt als volgt:

**Aan den Predikant L. G. C. Ledeboer
te Benthuizen.**

Het classicaal Bestuur van Leiden UEerw. gehoord hebbende over hetgeen door Ueerw. is gezegd en gedaan op Zondag, den 8sten November l.l. omtrent de Reglementen en de Evangelische Gezangen bij de Nederduitsche Hervormde Kerk ingevoerd en in gebruik;

Gezien hebbende art. 52 van het gerevideerd Reglement op de uitoefening van Kerkelijk Opzicht en Tucht voor de Nederduitsche Hervormde Kerk;

Overwegende, dat die zaak zal behoren gebracht te worden ter kennis van het Provinciaal Kerkbestuur van Zuidholland;

Overwegende, dat de door Ueerw. erkende handeling is van ergerlijken en geruchtmakenden aard.

Schorst Ueerw. provisioneel in uwe bediening als predikant bij de Hervormde Gemeente van Benthuizen, zonder verlies van traktement, anders dan het defroyement der dienstdoende predikanten.

Aldus besloten in de Vergadering van het classicale Bestuur van Leiden, den 13 November 1840.

Het classicaal Bestuur voornoemd:

w:g. A. VERWEY Bz., Praeses

P. SCHOENMAKERS, lid van het cl. Best. bij afwezigheid van den Scriba

Gelijktijdig zendt men een korte mededeling aan de kerkenraad van Benthuizen, zodat noch Ds. Ledeboer, noch de kerkenraad omtrent de besluiten van het Klassikale Bestuur dwalen kan.

Daarna krijgt Ds. Bentfort van Valkenburg van het nabij gelegen Zoeterwoude opdracht om als consulent van Benthuizen in de plaats van Ds. Ledeboer op zondagmorgen 15 november voor te gaan, terwijl men tenslotte aan Ds. van Rossum te Alphen aan de Rijn, die als lid van het Klassikaal Bestuur zelf ter vergadering aanwezig is, opdracht geeft de burgemeester van het dorpje Oudshoorn onder Alphen aan de Rijn kennis te geven van de schorsing, en tevens als consulent van Oudshoorn Ds. Witsenburg van Boskoop aan te schrijven om aldaar in de namiddagdienst in de plaats van Ds. Ledeboer op te treden.

Ten laatste wordt ook burgemeester van Galen te Benthuizen van de schorsing verwittigd, om desnoods met de sterke arm Ds. Ledeboer van de kansel te weren.

Dit alles getuigt van een geweldige activiteit.

Hoe Ds. Ledeboer onder al deze omstandigheden gestemd is, laat zich denken. De Heere had hem toch te Benthuizen geroepen, en nu was hij geschorst. Hoe moet hij dit

nu met zijn roeping overeenbrengen?

Bakker Goester had hem voor de voeten geworpen, dat hij in opstand was; enkele leden drongen zelfs aan om in zijn plaats een andere dominee te beroepen.

Wat was nu mensenwerk, het woeden van bakker Goester, of zijn zuchtend uitzien om licht in deze moeilijke zaak?

Hij deed wat hij het beste kon doen en bracht alles in afzondering op zijn knieën voor de Heere. En in zijn bidvertrek zag hij zijn opstand, niet zoals bakker Goester bedoelde, dat was een gerechtvaardigde opstand tegen een onwettig juk, maar zijn opstand tegen God, zijn tegenhouden en tegenstribbelen om juist deze weg op te gaan, en dát werd hem een schuld. Eenmaal op die plaats gebracht, bleef er niets meer van hem over, maar werd het een wonder, dat de Heere zon onnutte dienstknecht ook niet geschorst had, en in plaats van dat ondervond hij andermaal: "Ik zal nederzien op de arme, verslagene en gebrokene van geest, en die voor Mijn Woord beeft".

De door mensen geschorste dominee voelde zich bevestigd in de wonderlijke liefde Gods.

21. VAN DE PREEKSTOEL GEWEERD

Zo nadert de rustdag 15 november 1840, de dag waarop de dominee gewend is voor te gaan. Zijn schorsing, die bij alle inwoners van Benthuizen bekend is, had allerwege beroering verwekt. Felle disputen waren er onder de leden gevoerd, die het vóór of tegen de dominee inhielden.

Burgemeester van Galen, door het Klassikale Bestuur betreffende de schorsing tijdig ingelicht, had het geroezemoes om de dominee ook gehoord, zodat hij op zijn hoede was om alle handelingen, die tegen de besluiten van het bestuur mochten ingaan, terstond met de sterke arm de kop in te drukken. Dit was overigens voor hem geen zware taak, die hij noodgedwongen moest volbrengen. Hij had een uitgesproken hekel aan Ds. Ledeboer, die iedere hoorder, of dit nu de burgemeester of de geringste inwoner van Benthuizen was, onomwonden de waarheid zei. In opdracht van de magistraat moet de veldwachter C. Klei bij de kerk post vatten om Ds. Ledeboer van de kansel te weren, zo deze, ondanks zijn schorsing, toch een poging zou wagen om op te treden. Met een bevend hart voldoet de gerechtsdienaar aan dit bevel. Hij is blijkbaar uit ander hout gesneden dan de burgemeester en weet niet hoe hij aan deze opdracht ontkomen zal.

Het gehele dorp verkeert in een nerveuze stemming. De kerkvoogden, die ook met de schorsing op de hoogte zijn, hebben reeds vroeg hun plaatsen in de kerk bezet. Want men wist hoe Ds. Ledeboer over zijn schorsing dacht. Wel door mensen geschorst, niet door mijn grote Zender, had hij gezegd, waaruit moest volgen dat hij dan ook preken zou.

De spanning rijst ten top als het nog enkele minuten voor half tien is, het tijdstip waarop gewoonlijk de dienst aanvangt. Het klokgeluid om de hoorders op te roepen beiert over de aloude Bentlanden en nog is er bijna niemand aanwezig. Dan plotseling, of allen op elkaar gewacht hebben, bij het wegsterven van de laatste klanken van de klok, komen de hoorders van alle kanten opzetten en stroomt het kerkgebouw in een ogenblik vol.

De postende veldwachter slaat de schrik om het hart, terwijl de onrustig op hun stoelen heen en weer schuivende kerkvoogden van hun zetels opspringen. Hij verlaat werktuigelijk zijn post bij de deur om, naar de hem gegeven opdracht, bij de trap van de preekstoel plaats te nemen. Tegen de gewone gang in komt Ds. Ledeboer gelijk met

de grote stroom door één van de ingangen de kerk binnen en loopt statig naar de preekstoel toe. De beduusde veldwachter klopt het hart in de keel, hij moet nu als vertegenwoordiger van het wereldlijk gezag handelend optreden, maar de moed ontzinkt hem, hij kan niet. Onwillekeurig treedt hij terug om de doorgang tot de preekstoel voor de dominee vrij te maken.

Dat zien drie felle opposanten, geestverwanten van bakker Goester, genaamd G. Hurman, J. Bik en J. van Zomeren, de laatste reeds bekend als ondertekenaar van de Hoogeveense klacht. Zij duwen de veldwachter opzij en versperren alzo de dominee de toegang tot de kansel. Als woedende beren staan zij tegenover hem, doch Ds. Ledeboer, die wars is van geweld, doet zelfs geen poging om het driemanschap opzij te dringen. Hij strijdt geen menselijke strijd.

Toch welt er in zijn bedroefde gemoed een profetische stem op, die de drie geweldenaars het oordeel Gods over hun daden aanzegt, daarbij voegende dat J. Bik, als een bijzonder oordeel, gelijk Herodes weleer van de wormen zal gegeten worden. (Ook de 2 anderen ondervonden zichtbaar het grote ongenoegen van God in lichaam, goederen en gezin.)

Zijn woorden vinden evenwel geen ingang, waarop de president-kerkvoogd, die als wachter voor de kerkelijke belangen al zo vroeg op zijn zetel had plaats genomen, op Ds. Ledeboer toetreedt en hem, in de lijn van de hoofdman over vijftig die Elia moest halen - *op zijn knieën bidt*, om toch terwille van de orde en rust niet op te treden.

Aan dit verzoek geeft Ds. Ledeboer gehoor en wendt zich tot de in uiterste spanning verkerende menigte met de uitroep: "Wie mij liefheeft, volg mij!", waarop hij de kerk uitwandelt en schuin de straat oversteekt naar de pas aangekochte burgemeesterswoning. Het huis is veel te klein om al de toehoorders te bevatten, want het merendeel van de aanwezigen volgt hun leraar, waaronder ook de beide ouderlingen C. Veldhuijzen en A. Koorenwinder.

De diakenen J. Grootendorst en D. Diephout blijven echter in het kerkgebouw achter met ongeveer 90 personen, waar inmiddels Ds. Bentfort van Zoeterwoude, op last van het Klassikaal Bestuur, voorgaat.

Zo staan er twee dominees vlak bij elkaar te preken; de ene in een veel te groot gebouw voor het aantal aanwezige hoorders, en de andere in een eigen gekochte woning, die natuurlijk voor vergaderen niet geschikt is. Volgens Ds. Landwehr heeft Ds. Bentfort die morgen tot tekst gekozen Gen. 15:1b: "Ik ben uw Schild en loon zeer groot". Uit geen enkel archiefstuk is dit na te gaan, maar Ds. Landwehr heeft in 1890 - uit overlevering - dit vernomen van een lid te Boskoop, zoals hij in een noot aan de voet van de bladzijde mededeelt.

Hij vertelt verder, dat de inhoud van de preek niet tegen Ledeboer was gericht, maar veel meer tegen de opstandige inwoners van Benthuisen, die Ds. Bentfort ernstig vermaande en het oordeel Gods aanzegde over hun wijze van optreden.

De tekst, die Ds. Ledeboer verhandeld heeft, is niet bekend. Hij zal - bewogen als hij over het algemeen was - voldoende stof gevonden hebben voor zijn predicatie. Maar de omstandigheden waren voor de toehoorders niet prettig. Het was immers al 15 november, dus diep in de herfst. Bovendien ligt het voor de hand, dat een groot gedeelte buiten staande de predicatie aangehoord heeft, genoeg redenen voor Ds. Ledeboer om tijdig te eindigen.

Toen Ds. Bentfort het "amen" uitsprak, was de kerkdienst aan de overkant al geruime tijd afgelopen en niemand van de hoorders meer op de straat te zien.

Ondanks dat men hem te Benthuizen van de kansel heeft geweerd, begeeft Ds. Ledebouer zich 's middags met het rijtuig van ouderling Veldhuijzen op weg naar Oudshoorn om aldaar in de namiddagdienst voor te gaan. Veldhuijzen en Koorenwinder met nog enkele anderen gaan ook mee.

De afstand naar Oudshoorn bedraagt ongeveer 10 km, zodat zij al tijdig vertrekken, waardoor zij ruimschoots vóór de aanvang van de kerkdienst aankomen.

Nu blijkt echter dat Ds. van Rossum, de consulent van Oudshoorn, maatregelen genomen heeft door de koster en de burgemeester in kennis te stellen met zijn schorsing en het uitdrukkelijke bevel, Ds. Ledebouer niet in de kerk toe te laten. Als een echte dorpelwachter bewaakt de koster de toegang tot de kerk, daarbij de hulp van de burgemeester verzoekende wanneer Ds. Ledebouer en zijn metgezellen geweld mochten gebruiken. Hij weigert hun dan ook beslist de toegang tot het kerkgebouw, doch zij mogen wel zijn woning binnengaan, terwijl ook de Oudshoornse magistraat enige ogenblikken daarna binnen komt.

Inmiddels arriveert Ds. Witzenburg van Boskoop, die door het Klassikale Bestuur aangewezen is om voor Ds. Ledebouer op te treden.

Het gezelschap vraagt aan Ds. Ledebouer wat de redenen zijn, dat hij ondanks zijn schorsing toch naar Oudshoorn gekomen is om aldaar voor te gaan.

Wel, antwoordt hij, ik heb van de Oudshoornse kerkenraad geen legaal (wettig) bericht ontvangen, dat ik niet komen moest. De burgemeester geeft daarop duidelijk te kennen, dat hij beslist, wanneer Ds. Ledebouer zou trachten toch op te treden, geweld zou gebruiken om hem dat te verhinderen. Blijkbaar heeft hij een grote mond opgezet om zijn woorden kracht bij te zetten, want Ds. van Rossum spreekt in zijn brief, die hij over dit voorval de volgende dag aan het Klassikale Bestuur zendt, van een woordenwisseling, doch tevens laat hij duidelijk uitkomen, dat Ds. Ledebouer terstond te kennen gaf geen geweld te zullen gebruiken.

Ondertussen zijn de toehoorders bijeengestroomd, maar zij moeten voor de gesloten deuren blijven wachten. Er gaan stemmen op om naar Alphen aan de Rijn te gaan en daar gelegenheid te zoeken om te vergaderen. Anderen roepen: neen, hier blijven; wanneer men de kerk gesloten houdt, dan zullen we om de kerk op het kerkhof staande de preek aanhoren.

Voor Ds. Ledebouer is het een onaangename situatie. Moet hij preken of niet? Eensklaps krijgt hij een ingeving, waarop hij resoluut naar buiten stapt en vraagt aan de saamgekomen menigte of er niemand onder hen is, die hem horen wil.

Van verschillende kanten betuigt men het tegendeel, waarop Ds. Ledebouer besluit: "Dan zal ik preken".

Aan ouderling Veldhuijzen vraagt hij: "Weet je hier geen vroom mens te wonen, waar wij gelegenheid kunnen maken een woordje te spreken?"

Volgens het relaas van de Benthuizer schoolmeester gaat men daarop naar een nicht van Veldhuijzen, die echter niet thuis is, maar tenslotte wordt bij een oud man te 's-Molenaarsbrug de gelegenheid geboden om voor te gaan. De woning is veel te klein om het aantal hoorders te bevatten, zodat een groot gedeelte buiten moet blijven staan in een weilandje.

De dominee gaat voor een geopend raam staan, zodat zowel die binnen als die buiten zijn hem horen kunnen, en voldoet alzo aan de opdracht van zijn grote Zender, het Woord tijdig en ontijdig uit te dragen. Hij blijft nu, in tegenstelling tot 's morgens te Benthuizen, vrij lang spreken. Volgens het verslag van Ds. van Rossum over deze dienst, zou ouderling Veldhuijzen ongeduldig geworden zijn en hem aangemaand hebben zijn rede te beëindigen, omdat zijn paard aangespannen was en koud werd. Of

dit de juiste reden is geweest, trekken we ernstig in twijfel en laten deze mededeling geheel voor de schrijver.

Zo eindigt deze bewogen zondag.

Door al deze handelingen gaf Ds. Ledeboer openlijk te kennen niet voor het Klassikaal Bestuur te buigen. De ongewone kerkdiensten gaven veel stof tot praten en tot schrijven, want bijna gelijktijdig werd door drie personen al het voorgevallene haarfijn op papier gezet en onmiddellijk ter kennisneming aan het Klassikaal Bestuur gezonden.

Al deze belangrijke stukken hebben wij in handen gehad en woordelijk uit het klassikale archief overgenomen.

Eén van de eersten was nu de schoolmeester/koster P. den Bouwmeester, die vaardig de pen over het oud-Hollandse geschepte papier liet glijden om een relaas van de kerkdienst te Benthuizen en een gedeelte van wat voorgevallen is te Oudshoorn, te melden.

De berisping van Ds. Verweij lag nog vers in zijn geheugen, dat hij niet terstond het van de kansel afwerpen van de reglementen met het gezangboek en alles wat daarop gevolgd was, gemeld had; een tweede keer wilde hij zijn vingers liever niet branden, te meer nog nu hem uitdrukkelijk opgedragen is in het vervolg alle bijzonderheden nauwkeurig te rapporteren. In sierlijke krulletters schreef hij een uitvoerige brief, die hier woordelijk volgt:

Benthuizen, de 16 november 1840

WelEerw. Heer,

Gaarne voldoe ik aan Uw WelEerw. verzoek en heb de eer U WelEerw. het volgende mede te doelen. Zondagmorgen vóór 9 uur was reeds het Burgerlijk en Kerkelijk bestuur te mijnen huize bijeengekomen om te zien welke tonelen er zouden plaats hebben.

Alles liep vooreerst geregeld af, maar te 3 - 10 uren met het laatste gelui der klok stroomde als in een ogenblik de kerk vol mensen en met deze stroom kwam ook Ds. Ledeboer de kerk binnen, niet zoo als hij gewoon was door de kerkekamer. Z.Eerw. had zeker niet gedacht dat door het Kerkelijk bestuur de nodige voorzorg genomen was om hem het optreden te beletten. De Veldwachter stond aan de trap van den Predikstoel en de President Kerkvoogd wiens plaats, daar dicht bij is, zat reeds op dezelve toen Ds. Ledeboer wilde optreden; doch genoemde kerkvoogd heeft hem als het ware gebeden niet op te treden.

Hieraan gehoor gevende kwam de Dominee als een misdadiger de kerk uit en ging gevolgd door een gehele stroom, in zijn aangekocht huis vlak over de kerk, zodat ik zeker geloof dat hij daar ten aanhore van 2 á 300 mensen gepreekt heeft, ook de ouderlingen zijn hem gevolgd, doch de diakenen kwamen onder het gehoor van den predikant met nog een 90 tal uit de gemeente;

Toen de WelEerw. Heer Bentfort eindigde, was de vergadering over de kerk reeds uiteen, en is ook daar op spoedig met Ds. Ledeboer naar Oudshoorn vertrokken, aldaar moest hij prediken. Ook de ouderlingen en enige uit de gemeente zijn hem gevolgd: doch niet de diakenen. De Burg. van Oudshoorn tijdig onderricht wachtte hem af en verzocht hen, terwijl ook daar in de beurt voorzien was, niet op te treden, zoals hij dan ook niet heeft gedaan, toen vroeg hij aan Veldhuijzen zijn ouderling of er te Oudshoorn niet een vroom mens woonde. Deze wees hem bij een nicht, doch allen waren naar de kerk en vond dus deze woning gesloten: eindelijk is hij bij een oud man begonnen te prediken terwijl de Benthuizeners genoeg te doen hadden om hem te

beveiligen, men wilde hem stenigen.

Met de catechisatie gaat hij als naar gewoonte voort en hiermede hoop ik aan de Intentie (mening of bedoeling) van Uw WelEerw. voldaan te hebben, terwijl ik mij met de meeste achting noem,

WelEerw. Heer,
Uw WelEerw. Dienstw. D.
P. d. BOUWMEESTER

De post heeft het ondertussen druk met brieven bestellen bij de praeses van het Klassikale Bestuur, want ook Ds. van Rossum heeft zich teruggetrokken in zijn studeerkamer en aldaar de pen gegrepen om een lange brief te schrijven. Door Ds. Witzenburg en andere ooggetuigen is hij uitvoerig ingelicht over de gang van zaken op zondagmiddag te Oudshoorn, want hoewel hij het nieuws uit de tweede hand heeft, ziet hij niettemin kans twee foliovellen met een kriebelig klein, maar keurig regelmatig handschrift vol te pennen, waaruit Ds. Verweij en de andere leden van het Klassikaal Bestuur in geordende volgorde het gehele verloop kunnen volgen. Bovendien doet Ds. van Rossum, die zelf lid was van het Klassikale Bestuur, nog een suggestie aan de hand om de burgemeesters en koster van de ring, waaronder Benthuizen ressorteert, een afschrift van de schorsing te doen toekomen, opdat de preekstoel voor Ds. Ledeboer overal en altijd stevig gesloten zal blijven.

Mede door het fijne schrift is deze brief na 120 jaar wel wat verbleekt, maar toch nog goed leesbaar. Evenals het bericht van de koster hebben wij de missive geheel overgenomen en laten wij de inhoud woordelijk volgen.

M.

De ondergeteekende consulent bij de Hervormde gemeente van Oudshoorn vermeent ter kennis van Uw Ed. te moeten brengen het te dien plaatse gebeurde op zondag de 15 dezer, zoals hij dit vernomen heeft uit de mond van Ds. Witzenburg en andere ooggetuigen. Laatstgemelde predikant aldaar gekomen om de namiddag godsdienstoefening volgens hem gedane aanschrijving waar te nemen, vond daar ten huize van de koster de gesuspendeerde (in zijn ambt geschorst) predikant Ledeboer die met zijnen kerkenraad en vele andere personen naar Oudshoorn was getrokken om in de dienst waar te nemen, zeggende van de Oudshoornse Kerkenraad gene legale kennisgeving te hebben ontvangen om zulks niet te doen.

De ondergetekende had van de schorsing des gesuspendeerde officiële kennis gegeven aan de heer Burgemeester en den koster. De laatste uitnodigende zijne missieve ter kennis te brengen van den Kerkenraad en het collegie van Kerkvoogden, zodat de koster aan de hem gegeven last getrouwelijk uitvoerende, den meergenoemde predikant den ingang der kerk weigerde en den preekstoel gesloten hield, den bijstand des Burgemeester inroepende, die ook dadelijk zich naar de woning van de koster begaf. De predikant Witzenburg vond bij zijne aankomst de Burgemeester en Ds. Ledeboer in enig gesprek om hetzelfde, met den laatsten in woordenwisseling, waaruit spoedig bleek dat hij geen geweld wilde gebruiken, of doen gebruiken om te prediken en zich zoude schikken naar de omstandigheden.

Vragende nu of er niemand dan was die hem horen wilde, een of meerdere uit de bijengeschoolde menigte gaven daarop te kennen dat zij dit verlangden waardoor enige ogenblikken de vrees schijnt te zijn ontstaan, dat hij op het kerkhof zoude prediken of naar Alphen gaan, waarvan zij met een woord hadden gesproken. Geen van beiden is geschied, maar men is elders heengetrokken en na twee of drie vruchteloze pogingen is Ds. Ledeboer er in geslaagd om aan 's-Molenaarsbrug ergens

in een particuliere woning te prediken staande in de deur of voor een vensterraam, terwijl de vergadering gedeeltelijk in het huis gedeeltelijk in een daaraan grenzende weiland zich bevond. De Godsdienstoefening in de kerk ging intussen geheel rustig en geheel ongestoord voort, zijnde ook rondom het gebouw ook alles stil, zodat aan diegene de minste hindernis noch door den gesuspendeerde, noch door zijnen aanhang is toegebracht.

De gesuspendeerde heeft daar vrij lang het woord gevoerd. De ouderling Veldhuijzen hem eindelijk verzoekende zijne rede te staken, omdat hij weg moest en zijn paard koud werd, heeft hij dien geantwoord te zullen prediken zoolang de Geest hem bijbleef en wel te zullen thuiskomen, waarop Veldhuijzen wiens rijtuig was aangespannen zonder hem vertrokken is.

Kort daarna is hij tot vertrekken aangemaand door iemand vanwege den Burgemeester, en heeft hij zonder tegenspraak aan die aanmaning voldaan, en is naar de ondergetekende vernomen heeft, naar Koudekerk vertrokken, waarmede deze geruchtmakende zaak geëindigd is.

De ondergetekende onthoudt zich in dit geschrift van alle oordeelvelling over het gehouden gedrag van de leden des Kerkenraads van Benthuisen, latende het aan het oordeel van Uw Ed. over om te besluiten of het vergezellen van den gesuspendeerde door hen die wisten dat zij tegen zijn intentie zondigde en hem dat niet hebben afgeraden maar door hun gedrag getoond dat zij gemene zaak met hem maakte, al dan niet tot de jurisdictie van het Classicaal Bestuur behoort.

De ondergetekende vermeent echter Uw. Ed. opmerkzaam te maken op het enige ogenblikken bestaan hebbende voornemen des gesuspendeerde om naar Alphen te trekken, wijl daar niet gepredikt werd en in complicatie te geven tegen de Heeren Burgemeester en de: koster van de ring behorende plaatsen desgelijke kennisgevingen te doen toekomen als die aan Benthuisen en Oudshoorn zijn afgegeven.

De ondergetekende onderwerpt echter gaarne dit voorstel aan Uw. Eerw. meer verlicht oordeel.

de Consulente van Oudshoorn

K. W. VAN ROSSUM

Alphen, den 16 November 1840

Aan den praeses van het Classicale bestuur van Leiden.

Op het gemeentehuis te Oudshoorn zit nog iemand ijverig te pennen, en dat is het burgerlijk hoofd, de burgemeester. Als vertegenwoordiger van het wereldlijk en politieel gezag zet hij met vette chocolade letters "PROCES VERBAAL" (hetwelk niet anders betekent dan ambtelijk verslag) boven zijn geschrift. Hij had het gehele verloop van de geschiedenis vrijwel persoonlijk meegemaakt, zodat de feiten nauwkeurig weergegeven worden. Het is een lang relaas, dit ambtelijk verslag, en belangrijk genoeg om ook in zijn geheel overgenomen te worden.

PROCES-VERBAAL

(boven het afschrift van het klassikaal archief staat alleen een P)

Heden den vijftienden November achtienhonderd veertig.

Wij Burgemeester van Oudshoorn en den Gnephoek Kanton Alphen, Arrondissement Leiden, ons zullende begeven naar de Hervormde Kerk alhier ter bijwoning van de namiddag-Godsdienst die in de vacature beurt zou worden waargenomen door den WelEerwaerden Zeer geleerden Heer Witsenburg, Predikant te Boskoop, en wel uit hoofde den Predikant Ledeboer van Benthuisen, aan welke anders de beurt was,

volgens schriftelijke kennisgeving van den Consulent dezer gemeente, den WelEerwaarde Zeer Geleerden Heer van Rossum, Predikant te Alphen, door het Klassikaal bestuur van Leijden in Zijne bediening was geschorst.

Zoo werd ons onderweg berigt, dat gezegde Ds. Ledeboer echter was gekomen om de Predikbeurt te vervullen.

Wij begaven ons derhalven ten huize des kosters, alwaar wij den bewusten Ds. Ledeboer vonden met twee, zoo men zegt, ouderlingen der Gemeente Benthuizen, de eene genaamd Veldhuizen, de andere ons onbekend, die Zijn Eerw. herwaarts hadden gebracht, -

Ons daarop wendende tot Ds. Ledeboer, vraagden wij Zijn Eerw of hij alhier gekomen was, met oogmerk van te prediken, dit door Zijne Eerw; met ja beantwoord zijnde, zoo gaven wij hem te kennen, dat zulks niet kon geschieden, daar zijn Eerw. zooals hem zeker bewust was, in zijne bediening was geschorst, terwijl ook Ds. Witsenburg zich reeds alhier bevondt, om de beurt te vervullen.

Zijn Eerw. antwoordde: dat hij vooreerst meende, dat deze schorsing alleen de Gemeente Benthuizen betrof en dat hij dus zijne roeping alhier wilde vervullen, en ten anderen, dat hij ook geen schriftelijke kennisgave of afschrijving deswegens had ontvangen; dat hij echter geen stoornis der rust wilde veroorzaken en derhalven zich zoude onderwerpen, alhier niet prediken en de beurt overlaten aan Ds. Witsenburg, terwijl hij voornemens was, zich uit de nabuurschap der kerk te begeven en zoude gaan, naar een nicht van den Ouderling Velhuizen, die alhier woonachtig was.

De Godsdienstoefening werd dan ook ongestoord door Ds. Witsenburg gehouden en door ons bijgewoond; dan, uit de kerk komende werd ons berigt, dat Ds. Ledeboer na vooraf de weg naar Alphen te hebben ingeslagen, eenigen tijd daarna was terug gekomen en naar 'sMolenaarsbuurt was gegaan, gevolgd door een grote schare van mensen, bestaande uit degenen die hem reeds van Benthuizen waren gevolgd of van elders waren zamengevloeid en dat hij aan het Prediken was ten huize van den Kuiper Cornelis Blom, aldaar woonachtig, dewelke hem daartoe had uitgenodigd.

Ten einde alle storing der Openbare orde voor te komen, begaven wij ons derwaarts en, na met moeite hetzelfde huis ingekomen en doorgedrongen te zijn zoo vonden wij gezegden Predikant Ledeboer, staande te Prediken voor een achterdeur, terwijl het huis van binnen en het erf buiten gezegde achterdeur was opgevuld met een menigte van hoorders.

Wij herinnerden daarop aan Ds. Ledeboer, zijne ons gedane belofte van alhier niet te zullen prediken en verzochten hem, om nu ten minsten daar den avond ook reeds begon te vallen, terstond uittescheiden.

Zijne Eerw. boog zich hierop en verzocht om dan ten slotte nog Psalm 2 vers 5 te mogen laten zingen; hetwelk ook geschiedde en waarmede de zaak afliep, terwijl zonder verdere stoornis der rust of ongeregdheden, de menigte uit elkaar raakte en den Predikant met Zijne bijhebbenden zich te voet van hier begaf, hebbende den Ouderling Veldhuizen met zijn geselschap hunnen Predikant reeds vroeger met hun rijtuig verlaten en aan zijn lot overgelaten.

Van een en ander hebben wij dit proces-verbaal opgemaakt en is hetzelfde na herziening door ons getekend.

(is getekend) L. KALKOVEN

Voor eensluidend afschrift,

w.g. L. KALKOVEN

In de pastorie van Ds. Verweij liggen al deze brieven voor hem uitgespreid. Dat had hij niet verwacht. Een dergelijke opstand en volharden daarin tegen het Kerkelijk Bestuur

was nog niet veel voorgekomen, en dat dit nu juist die ernstige Ds. Ledeboer moest zijn. Maar het recht moest gehandhaafd worden.

Met bijkans nog grotere spoed dan toen de geruchtmakende brief van bakker GoeSter was binnengekomen, roept de praeses het Klassikaal Bestuur in een buitengewone vergadering bijeen om in deze ernstige zaak een beslissing te nemen.

22. ANDERMAAL IN DE BEKLAAGDENBANK

Reeds de volgende dag worden de convocaties door Ds. Verweij verzonden.

Hoewel de zaak zeer dringend is, kan het bestuur toch niet eerder dan op donderdag 26 november vergaderen, daar valt dus nog een zondag tussen, en met spanning ziet men die zondag tegemoet. Wat zal Ds. Ledeboer dan doen? Weer pogen op te treden, of zou hij in het burgemeestershuis vergaderen? In ieder geval verwacht Ds. Verweij niet dat hij - gezien wat er alzo gepasseerd is - rustig thuis zal blijven. Om juist geïnformeerd te zijn, zendt hij een ijlbode, genaamd Van Zomeren, naar de schoolmeester te Benthuizen, met de opdracht dat deze terstond verslag uit zal brengen hoe de zondag verlopen is.

Het geschrokken schoolhoofd had door zijn vorige verslag het in hem geschokte vertrouwen geheel teruggewonnen. Iemand die nog heimelijk gemene zaak met Ds. Ledeboer maakt, schrijft niet: "Hieraan gevolg gevende kwam de dominee als een misdadiger de kerk uit". Die had beslist andere woorden gekozen om te melden hoe Ds. Ledeboer de kerk uitgewandeld was. Want Ds. Ledeboer was niet als een betrapte misdadiger weggevlucht. Hij had zijn hoofd niet gebogen voor het geweld van Hurman, Bik en Van Zomeren, maar hij was dit geweld rustig ontweken en had daarna gepreekt voor een talrijk gehoor.

De zondag verloopt anders dan de meesten verwacht hadden. Ds. Ledeboer heeft in overleg met zijn volgelingen Benthuizen reeds op woensdag 18 november verlaten en is weggereisd met een onbekende bestemming.

Volgens Den Bouwmeester weet zelfs zijn huishoudster niet waar hij vertoeft. Ik heb uit alle mij beschikbare stukken getracht op te sporen waar Ds. Ledeboer die zondag geweest is, of bij soms nog gepreekt heeft, maar nergens kon ik enig houvast vinden, zodat dit wel altijd onbekend zal blijven. Enkelen van zijn volgelingen wisten het wel, terwijl allen aangezegd is, dat hij niet op zondag 22 november in Benthuizen voor zal gaan.

Het valt tenminste Den Bouwmeester op dat geen vreemde rijtuigen Benthuizen binnen komen rijden, zodat hij schrijft: "de vreemdelingen die gewoon zijn te compareren (te verschijnen) zijn achter gebleven".

Uit deze enkele zin kan men opmaken dat Ds. Ledeboer tijdens zijn dienst in de Hervormde Kerk veel toehoorders van omliggende plaatsen onder zijn gehoor kreeg, wat na zijn uittreding nog sterk is toegenomen.

In zijn tweede brief van het bundeltje uitgegeven brieven schrijft hij op 6 september 1839 - hij stond dus toen ongeveer een jaar te Benthuizen - over deze vreemdelingen aan zijn zuster, die de kwestie van het reizen op zondag aangeroord heeft. Zij raadt hem aan om de toehoorders, die van "buiten" komen, te vermanen om op de dag des Heeren niet te reizen, al is het ook dat zij tot doel hebben om een predicatie aan te horen. De toeloop moet vrij groot geweest zijn want de jonge predikant schrijft:

"In den beginne hinderde het ook mij en meende hiervan iets te moeten zeggen, en heb

dit nu en dan ook gedaan, tot het de Heere mij anders leerde, namelijk dat ik maar te prediken en te volgen had en dat het overige voor Hem bleef. Ik heb mijn wijsheid ook hierin bevonden dwaasheid te zijn. Ik moet toezien hoe ik predik, anderen hoe zij horen, en zo lang mij de Heere een mond geeft om te spreken, moet ik Zijn raad uitdienen voor één of voor honderd. Des Heeren raad zal bestaan en Hij zal al Zijn welbehagen doen.

Een profeet is niet geëerd in zijn vaderland, zegt gij terecht. Evenwel werkt de Heere en zal Hij werken, en al is het ook dat voerlieden en beesten niet rusten, het kon een middel zijn, dat de voerman anders thuis blijvende, nu naar de kerk ging en er verslagen uit kwam. Zo zouden de dieren ons gezegende werktuigen kunnen zijn of worden ofschoon dit op zichzelf, de zaak strafbaar zijnde, niet zou rechtvaardigen, daar wij het kwade niet mogen doen opdat het goede daaruit voortkome.

Overigens laat ik deze zaak de Heere en de mensen, en prijs en dank u uit mijn hart, dat gij om aan uw geweten gehoor te geven en ook aan uw overtuiging, mij geschreven hebt".

De zaak is duidelijk. Een enkele vreemdeling zou onder een getal van drie- à vierhonderd kerkgangers niet opgevallen zijn, daarom moeten het er verscheidenen geweest zijn, die hun paard inspanden en naar Benthuizen reden, of te voet naar het dorp kwamen om aldaar onder zijn gehoor te komen. Die vreemdelingen vertegenwoordigden een groot deel van zijn getrouwe aanhangers en bleven dit ook na zijn uittreding. Voor de in spanning verkerende koster verloopt de zondag heel rustig. Hij kan dan ook 's maandags volstaan met een korte brief aan Ds. Verweij, waarin toch nog de belangrijke mededeling staat, dat noch de ouderlingen Veldhuijzen en Koorenwinder, noch de in 1838 afgetreden broeders onder het gehoor verschenen zijn. Het epistel van Den Bouwmeester volgt hier woordelijk.

Benthuizen, 23 november 1840

WelEerw. Heer,

Ik ben door Van Zomerer verzocht UEd. te melden hoedanig het gisteren is afgelopen. De dag van gisteren was rustig. De vreemdelingen die gewoon zijn te compareren zijn achter gebleven; men was zeker geïnformeerd dat Ledeboer niet op het dorp was. Reeds sedert 5 dagen is hij weg en men weet niet waar hij is, zelfs zijn huishoudster niet. Zulks is voor ons een geheim, alleen zijn volgelingen weten dit. De WelEerw. Heer v/d Broek had 110 á 112 mensen onder zijn gehoor, doch de ouderlingen zijn niet verschenen, ook niet de in 1838 afgegane ouderlingen en diakenen. De fungerende diakenen waren present niet alleen, maar hadden bijzonder genoeg van de WelEerw. Heer v/d Broek.

Ik heb de eer mij met Achtung te noemen

WelEerw. Heer.

Uw WelEerw. D.W.D.

P. DEN BOEMEESTER

Aan Ds. Verweij.

Mag ik UEerw. vriendelijk herinneren dat men mij vooral tijdig onderrichte wanneer de Predikanten zullen komen prediken.

Ds. Verweij kon gerust zijn. In Benthuizen was alles naar wens verlopen. In zoverre, liever had hij natuurlijk gezien dat Ds. Ledeboer en zijn ouderlingen op hun schreden waren teruggekeerd en zich vol zelfbeschuldiging over hun misstappen onder het

gehoor van Ds. v. d. Broek gezet hadden. Maar, zal hij gedacht hebben, de aanhangers van Ds. Ledeboer verflauwen reeds, de eerste zondag al geen geordende predikant, dat loopt ras op niets uit.

De verzonden convocaties bleven van kracht, en gehoor gevende aan de oproep, verschenen voor deze vergadering de beide ouderlingen Veldhuijzen en Koorenwinder. Ds. Ledeboer werd niet geroepen, zijn schorsing was immers al besloten, zodat deze zaak rijp was om doorgezonden te worden naar het Provinciaal Bestuur.

Als secretaris fungeert nu W. M. Kooij. Wat het schrijven betreft, had men beter de Benthuiser schoolmeester kunnen roepen; die bezat de gave om mooi en duidelijk te schrijven, W. M. Kooij niet. Zijn schrift is vol met lange halen, wat het lezen moeilijk maakt. Het geeft de indruk, dat de woorden haastig op het papier geworpen zijn. De opstelling van de vragen is gelijk aan de vorige maal. Op de linkerzijde van het grote foliovel zijn ze neergekrabbeld, terwijl de antwoorden er later achter gezet zijn.

Toch zullen we de gehele inhoud van het verhoor hier laten volgen, te meer daar wij aan de hand van het onderzoek in 1900 door Ds. Landwehr alleen de tekst hebben door te lezen en te vergelijken.

Copy der vragen beantwoord door de ouderlingen van de Hervormde gemeente van Benthuisen voor het Klassikaal Bestuur van Leiden den 26 November 1840.

1. Zijn de broeders ouderlingen evenals Ds. Ledeboer van gedachte, dat zij zich niet behoeven te houden aan de bestaande Kerkelijke verordeningen en Reglementen?
Br. Veldhuijzen antwoordt:

ja

Koorevinder *do.* (?)

2e. Hebben de broeders ouderlingen voor de gebeurtenis op den 8sten Nov. jl. iets gemerkt van eenig plan van Ds. Ledeboer, om zich te scheiden van de Hervormde Kerk in 't Koninkrijk der Nederlanden?

neen

3. Is het waarheid, dat Ds. Ledeboer op den Predikstoel zich meermalen heeft uitgelaten tegen afscheiding?

ja; tegen afscheiding in het algemeen.

4. Hebben de ouderlingen van Benthuisen geen legale kennis ontvangen van de schorsing van Ds. Ledeboer in zijn dienst?

ja

5. Waarom hebben broeders ouderlingen in weerwil van genoemde kennisgeving op Zondag den 15 Nov. de kerk van Benthuisen verlaten, waar de predikbeurt door den consulent zou worden waargenomen en tegen hunne roeping Ds. Ledeboer gevolgd om elders een godsdienstoefening bij te wonen?

Omdat zij beiden het met Ds. Ledeboer eens zijn, zijn zij Ds. Ledeboer gevolgd.

6. Waarom hebben broeders ouderlingen nagelaten de openbare godsdienstoefening op den 22sten Nov. bij te wonen?

Omdat zij wensden Ds Ledeboer te behouden en hem niet wilden afvallen.

7. Hebben de broeders het plan om te volharden bij , hunne verwaarloozing van de openbare godsdienstoefening, die in de kerk te Bent- huizen onder leiding der Predikanten van den ring van Alphen gedurende de tijd der schorsing van den Predikant Ledeboer zullen ge houden worden?

De broeders antwoordden geen plan te hebben van gezet de godsdienstoefening in de kerk bij te wonen, bijaldien er niet mocht gepredikt worden overeenkomstig de leerstellingen van ds. Ledeboer.

Bovenstaande vragen door ons beantwoord en na doorschrapping eener lager staande vraag (als niet geschied) na resumptie getekend 26 Nov. 1840.

w.g.

Cs. VELDHULTZEN A. KOORENWINDER

Voor copy conform,

De scriba van het klassikaal bestuur van Leiden

W. M. KOOY.

Veel nieuws bevat dit verhoor niet, het is alleen een officiële vaststelling van de feiten, wat tot gevolg heeft, dat het Klassikaal Bestuur oordeelt, dat beide Ouderlingen schromelijk tekort geschoten zijn in hun plicht als ouderling; zij betuigen hierover geen spijt, en volharden voort te gaan op de ingeslagen weg, mitsdien het billijk is, volgens artikel 75 van het Reglement van orde en Tucht, hen te schorsen in hun ambt van ouderlingen bij de Ned. Hervormde Kerk te Benthuizen. En daarmee konden de broeders gaan.

23. UIT HET AMBT ONTZET

"Maar de Heere heeft mij bijgestaan en heeft mij bekrachtigd" - kon Ds. Ledeboer met Paulus zeggen toen hij zijn verantwoording voor de koormissie van het Provinciale Kerkbestuur op 5 januari 1841 had afgelegd.

Na al de gebeurtenissen op 15 november 1840 te Benthuizen en Oudshoorn, lag zijn vonnis feitelijk al vast, te meer daar hij in geen enkel opzicht berouw betoonde of terug wilde keren op de ingeslagen weg.

Zoals reeds is medegedeeld in een voorgaand stukje, had het **Klassikaal Bestuur** in hun vergadering van 13 november 1840 Ds. Ledeboer geschorst, welk besluit met het volgende schrijven aan het Provinciaal Kerkbestuur werd bekend gemaakt.

Het Klassikaal Bestuur van Leiden ontvangen hebbende een aanklagte dat L. G. C. Ledeboer Predikant te Benthuizen bij en na de Godsdienstoefening op zondag 8 nov. 1.1. ten aanzien van de bestaande kerkelijke Reglementen en Evangelische Gezangen zoodanig gesproken en gehandeld zou hebben, dat deszelfs gedrag als ergerlijk en tevens geruchtmakende moest beschouwd worden, heeft na een voorlopig onderzoek daaromtrent dezelve op een vergadering op heden gehouden ontboden en wegens de ingekomen klacht gehoord en na zich op grond van de verklaarde erkenning van ide waarheid der aanklachte overtuigd te hebben denzelve provisioneel geschorst in Zijne dienst als herder en leraar der genoemde Hervormde Gemeente, zonder verlies van tractement anders dan het defroyement der dienstdoende predikanten gevend hiervan in gevolge het 31e art. van het gereviseerd reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en tucht aan Uw HoogEerw. vergadering bij dezen kennis.

Het Klassikaal Bestuur voornoemd,
 A. VERWEY, Praeses
 P. SCHOENMAKERS, lid v.h. Klassikaal Bestuur
 Leiden, 13 Nov. 1840.

Aan het provinciaal kerkbestuur van Zuid-Holland.

Door het Provinciaal Kerkbestuur wordt nu een speciale commissie benoemd, bestaande uit de leden C. L. van Broek, A. Lens en H. Oort, die Ds. Ledeboer en zijn beide ouderlingen Veldhuijzen en Koorenwinder oproepen voor hen op 5 januari 1841 te verschijnen.

Het verslag van dit verhoor luidt als volgt:

Verhoor van Ds. L. G. C. Ledeboer voor de commissie van het provinciaal kerkbestuur 5 Jan. 1841.

1. Of gij persisteert bij de antwoorden door u op de vragen van de commissie van het classicaal Bestuur gegeven.

Bij antwoord 2 wens ik nog gevoegd te hebben als bezwaar het niet verbindende gezag der formulieren van eenigheid, genoegzaam blijkende uit het stilzwijgen der Synode dienaangaande en het niet gebruiken der kerkelijke tucht omtrent dezelve. Bij antwoord 4 wens ik gevoegd te hebben als een daad diergelijke handelingen waardig. Voor het overige persisteer ik bij genoemde antwoorden.

2. Waarom zijt gij na uwe schorsing nog doorgestaan met prediken en afzonderlijke bijeenkomsten, alsmede met het toedienen van Doop en Avondmaal?

Als mij daartoe verplicht en gedrongen gevoelende van Gods wege en ook niet geschied zijnde in het Hervormd Kerkgenootschap, maar als mij verbonden hebbende met de zoogenaamde Afscheidene, maar die door mij zuiver Gereformeerde kerken geacht worden.

3. Beschouwt gij u alzo als niet meer behorende tot het Hervormd Kerkgenootschap zoals het hier te lande bestaat?

Neen, zoolang diergelijke verordeningen strijdig met Gods Woord bestaan en daarin gewetensdwang blijft plaats hebben.

4. Waarom hebt gij uwe afscheiding niet op een loyale wijze kenbaar gemaakt zoo- als de goede orde vereischte aan het gevestigd Kerkbestuur?

Omdat ik geen vrijheid gevoelde van mijne zijde om een stap te doen, als mij houdende aan de leer, dienst en tucht sinds twee eeuwen in de kerken van Nederland in gebruik.

5. Geloofst ge, dat men wettig leraar in een kerkgenootschap kan blijven, waarvan men de een verordening, waartoe men zich verbonden heeft houdt en de andere verwerpt?

Zoolang het genootschap dat niet wegneemt neen.

6. Wilt gij deze verklaring van afscheiding beschouwd hebben als een formele afstand van uwe betrekking als predikant en lid van het Hervormd Genootschap?

Het antwoord ligt in het voorgaande vierde antwoord opgesloten.

Bovenstaande vragen aldus door mij beantwoord en na doorschrapping van zeven en twintig woorden na resumtie getekend op heden 5 Jan. 1841.

L. G. C. LEDEBOER

Hierna komen de broeders ouderlingen aan de beurt om verhoord te worden, waarvan het verslag als volgt luidt.

Verhoor van C. Veldhuizen en A. Koorenwinder, ouderlingen te Benthuizen voor de commissie van het Provinciaal Kerkbestuur op 5 jan. 1841.

1. Persisteert gij bij de antwoorden door u op de vragen van de commissie uit het Classicaal Bestuur gegeven?

Wij volharden bij de gegeven antwoorden. Wij hebben gesproken in het laatste antwoord van de leerstellingen van Ds. Ledeboer, omdat wij die houden voor de leerstellingen van Christus. Waarbij A. Koorenwinder voegt den wens, dat hij het rechte licht in deze zaak mocht ontvangen.

2. Beschouwt ge u nog als opzieners en leden van het Hervormd Kerkgenootschap, zoals het hier te lande bestaat?

C. Veldhuizen niet, zoals het hier te lande bestaat, maar overeenkomstig de leerstellingen van Ds. Ledeboer.

A. Koorenwinder zegt er geen goed doorzicht in te hebben.

3. Zijn de broeders tegenwoordig geweest bij de bediening van Doop en Avondmaal door Ds. Ledeboer na zijne schorsing in een particulier huis?

C. Veldhuizen bij 't prediken.

A. Koorenwinder bij dezelve tegenwoordig geweest.

Bovenstaande vragen aldus door ons beantwoord en na resumtie getekend op heden 5 Jan. 1841.

C. VELDHUIZEN

A. KOORENWINDER

Op 26 januari 1841 komt het Provinciale Bestuur bijeen en brengt de commissie verslag uit van haar werkzaamheden. De op schrift gestelde verhoren worden voorgelezen, waarna een vonnis van het volledige bestuur volgen kan.

Een moeilijk punt behoeft dit vonnis niet te zijn.

In ronde woorden had Ds. Ledeboer verklaard, dat zo lang er in het Hervormd Kerkgenootschap verordeningen en wetten waren, strijdig met Gods Woord en de vrijheid van het geweten, hij zich niet meer als leraar en lid van dat genootschap beschouwde. Daarmede had hij feitelijk zelf zich buiten de gemeenschap van de Hervormde Kerk geplaatst.

Het Provinciaal Bestuur is echter van oordeel, dat hij alzo wel in facto (dit betekent: feitelijk; volledig is: de jure et de facto, d.i.: rechtens en feitelijk) afstand heeft gedaan van zijn rechten en voorrechten als predikant der Hervormde gemeente en zijn betrekking op dezelve, doch zonder behoorlijke kennisgeving, en geheel eigendunkelijk, het Hervormde genootschap heeft verlaten.

Dit onwettig en ergerlijk gedrag van de beklagde mag, om de verwarring, die hij daardoor heeft aangericht, niet ongestraft blijven, zodat men besluit om Lambertus Gerardus Cornelis Ledeboer als predikant bij de Hervormde Kerk af te zetten.

Een afschrift van dit besluit, waarin de redenen, die daartoe geleid hebben, uitvoerig uiteengezet zijn, wordt aan Ds. Ledeboer toegezonden.

De missive luidt als volgt:

Aan den Predikant L. G. C. Ledeboer te Benthuisen.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland, gezien hebbende de beschuldiging tegen Lambertus Gerardus Cornelis Ledeboer, Predikant te Benthuisen, tot deszelfs kennisse gebracht door Klassikaal Bestuur van Leiden, overeenkomstig art. 75 van het Reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en tucht, hoofdzakelijk behelzende: Een met bewijzen gestaafde aanklacht van openbare en honende verwerping der bestaande kerkelijke Reglementen en in gebruik zijnde Evangelische Gezangen; alsmede van herhaalde poging om zich te verzetten tegen de uitspraak van het Klassikaal Bestuur, bij welke hij in zijne bediening was geschorst; - en eindelijk van onwettige prediking des Woords en bediening van Doop en Avondmaal in een afzonderlijke vergadering van zoogenaamde Afscheidenen:

Gelezen hebbende het voorlopig onderzoek, door het Klassikaal Bestuur van Leiden in het werk gesteld, met de bescheiden en brieven daartoe behorende;

Gehoord het verslag van drie leden des Provincialen Kerkbestuurs, ingevolge art. 47 (76) van het gemeld Reglement benoemd tot nader onderzoek;

Gezien de in schrift gestelde verhoren, waarbij de feiten der beschuldiging ten volle worden erkend en bevestigd;

Overwegende, dat de beklagde zich heeft schuldig gemaakt aan een Openbare, even honende als dwaze handeling, met de Kerkelijke Reglementen en Evangelische Gezangen, tot wier handhaving en gebruik hij zich bij de aanvaarding van zijn Evangeliedienst plechtig had verbonden;

Overwegende, dat hij naderhand herhaalde reizen heeft verklaard, deze daad van versmading, bestaande in het werpen der genoemde boeken van den predikstoel, en het begraven van dezelve in den tuin, niet onbedachtelijk, maar met welbedachten rade te hebben gepleegd;

Overwegende, dat de beklagde, in weerwil van zijn wettige schorsing in de H. Dienst, nog pogingen heeft aangewend om in de Hervormde Gemeente op meer dan een plaats te prediken;

Overwegende, dat .bij het verhinderen daarvan hij zich veroorloofd heeft, om in onwettige bijeenkomsten van zoogenaamde Afscheidenen niet alleen te prediken, maar ook den H. Doop en het H. Avondmaal te bedienen;

Overwegende, dat hij, wel verre van zijn ergerlijk wangedrag als zoodanig te erkennen, of daarover leedwezen te betonen, veeleer daarin blijft volharden, en bovendien uitdrukkelijk en met ronde woorden heeft verklaard, zich te hebben verbonden met de zoogenaamde Afscheidenen, en zich niet te beschouwen als behorend tot het Hervormd Kerkgenootschap hier te lande, zoolang er verordeningen in zijn, die hij meent strijdig te zijn met Gods Woord; ja niet te geloven, dat iemand wettig leraar kan blijven in een Kerkgenootschap, waarvan hij de eene verordening houdt en de andere verwerpt;

Overwegende, dat hij alzo facto heeft afstand gedaan van zijne regten en voorrechten, als predikant der Hervormde Gemeente, en facto zijne betrekking op dezelve zonder behoorlijke kennisgeving, eigendunkelijk heeft verlaten en willekeurig zich heeft vervoegd bij de zoogenaamde Afscheidenen;

Overwegende, dat geheel dat onwettig en ergerlijk gedrag van den beklagde, door zijn latere afscheiding, niet mag worden gerekend onstrafbaar te zijn, en dat de verwarring, welke hij daardoor heeft aangericht in de Gemeente en nog voortgaat aan te richten, volgens de dure verplichting op het Kerkbestuur rustende, onverwijld en krachtdadige voorziening vordert;

Gelet op Art. 2 - 4 - 7 - 16 - 21 - 22 - 58 - 75 van het Reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en tucht;

En voorts overwogen hebbende alles wat hierbij in aanmerking moest komen, ONTZET L. G. C. Ledeboer van zijne dienst als Predikant bij de Nederlandsche Hervormde Kerk, en verwijst hem in de betaling der kosten van het geding, welke door het Kerkbestuur zullen worden begroot.

Afschriften van deze uitspraak zullen gezonden worden aan den Beklaagde (2F), met aanbeveling om daarvan kennis te geven aan den Kerkenraad, Consulent en Praetor (ingevolge Art. 77 van het Reglement op de Vacaturen alsmede gelijk afschrift met eene geleidende missive aan de Algemeene Synode (2 F) en aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, belast met de directie der zaken van de Eeredienst (2 F).

Aldus gewezen en uitgesproken te s-Gravenhage in een buitengewone vergadering van het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland, op heden den 26 Januari 1841, tegenwoordig alle leden van het Kerkbestuur, uitgenomen de Hoogerw. heeren Van Kooten en Roell.

w.g. J. L. NIJHOFF, fungerend President

C. L. VAN DEN BROEK, Secretaris

Hoe zal het oordeel over beide ouderlingen luiden?

Hun zaken worden eveneens uitvoerig onderzocht en dan is het vonnis enerlei. Gelijk met hun leraar worden ze krachtig door het Provinciale Bestuur, als trouweloze opzieners, buiten de schaapskooi van de Hervormde Kerk gezet.

De secretaris van het Provinciale Bestuur heeft het ondertussen druk om al de overwegingen op papier te zetten en ter kennisname aan de betrokkenen te verzenden.

De kennisgeving aan Veldhuijzen en Koorenwinder luidt aldus:

Aan C. Veldhuijzen en A. Koorenwinder, Ouderlingen te Benthuijzen.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Zuidholland, gezien hebbende de beschuldiging tegen C. Veldhuijzen en Koorenwinder, Ouderlingen te Benthuijzen, tot deszelfs kennis gebracht door het Klassikaal Bestuur van Leiden overeenkomstig art. 75 van het Reglement op de uitoefening van het Kerkelijk opzicht en tucht, behelzende hoofdzakelijk een - aanklagt over verwerping van en onttrekking aan de bestaande kerkelijke verordeningen, tot wier handhaving zij zich vroeger, bij plechtige belofte hadden verbonden - .

Gelezen hebbende het voorlopig onderzoek door het Klassikaal Bestuur bovengenoemd in het werk gesteld, met de bescheiden en brieven daartoe behorende; Gehoord het verslag van drie leden des Provincialen Kerkbestuurs, ingevolge Art. 47 (76) van het gemelde Reglement benoemd tot nader onderzoek;

Gezien de in schrift gestelde verhoren, waarbij de ingebrachte beschuldigingen ten volle worden erkend en bevestigd;

Overwegende, dat de beklaagden op Zondag den 8 November, zonder afkeuring of tegenspraak, hebben bijgewoond de even ergerlijke en honende, als ongepaste en dwaze handeling van den Predikant Ledeboer, ten aanzien der Kerkelijke Reglementen en Evangelische Gezangen;

Overwegende, dat zij op den 15 Nov. 1:1. hun post in de kerk te Benthuijzen hebben verlaten, en den Predikant Ledeboer, ofschoon die wettig in zijne bediening was geschorst, zijn gevolgd bij het houden van onwettige oefeningen, en ook naderhand die oefeningen hebben blijven bijwonen, in de vergadering van zoogenaamde Afscheidenen;

Overwegende, dat zij, wel verre van naderhand enig leedwezen over hun trouweloos gedrag te hebben betuigd of betoond, veeleer bij herhaling hebben verklaard, zich te blijven houden aan de leerstellingen van Ds. Ledeboer, dienvolgens zich niet meer te

beschouwen als opzieners en leden van het Hervormd Kerkgenootschap, zoals het hier te lande bestaat;

Overwegende, dat zulk een wederstreven van de Kerkelijke verordeningen, tot wier nakoming en handhaving zij zich bij de aanvaarding van hun ouderlingschap plechtig hadden verbonden, en dat zulk een onwettig en eigendunkelijk verlaten van hunnen post, door zich met de daad te voegen bij de Afscheidenen, niet mag worden gerekend onstrafbaar te zijn, maar volgens de duren plicht op het Kerkbestuur rustenden, tot vermindering van verdere verwarring, een onverwijld en krachtdadige herziening vordert;

Gelet op Art. 8b van het Algemeen Reglement op de zamenstelling der Kerkeraden, en op Art. 2 - 4 - 7 - 16 - 21 - 58 - en 75 van het Reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en tucht, en voorts overwogen hebbende alles wat hierbij in aanmerking moest komen, ontzet C. Veldhuizen en A. Koorenwinder van hunne dienst als Ouderling bij de Nederlandsche Hervormde Kerk en verwijst hen in de betaling der kosten van het geding, welke door het Kerkbestuur zullen worden begroot.

Afschriften van deze uitspraak zullen gezonden worden aan den Beklaagden (2 F) met aanbeveling om daarvan kennis te geven aan den Kerkenraad, Consulent en Praetor (ingevolge Art. 77 van het Reglement op de Vacaturen; alsmede gelijk afschrift met een geleidende missive aan de Algemeene Synode (2 F) en aan Zijne Excellentie den Minister van Staat, belast met de directie der zaken van de Eeredienst (2 F).

Aldus gewezen en uitgesproken te s-Gravenhage in een buitengewone vergadering van het Provinciaal Kerkbestuur van Zuid-Holland, op heden den 26 Januari 1841, tegenwoordig alle leden van het Kerkbestuur, uitgenomen de Hoogerw. heeren Van Kooten en Roell.

w.g. J. L. NIJHOFF, fungeerend President.

C. L. VAN DEN BROEK, Secretaris.

Hiermede is de zaak beslist.

Ds. Ledeboer is met zijn ouderlingen de vaderlandse kerk uitgeworpen, omdat zij vasthielden aan de leer zoals de vaders die in 1618/19 geleerd hebben.

Was hij dan geen geroepen predikant?

Daarover handelt het volgende stukje.

Inmiddels verzucht de door mensen afgezette dominee in zijn bidvertrek: "Gedenk het woord, tot Uw knecht gesproken, op hetwelk Gij mij hebt doen hopen".

24. EEN BLIJVENDE ROEPING

Zijt uw voorgangers gehoorzaam en zijt hun onderdanig; want zij waken voor uw zielen, als die rekenschap geven zullen; opdat zij dat doen mogen met vreugde, en niet al zuchtende: want dat is u niet nuttig. Bidt voor ons; want wij vertrouwen dat wij een goed geweten hebben, als die in alles eerlijk willen wandelen. En ik bid u te meer dat gij dit doet, opdat ik te eerder ulieden moge wedergegeven worden, Hebr. 13: 17-19.

De wens van de schrijver van de Hebreënbrieff (wij nemen aan dat het Paulus is geweest) was ook de wens van Ds. Ledeboer. Door het Provinciaal Bestuur was hij ontzet uit zijn ambt van predikant bij de Nederlands Hervormde Kerk en dus ook als leraar te Benthuisen. Maar hij voelde zich geenszins losgemaakt van Benthuisen. Wat er in die tijd door zijn ontvankelijke gemoed is gegaan kunnen we niet beschrijven, dat laat zich beter aanvoelen. Gemakkelijk heeft hij het er de eerste tijd niet mee gehad, want de aanvallen van de boze bleven hem niet bespaard. De psalmdichter klaagde eertijds dat spotters durfden vragen: "Waar is nu uw God?"

Zo ging het ook met Ds. Ledeboer. Zijn familieleden, de deftige kooplieden uit Rotterdam, waren zeer ontstemd over zijn optreden. Dit paste niet en bracht de goede naam van de Erven Ledeboer in opspraak, iets wat zij juist, ten koste van alles, wilden voorkomen.

Het is ook niet prettig voor Adrianus Marinus Ledeboer, die het inmiddels tot de hoge positie van geneesheer heeft gebracht, of voor Paulus Johannes, die de meestertitel voor zijn naam mag schrijven, een broer te hebben, die tot de verachte - op zijn minst toch duistere - afgescheidenen was overgegaan. En hoe - niet zo maar, niet rustig en welbedacht - neen, heel de kerkelijke wereld had hij in beroering gebracht.

De advocaat gebruikt een deftig woord, en zegt: wij moeten ons van Lambertus distantiëren, dat wil zeggen: wij gaan afstand tussen hem en ons bewaren, zodat Ds. Ledeboer met een andere psalmdichter kon zeggen: "Mijn vader en mijn moeder hebben mij verlaten, maar de Heere zal mij aannemen".

Dat tweede gedeelte mocht hij zich ook eigen maken, en dat is het voornaamste. Voor zijn vlees zal het niet prettig geweest zijn, toen zijn familie zich van hem terug trok. Hij stond als man alleen. Had hij nog een vrouw gehad als hulpe tegenover hem, dat zou die last veel verminderd hebben. In zijn studententijd heeft hij wel over een huwelijk gedacht, maar in zijn latere leven heeft hij nimmer een poging in die richting gedaan.

"Maar de Heere zal mij aannemen", in zijn oude kerk was hij van de kansel geweerd, doch God had hem niet geweerd, en als leraar van Benthuisen losgemaakt. De voormalige burgemeesterswoning, waarin op zondag 8 november een grote schare bijeen gekomen was om de reglementen en het gezangenboek in de tuin te begraven, had op 15 november voor het eerst gediend als vergaderplaats buiten de Hervormde Kerk. Ds. Ledeboer kreeg toen licht waarom hij op dit huis geweest was. De Heere had daarmede bijzonder voor Zijn knecht gezorgd, zodat hij nu een eigen woning betrekken kon.

Hoelang Ds. Ledeboer de pastorie van de Hervormde gemeente nog bewoond heeft, heb ik niet precies na kunnen gaan. Toen hij "s Heeren wegen" schreef in 1843, was hij opgesloten in "Gravesteen" te Leiden, en noemt het burgemeestershuis zijn woning, waar hij reeds twee jaren in gewoond en bij gelegenheid in gepreikt heeft. De Hervormde pastorie had hij dus allang verlaten. Trouwens, die werd vanaf 10 oktober 1841, dus ongeveer 11 maanden na de afzetting, weer bewoond door de nieuwe predikant.

Met die afzetting en de daarmede verband houdende roeping te Benthuisen is hij

bijzonder werkzaam geweest. Hij dacht terug aan de dagen van mei 1838, toen hij het beroep naar de gemeente van Benthuizen ontving. De Heere had hem toen toch duidelijk geopenbaard, dat het Zijn wil was naar die gemeente op te trekken. Zelf had Ds. Ledeboer nooit over Benthuizen gedacht, en bij zijn intrepredicatie had hij dit ook naar voren gebracht, hoe hij tegen mensen en zijn gedachte daar beroepen was, maar aan de roepstem van zijn grote Zender moest gehoorzaam zijn. Die had hem gewezen op de weg, die hij moest gaan. En nu werd die weg zo abrupt afgebroken. Was zijn werk nu opeens geëindigd? Had hij zich dan vergist?

Ds. Ledeboer gevoelde daar niets van, en heeft er nooit moeite mee gehad. Mensen hadden hem uit het kerkverband gestoten, maar, zegt hij, hoewel ogenschijnlijk ik en mijn gemeente uitgetreden zijn - ons afgescheiden hebben - daarom is dit nog niet zo. Ik ben in mijn leer niets veranderd, en de lijn, die ik en mijn gemeente vasthouden, is precies dezelfde die onze gereformeerde vaders ook gevolgd hebben. Nu zijn ogen er voor waren open gegaan zag hij hoe het kerkverband, waarin hij eerst opgenomen was, reeds lang van die oude lijn afgebogen en op een dwaalspoor was geraakt. Met schrik had hij dat bemerkt, en toen die verkeerde gang eenmaal vast stond, verliet hij die afgebogen weg en keerde terug naar het oude gereformeerde spoor, dat zo krachtig was getekend in de synode van 1618-1619.

"Ik en mijn gemeente zijn geen afwijkers", verklaarde hij dan ook, "neen, gij, die gesteld zijt onder de bepalingen van het reglement van 1816, zijt afgeweken". De Heere heeft mij geroepen te Benthuizen - niet in een afwijkende kerk - maar in een gemeente die de rechte oude gereformeerde lijn vasthoudt. Daarom doen wij ook nooit afstand van onze rechten - ook niet van de kerkelijke goederen - noch voor ons, noch voor onze kinderen. "Het is onze, en hoewel wij het om der zonde wil verbeurd hebben, de Heere kan het weder schenken. Dat wij al die goederen over moeten geven, vindt zijn oorzaak daarin, dat wij door wereldlijke machten daartoe gedwongen worden. Belijden wij schuld voor de mensen, of verloochenen door allerlei voorzieningen te treffen 's Heeren kracht en macht, en geven daardoor oorzaak dat velen, die de zaken niet goed begrijpen, verkeerd daarover gaan denken, de Heere vergeve het ons".

Onze tegenpartij doet alsof zij aanspraak en recht hebben, neen; zeggen wij: "Wij maken geen aanspraak op enige voorrechten van het Hervormd genootschap, wij hebben alle rechten. Maar onze tegenstanders zijn te vergelijken bij dieven, die in onze woning zijn doorgedrongen, en ons binden en tenslotte onze goederen roven. Dan kan men toch niet; zeggen, omdat zulke geweldenaars de goederen in bezit hebben, dat zij er ook recht op hebben. Dieven blijven dieven, en hoewel zij de goederen in bezit hebben, zijn zij daarom nog geen rechtmatige eigenaars. Het is van ons, en God zal het ons wedergeven op Zijn tijd, en de vijanden verdrijven".

Hoewel voor Ds. Ledeboer al deze dingen helder en klaar lagen, heeft hij het gedeelte dat hem volgde, ernstig gewezen op de consequenties daaraan verbonden. Het meest duidelijke komt dit uit in een brief aan een vriend geschreven uit de gevangenis "Gravestein" te Leiden, gedateerd 9 augustus 1844, de tweede maal dus dat Ds. Ledeboer daar vertoefde. In het stukje "In het gevang" komen we hier nader op terug. Met die vriend heeft hij een aangenaam gesprek gehad, dat om des tijds wille afgebroken moest worden. Hij begint: "Wij zijn afgebroken geworden in ons gesprek, en geloof ik van de Heere, om verder schriftelijk te vervolgen, daar ik mij toe opgewekt gevoel".

Ds. Ledeboer, die bij elk voorval direct opgeleid werd naar boven, zag in het afbreken van het gesprek - de cipier zal wel op de deur hebben geklopt, en beduid dat het

bezoek verstreken was - de bijzondere leiding van de Heere. Nu moest hij schriftelijk vervolgen, en werden zijn woorden voor het nageslacht vastgelegd.

Blijkbaar heeft die vriend ook zijn roeping te Benthuizen aangeroerd. Hij twijfelde er niet aan, dat de Heere Ds. Ledeboer aldaar geroepen had, maar hij meende, dat hij na zijn uittreding in zijn gemeente opnieuw bevestigd had moeten worden. Een beslist verkeerd standpunt, niet alleen wat de kerkelijke lijn betreft, maar nog veel meer wat de uittreding aangaat. Als Ds. Ledeboer opnieuw bevestigd was geworden, dan had hij nooit kunnen vasthouden niet uitgetreden noch afgescheiden te zijn.

Ds. Ledeboer schrijft vervolgens: "Wij spraken verenigd, meende ik, tot wij kwamen aan een punt, daar wij enigszins in schenen te verschillen, op het eerste voorstel der zaak, betreffende de roeping of bevestiging. Ik ben door de gemeente van Benthuizen beroepen en onder hen bevestigd geworden, dat is u bekend. Staande waar ik niet behoorde en wel naar dat gij dat nemen wilt. Ik ben uitgeleid en gedreven geworden. De gemeente volgde in die weg, enigen van dezelve, anderen voegden zich er bij".

In het kort beschrijft Ds. Ledeboer hier het ontstaan - liever gezegd, de afsplitsing - van zijn gemeente. Hij werd uit het Hervormde genootschap gedreven en enkelen volgden, terwijl anderen, blijkbaar personen die voorheen niet tot de Hervormde Gemeente te Benthuizen behoorden, zich bij hen voegden.

Bij één van de eerste samenkomsten vroeg hij aan ieder plechtig af, of zij van zins waren in het voetspoor van de vaders, uitgestippeld in 1618-1619, voort te gaan, zich houdende aan de belijdenis, en hem erkenden als hun wettige leraar en herder. Eenparig werd deze vraag met "ja" beantwoord. Daarop beroept Ds. Ledeboer zich, hoe het bekend is, dat in de tijd van de Hervorming - of wil men het zo noemen ten tijde van het uitgaan uit de roomse kerk, de leraren, die tijdens deze overgang in de roomse kerk als leraar geordend waren, ook niet in de toen gevormde gemeenten opnieuw bevestigd werden. Zij werden zonder meer als wettige leraars beschouwd.

En alzo, zegt hij: "Ben ik leraar van Benthuizen gebleven, heb niets nieuws of enige reformatie gezocht, dan terugkering tot het oude, niet omdat het oud is, maar omdat die belijdenis ons op Gods Woord en onze ondervinding gegrond voorkomt en is".

Deze verklaring is duidelijk gesteld. Sommigen, die wel eens beweerd hebben dat Ds. Ledeboer maar een eigen kerkje heeft samengebundeld, zonder ooit op wettige gronden daarin beroepen of bevestigd te zijn, kunnen uit bovenstaande voldoende opmaken dat Ds. Ledeboer heus niet zo maar is voortgegaan met preken te Benthuizen. Alleen op de nuchtere overlegging van zijn verstand heeft Ds. Ledeboer het evenwel niet gewaagd. De man, die in alles zo diep afhankelijk van de Heere leefde, heeft deze zaak meermalen voor de troon des gebeds neergelegd, en mocht ook meermalen de zoetheit van 's Heeren goedkeuring proeven.

Bijzonder werd hij versterkt, toen op zondag 10 oktober 1841 - nadat de Hervormde Kerk na zijn afzetting een klein jaar vacant was geweest - de nieuwe aldaar beroepen leraar Th. de Vries Bussingh in zijn ambt werd bevestigd. Door de bevestiger was tot tekst gekozen Lukas 15: 10: "Alzo zeg ik ulieden is er blijdschap voor de engelen Gods over één zondaar die zich bekeert".

Hoe of Ds. I. P. Briët, predikant aan de Heem, die tot taak had deze nieuwe dominee te bevestigen, deze tekst verklaard heeft, is niet bekend. Of hij met die "ene zondaar" soms Ds. Ledeboer bedoeld heeft, is ook niet na te gaan. Wel is bekend, dat op dezelfde tijd, toen de nieuwe leraar in zijn intrepredicatie handelde over 2 Kor. 4: 5: "Want wij prediken niet onszelf, maar Christus Jezus de Heere, en onszelf, dat wij uw dienaren zijn om Jezus wil", Ds. Ledeboer voorging in zijn gemeente en sprak over dezelfde woorden, waaruit hij ook gesproken had bij zijn intrede op 29 juli 1838, Ps.

121: 2: "Mijn hulp is van de Heere, Die hemel en aarde gemaakt heeft".

De barmhertigheden Gods daalden in zijn ziel, en van onder eeuwige armen voelde hij zich ondersteund. Het was voor hem - zo getuigt hij zelf in "s-Heeren wegen" of hij die ganse dag opnieuw door de Heere te Benthuizen bevestigd werd.

Terugleidende genade - zoals de oude vadersen dit uitdrukten - werd aan zijn ziel verheerlijkt. Hoe was hij indertijd naar Benthuizen gekomen, hoe had hij daar gearbeid in de wijngaard des Heeren, wat was er alzo gepasseerd. Van mensen verworpen, uit het ambt gezet, veracht in de kerkelijke wereld, verlaten van zijn familie, maar niet verlaten van God.

Met recht kon hij uitroepen: "Mijn hulp is van de Heere, Die hemel en aarde gemaakt heeft". Het was of er de gehele dag een vraag aan zijn ziel gesteld werd: of het hem niet beter was door God dan door mensen bevestigd te worden, waarop hij niet volle overgave des harten: "Ja, Heere, Gij weet alle dingen, Gij weet dat ik U volgen wil" antwoorden moest.

Zo zag de Heere bijzonder naar Zijn verdrukke knecht om, en bekrachtigde hem met de uitlating van Zijn goedkeuring.

26. HET ROESTIGE ZWAARD VAN BURGEMEESTER VAN GALEN

"Wij geloven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menselijken geslachts, koningen, prinsen en overheden verordend heeft; willende dat de wereld geregeerd woude door wetten en politien, opdat de ongebondenheid der mensen bedwongen warde, en het alles met goede ordinantie onder de mensen toega. Tot dat einde heeft Hij de overheid het zwaard in handen gegeven, tot straf der bozen en bescherming der vromen. En hun ambt is, niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan de heilige kerke dienst; om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk des antichrists te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen".

Artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis

Te dien einde heeft Hij de overheid het zwaard in handen gegeven, zo dacht burgemeester W. van Galen, maar dat hij in dit geval bij een wesp vergeleken kan worden, die vergif uit de bloem zuigt, waar een bij honing uit puurt, kwam bij hem in blinde haat niet op.

Hij zoog vergif uit de zo schoon opgestelde Nederlandse Geloofsbelijdenis, en had wel als overheid het zwaard gegrepen, maar las over de zinnen: "om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk des antichrists te gronde te werpen, en het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen", haastig heen.

Trouwens, had hij zich nog maar alleen op de Nederlandse Geloofsbelijdenis beroepen, waarschijnlijk was hij dan in zijn optreden anders geweest, maar daarnaast trok hij, figuurlijk gesproken, een oude verroeste kling van Napoleon uit de schede, om daarmede - onder de schijn van godsdienstige ijver - Gods volk het hoofd af te slaan.

Nederland was in 1814 door 's Heeren macht van het knellende juk van Napoleon verlost, inmiddels was Napoleon op St. Helena in 1821, 52 jaar oud zijnde, in eenzame ballingschap gestorven, maar zijn wetboek van strafrecht, genaamd Code-Pénal, had hij als een erfenis achtergelaten. In dit wetboek kwamen ook artikelen voor, die alleen bedoeld waren om het militaire dictatorschap van Napoleon te beveiligen, en de grondslag van deze artikelen was in het Nederlandse Wetboek van het Strafrecht overgenomen.

Uit een oud stoffig wetboek Iran die dagen, dat wij welwillend van de Griffier van het Kantongerecht te Gouda ter beschikking gekregen hebben, zullen we enkele van belang zijnde artikelen overnemen.

Deze artikelen komen voor in de zevende afdeling, onder het hoofd: Van ongeoorloofde gezelschappen of bijeenkomsten.

art. 291. Geenerlei genootschap (of gezelschap) van meer dan twintig personen, met oogmerk om dagelijks of op bepaalde dagen bijeen te komen ten einde zich met voorwerpen van +godsdienst, letterkunde, staatkunde of andere zaken bezig te houden, zal opgerigt mogen worden, dan met toestemming van de Hooge Regeering en onder zoodanige voorwaarden, als het openbaar gezag zal goedvinden het gezelschap op te leggen.

Onder het getal van personen, bij dit artikel uitgedrukt, zullen niet begrepen zijn die hunne woonstede hebben in het huis waar het gezelschap bijeen komt.

art. 292. Elk genootschap van bovenvermelden aard, dat zonder daartoe verleende magt opgerigt zal zijn, of na dezelve bekomen te hebben, de daarbij opgelegde voorwaarden verbroken zal hebben, zal ontbonden worden.

De hoofden, bestuurders of (bewindvoerders van dat gezelschap zullen bovendien met een geldboete van zestien tot twee honderd franken gestraft worden.

art. 293. In geval in deze bijeenkomsten, bij wege van redevoering, vermaning, aanroeping of gebed, in welke taal ook of bij wege van voorlezing, ophanging, uitgave of verspreiding van eenigerhande geschriften, eenige opzetting tot misdaden of wanbedrijven geschied zal zijn, zal de straf in eene geldboete van honderd tot drie honderd franken en drie maanden tot twee jaren gevangenis bestaan, ten aanzien der hoofden, bestuurders en bewindvoerders dezer gezelschappen; onverminderd zwaardere straffen, die bij de wet gesteld zouden mogen zijn tegen degenen, die persoonlijk schuldig zouden mogen bevonden worden aan de opzetting; welke personen in generlei geval, met eene mindere straf gestraft zullen mogen worden, dan die aan de hoofden, bestuurder of bewindvoerders wordt opgelegd.

art. 294. Al wie zonder vergunning van het gezag der municipaliteit, het gebruik van zijn huis of vertrek in het geheel of ten deele vergund of toegestaan zal hebben, ter bijeenkomst der leden van een gezelschap, zelfs dat de toestemming der Hooge Regeering heeft of tot eenige godsdienstoefening, zal gestraft worden met eene geldboete van zestien tot twee honderd franken.

Op deze van kracht zijnde wetgeving beriep de regerende overheid zich om een deel van het Nederlandse volk, nog maar nauwelijks ontslagen van het Franse juk, een ander juk op te leggen, zó ongerijmd, dat zelfs Napoleon zijn hoofd geschud zou hebben.

De ijver van Koning Willem I voor een Staatskerk naar zijn maaksel, sloeg over op zijn regerende onderdanen. Nauwgezet zag men toe of er vermetelen waren, die het toch durfden om met meer dan twintig personen godsdienstige vergaderingen te houden. Waagde men het, dan waren er verklikkers genoeg om dit aan te brengen, en de betrokkenen konden dan de beroving van hun vrijheid en goed verwachten.

Burgemeester van Galen behoorde ook tot één van die waakzame wachters, en vol ijver had hij het roestige zwaard van Napoleon haastig aan zijn zijde gegespt om die vreemde dwarskijker Ds. Ledeboer het leven te Benthuizen onmogelijk te maken.

Wat was het eigenlijk voor een man, die burgemeester van Galen? Betrekkelijk nog maar kort zwaaide hij de scepter over de gemeente. Vroeger - vóór 1825 - kende men te Benthuizen de functie van burgemeester niet, toen stond de schout

aan het hoofd van het ambacht, doch bij Koninklijk Besluit van 23 juli 1825, no. 132, waarbij werd vastgesteld een reglement voor het bestuur ten plattelande in de provincie

Zuid- Holland, werd bepaald dat in iedere gemeente een burgemeester zou zijn, en dat alle schouten vóór 27 augustus 1825 moesten vervangen zijn door burgemeesters.

In Benthuizen was dit vrij geruisloos gegaan, want de heer J. H. Smedingh, die reeds schout van het ambacht was, werd bij Koninklijk Besluit van 9 augustus 1825, no. 74, tot burgemeester benoemd. Tot 30 maart 1832 heeft hij als zodanig gefungeerd, op welke datum hij in de ouderdom van 67 jaar kwam te overlijden.

Hij werd opgevolgd door W. van Galen, die dus, toen Ds. Ledeboer het beroep naar Benthuizen aannam in 1838, nog maar zes jaar dit ambt bekleedde. Om één of andere onbekende reden heeft hij in november 1840 zijn ambtswoning verlaten, waarop Ds. Ledeboer deze leegstaande woning kocht, welke hem jaren tot pastorie gediend heeft.

Deze burgemeester van Galen zag nauwgezet toe of de uit de vaderlandse kerk geworpen dominee artikel 291 van het Wetboek van Strafrecht zou overtreden, doch Ds. Ledeboer en zijn volgelingen, overtuigd zijnde dat zij niets kwaads of onbehoorlijks in den zin hadden, beriepen zich op de Grondwet van 1815, waar onder het zesde hoofdstuk, art. 164 en volgende, over de vrijheid van godsdienst gesproken wordt.

art. 164. Ieder belijdt zijne godsdienstige meningen met volkomen vrijheid, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der Strafwet.

art. 165. Aan alle kerkgenootschappen in het Rijk wordt gelijke bescherming verleend.

art. 166. De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsrechten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.

Hier wordt toch de godsdienstvrijheid volkomen gewaarborgd, zodat zij ondanks het dreigement van burgemeester van Galen vergaderden met meer dan 20 personen, zonder daartoe de vereiste vergunning van de hoge overheid, en niet te vergeten, volgens artikel 294 Wetboek van Strafrecht zonder de vereiste vergunning van de municipaliteit - dat is het plaatselijke gemeentebestuur van Benthuizen - te hebben.

Verschillende malen had de voormalige ambtswoning reeds tot vergaderplaats gediend, waar het natuurlijk, gezien de beperkte ruimte, een behelpen was. Om dit te ondervangen komt de gemeente op zondag 13 december 1840 bijeen op *de boerderij van de landbouwer P. Rodenburg, gelegen in het buurtschap Benthorn*.

Nu is het opmerkelijk, dat de grote moeilijkheden ontstaan waren door een klacht van het aangrenzende Hoogeveen, en thans na de uitwerping van Ds. Ledeboer was het toch te Benthorn, grenzende aan de landpalen van Hoogeveen, waar hij voor het eerst buiten zijn woning met de gemeente van Benthuizen vergaderde. Of Ds. Ledeboer hierop dieper is ingegaan, weet ik niet, maar ik veronderstel dat dit aan zijn gevoelige geest niet is ontsnapt. Te meer zal hij daarin een bevestiging van zijn roeping te Benthuizen gezien hebben - door enkelen van Benthorn en Hoogeveen verworpen - door de Heere teruggedleid om juist daar, waar de felste bestrijders woonden, Zijn Woord in een boerderij te verkondigen.

Volgens de beschrijving van C. v. d. Knijff had Rodenburg zijn ruime dorsvloer wat ingeruimd om de opgekomen hoorders een plaatsje te kunnen geven. Voor een zeer talrijk gehoor mocht Ds. Ledeboer daar zijn roeping vervullen, terwijl er nog in het bijzonder van aangetekend staat, dat de Leidse advocaat Lisman de vrij grote afstand tussen Leiden en Benthorn - ongeveer 15 km - te voet had afgelegd om de vergadering bij te kunnen wonen. Vermoeid van deze lange tocht, en geen betere plaats meer voorhanden zijnde, liet de meester in de rechten zich neerzakken op een gerstehoop en heeft alzo, de predicatie aangehoord.

Maar burgemeester van Galen zag toe en onmiddellijk werd hem geboodschapt wat er bij Rodenburg was geschied, waarop hij zonder uitstel te nemen een proces-verbaal opmaakt tegen Teunis van der Knijff als voorman of hoofd van de vergadering, en tegen Rodenburg op grond van art. 294 van het Wetboek van Strafrecht, want die had zijn woning beschikbaar gesteld. Ds. Ledeboer laat hij nog ongemoeid.

Hij zendt dit verbaal naar de officier van justitie bij de Rechtbank te Leiden, met het verzoek deze ongeregeldheden en contraventiën (overtredingen) zo krachtig mogelijk te beletten.

Ik heb de Officier van Justitie bij het Gerechtshof te s-Gravenhage aangeschreven met het verzoek om dit eerste procesverbaal van burgemeester van Galen in zijn geheel over te mogen nemen, maar deze berichtte mij dat het gehele straf-dossier van het thans opgeheven gerechtshof te Leiden, aanvankelijk ondergebracht in het Gerechtsgebouw te s-Gravenhage, door oorlogsgeweld verloren is gegaan.

Behoudens dit proces-verbaal zendt burgemeester van Galen ook een brief naar Ds. Verweij, in diens kwaliteit van praeses bij het Klassikaal Bestuur, waarvan de inhoud als volgt luidt:

Benthuizen, 14 Dec. 1840.

WelEerw. Heer.

Ik acht het niet overtollig UEerw. als President van het Klassikaal Kerkbestuur te berigten, dat op gisteren zijnde de 13e December alhier een godsdienstige vereeniging heeft plaats gehad en wel door den bouwman TEUNIS VAN DER KNIJFF. De oefening is gehouden ten huize van den bouwman LEENDERT ROODENBURG beiden in mijn gemeente woonachtig, en welke bijeenkomst door meer dan 50 (vijftig) menschen is bijgewoond. In gevolge het met het nog vigeerende (van kracht zijnde) Strafwetboek onbestaanbare van zoodanige vereenigingen, heb ik den Heer officier van de Arrondissementsrechtbank á costy bij een procesverbaal deze feitelijkheden bericht en Z.E.Ab. verzocht, dat de regtbank zoveel mogelijk deze ongeregeldheden en contraventiën mogt beletten, alsmede hiervan ambtshalve kennisgeven aan Z. Excellentie den Heer Staatsraad, Gouverneur van Z-Holland.

Het zal mij overigens zeer welgevallig zijn, om bij enige decisie van wege de Synode omtrent den door UEerw. Klassikaal Kerkbestuur provisioneel geschorsten Predikant LEDEBOER door UEerw. geïnformeerd te worden.

Ik heb de eer met de meeste hoogachting te zijn,

De Burgemeester voornoemd,

W. VAN GALEN

Aan den WelEerw. Zeergel. Heer A. VERWEIJ Bzn, president van het Klassikaal Kerkbestuur te Leiden.

Ds. Ledeboer laat zich evenwel niet afschrikken en de volgende zondagmorgen vergadert de gemeente weer, nu in de boerderij van C. van der Knijff, ook in Benthorn gelegen.

Voor de tegenstanders wordt het een benauwende geschiedenis, en zonder geld of tijd te ontzien, reist de buurman van Van der Knijff in de komende week naar 's-Gravenhage om zijn beklag in te dienen bij de rentmeester W. van den Bergh, die ook over de woning van Van der Knijff het toezicht voerde, en bericht hem dat Van der Knijff zijn woning opengezet heeft voor de afgezette dominee Ledeboer om aldaar te preken.

Deze reis heeft succes, de rentmeester verbiedt Van der Knijff Ds. Ledeboer nogmaals gelegenheid te geven in zijn woning Gods Woord uit te dragen, en zo hij dit verbod negeren mocht, dan zou hem, in overleg met de eigenaar, de huur worden opgezegd. Hier werd alzo de weg afgebroken, maar nu verzoekt Van der Knijff aan zijn buurman M. van Velde, wiens woning op het grondgebied van Hoogeveen ligt, of die zijn huis voor vergaderen beschikbaar wil stellen, waarin deze - als eigenaar van de woning - toestemt.

Zo kan men op zondagmorgen 27 december 1840 Ds. Ledeboer met een vrij groot gezelschap Benthuizen zien verlaten, terwijl men de schreden naar het *buurtschap Hoogeveen* richt. Voor Van der Knijff is de boerderij van Van Velde vrij gemakkelijk te bereiken als hij een binnenpad afloopt, dat leidt over het erf van een andere buurman, genaamd Symen Bon.

Deze man behoorde tot de groep, die de eerste opstand tegen Ds. Ledeboer verwekt had, en in plaats dat hij het wonderlijke inziet hoe de verworpen dominee nu op zo'n wijze weer tot hen gebracht wordt, neemt hij een flinke knuppel en verspert Van der Knijff met zijn dochttertje de doorgang. Het is historisch, dat hij hem toeschreeuwde: "Als je hier bij mij over de werf durft te komen om naar die fijne dominee te gaan, dan sla ik jou en je dochttertje met deze knuppel de hersens."

Van der Knijff koos de wijste partij en keerde terug, om langs de gewone weg naar Van Velde te gaan en de predicatie van Ds. Ledeboer aan te horen.

Burgemeester van Galen heeft het inmiddels druk met schrijven, want prompt na iedere godsdienstoefening maakt hij proces-verbaal op, wat tot gevolg heeft dat Ds. Ledeboer op 19 maart 1841 veroordeeld wordt tot twee geldboeten, ieder van F 25.-. Hoewel het strafdossier van de Arrondissementsrechtbank te Leiden verloren is gegaan, kunnen we toch aan de hand van een door Ds. Landwehr indertijd opgemaakt lijstje van al de veroordelingen, een recht beeld krijgen, aan welke verdrukkingen ook Ds. Ledeboer blootgesteld is geweest. Wij zullen dit lijstje, dat zich over een periode van ruim twee jaren uitstrekt, geheel overnemen.

Opgaven van vonnissen der Arrondissementsrechtbank te Leiden

misdrijf	datum	veroordeeld tot
overtreding. Art. 291, 292 en 294 van Strafrecht het	19 maart 1841	2 geldboeten ieder van f 25,-
houden van godsdienstoefeningen zonder toestemming van het plaatselijk bestuur	23 sept. 1842	2 geldboeten ieder van f 25,-
het leiden van ongeoorloofde godsdienstige bijeenkomsten en het afstaan daartoe van zijne woning	3 febr. 1843	wegens het eerste misdrijf (het leiden van ongeoorloofde godsdienstige bijeenkomst) tot boete van f 100,- wegens het tweede (afstaan daartoe van Zijne woning) eveneens tot een boete van F 100,- Bovendien tot betaling van de kosten. Vonnissen bij verstek opgelegd.

wegens het zich als leidsman en voorganger gedragen in ongeoorloofde godsdienstige bijeenkomsten en nog wegens het afstaan van zijne woning tot bovengenoemd einde.	24 maart 1843	2 geldboeten ieder van f 100,- en in de kosten.
het houden van onwettige godsdienstvereniging	21 april 1843	2 geldboeten van f 100,- en in de kosten.
Idem	9 juni 1843	2 geldboeten van f 100,-
Idem	9 juni 1843	boete van f 100,- boete van f 100,- boete van f 100,- boete van f 100,-
het houden van onwettige godsdienstvereniging en het lenen van zijn huis daartoe	25 juli 1843	boete van f 100,-
	25 juli 1843	boete van f 100,-
	25 juli 1843	boete van f 200,-
	25 juli 1843	boete van ,f 100,-
	25 juli 1843	boete van J 100,-
	22 aug. 1843	boete van f 100,-
	22 aug. 1843	twee boeten van elk f 100,-
	2 sept. 1843	twee boeten van elk f 100,-

De verdachte betreft in alle gevallen L. G. C. Ledeboer, daarbij op 9 juni en 25 juli J. J. Cinsee; op 25 juli A. Havenaar en 22 aug. J. Nieuwendorp

Droefheid moet elk hart vervullen bij het lezen van bovenstaande veroordelingen. Alleen Ds. Ledeboer moest aan boeten al f 2000.- betalen, een geweldig bedrag voor die tijd. En waarom? Omdat hij Gods Woord uitdroeg buiten de muren van de Nederlands Hervormde Kerk.

Hoe was Ds. Ledeboer onder dit alles gesteld?

Hij verwaarloosde zijn tijd niet en bleef ondanks het woeden van burgemeester van Galen doorgaan met preken, tijdig en ontijdig. De opgelegde boeten betaalde hij ook niet, vasthoudende dat hij volkomen vrij was van enige misdaad en onschuldig veroordeeld werd.

Het zal burgemeester van Galen wel tegengevallen zijn, dat die gehate dominee niet terugschrok en maar doorging met preken. Het liefst had hij gezien, dat Ds. Ledeboer Benthuizen verlaten had om daar nimmer weer te keren. Die wens is nooit in vervulling gegaan. Het zou wel zo ver komen, dat de herder gegrepen en de schapen aan hun lot overgelaten zouden worden, doch de hemelse Herder waakte over de kleine kudde te Benthuizen, dat ze niet door de wolven verslonden werd.

27. IN HET GEVANG

Het is inmiddels herfst geworden. De ramen van de pastorie worden tegen het vallen van de avond met blinden gesloten. Buiten giert de wind door de kale takken, de laatste bladeren van de twijgen afrukkend en meevoerend hoog de grauwe herfstnacht in.

Een diepe duisternis daalt over het kleine dorpje, waar de enige hoofdstraat stil en verlaten ligt. In de pastorie begeeft Ds. Ledeboer zich ter ruste, eenzaam naar het lichaam, maar niet naar de geest. Terwijl buiten de windvlagen in kracht toenemen, slaapt hij in, zich volkomen overgeevende aan de leiding des Heeren.

Opeens - het is nog in de voornacht - wordt hij wakker; en geeft de Heere hem in zijn hart onmiddellijk op te staan en terstond van Benthuizen weg te reizen. Waarheen, dat weet hij niet.

Hij luistert naar de rukwinden, het is niets aanlokkelijk om de veilige pastorie te verlaten, en midden in de nacht een reis te gaan ondernemen met een onbekende bestemming. Toch maakt hij geen tegenwerping en volgt de ingeving op, overtuigd zijnde dat de Heere er een speciaal doel mee heeft om hem in de nacht te wekken.

Bij spaarzaam licht kleedt hij zich aan en wekt zijn dienstbode met het verzoek om voor hem de in de nabijheid wonende ouderling te vragen met het gerij voor te komen. Het meisje, verschrikt door deze ongewone opdracht, maakt enige tegenwerping en zegt: "Maar dominee, wilt u nu op reis gaan, het is tegen middernacht en dan met zulk ruw weer".

Ds. Ledeboer houdt aan. "Het moet", zegt hij, "ik ga in opdracht van mijn grote Zender, waarheen weet ik niet, God zal mij geleiden".

Daar is weinig tegen in te brengen, zodat het meisje de ouderling gaat roepen, en deze, wetende hoe afhankelijk Ds. Ledeboer leeft, voldoet terstond aan het verzoek, en komt even daarna met zijn rijtuig voor.

Ds. Ledeboer is inmiddels gereed, en hoewel zijn ouderling, om hem te beproeven, tegenwerping maakt, hem wijzende op het ruwe weer, blijft hij bij zijn voornemen en verzoekt de ouderling terstond weg te rijden.

Daarop vraagt deze waar de reis heen is, maar dat weet Ds. Ledeboer ook niet. "Rijd maar voort, God bestuurt mijn weg; al weet ik dit nu niet, ik zal het na deze wel verstaan. Dit weet ik, dat het Gods wil is, en Hem wil ik gehoorzaam volgen".

Zo rolt het rijtuig over de eenzame straat van Benthuizen, en, nog maar nauwelijks buiten het dorp gekomen, worden ze opgehouden door twee gerechtsdienaars. Deze mannen, afgezonden door het gerecht te Leiden, zijn door de gure nacht naar Benthuizen komen lopen om Ds. Ledeboer van zijn bed te lichten en gevangen te nemen. Ze zijn in het dorpje niet bekend en vragen: "Waar woont Ds. Ledeboer?"

De dominee, die van onder de donkere kap van het rijtuig naar voren buigt, legt hun nauwkeurig de plaats uit waar zijn woning staat, waarop zij de weg naar Benthuizen opgaan, en Ds. Ledeboer en zijn ouderling in tegenovergestelde richting wegrijden.

Zo wordt de dienstbode korte tijd daarna andermaal gewekt, nu door de gerechtsdienaars, die echter op de aangewezen plaats wel de woning, maar niet de gezochte dominee aantreffen. Met een eerlijk geweten kan de dienstbode verklaren niet te weten waarheen de dominee afgereisd is, zodat de politiemannen onverrichterzake naar Leiden moeten terug keren.

Het paard loopt ondertussen maar voort, de donkere nacht door, totdat de eenzame reizigers, als het in het oosten reeds begint te dagen, een viersprong naderen. De ouderling vraagt welke richting hij het paard op zal sturen, waarop Ds. Ledeboer zegt: "Laat het dier maar lopen, God bestuurt zijn gang en dat is mij genoeg; want ik weet niet waar Hij onze weg heen zal leiden".

Vervuld met allerlei gedachten, ook over de wonderlijke ontsnapping aan de gerechtsdienaars, rijdt men verder. Toch is het niet in de eerste plaats de ontsnapping, die Ds. Ledeboer bezig houdt, want hij weet maar al te goed, dat het gerecht andermaal vanwege het niet betalen van de opgelegde boeten, zal toeslaan om hem in te rekenen. Het is veel meer de vraag welk werk de Heere nog voor hem heeft, eer de gevangenisdeuren achter hem gesloten zullen worden.

Bij de viersprong kiest het paard de richting Woerden (de afstand tussen Benthuizen en Woerden is ongeveer 40 km). De passagiers blijven in stil vertrouwen afwachten waar de Heere hen brengen zal.

Het is al dag geworden wanneer ze het stadje binnen rijden, en opeens blijft het paard voor een tehuis, waarin gevallen meisjes en vrouwen werden opgenomen, stil staan. De ouderling wil het dier aanmanen door te lopen, maar Ds. Ledeboer houdt hem terug met de uitroep: "Hier moet ik wezen".

Schichtig kijkt de ouderling eens naar het gebouw. Wie daar aanklopt wordt ras door het slijk gehaald, maar Ds. Ledeboer voelt het, dit is de plaats waar de Heere hem heen zendt. Onbeschroomd belt hij aan, waarop de portier hem open doet met de vraag wie hij is, en om welke reden hij zo vroeg aanklopt.

Nadat Ds. Ledeboer zich bekend gemaakt heeft, slaat de man zijn handen vol verwondering in elkaar, uitroepende: "Wel, wel, indien ik nooit geloofd had dat God wonderen doet, en het gebed verhoort, dan zou ik dit nu toch onmogelijk kunnen loochenen".

Terstond laat hij de leraar binnen en vertelt hem, dat er een vrouw op sterven ligt, die al enkele malen gebeden heeft om de komst van Ds. Ledeboer, daarbij het vaste vertrouwen uitsprekende, dat ze niet zal sterven vóór God hem zendt en zij met hem gesproken heeft.

"Wel wel", roept de man andermaal uit, "het naar mijn gedachte onmogelijke is toch waar gemaakt, God heeft de bede van deze vrouw kennelijk verhoord en u gezonden naar één, die op de drempel van de dood ligt".

Ds. Ledeboer wordt nu door hem bij de kranke gebracht, terwijl zijn gemoed volschiet in aanbidding en verwondering over de voorzienigheid en leidingen Gods.

Ook de vrouw is zeer ontroerd als de leraar aan haar sponde staat, dat de Heere het gebed van haar, die het er zo slecht afgebracht heeft, toch, hoewel ze er bij tijden niet aan twijfelde, verhoord heeft.

En nu spant ze alle krachten in om aan Ds. Ledeboer, die ze maar vaag kent, te vertellen wat haar op het hart ligt. Onder grote ontroering deelt ze mede, dat Ds. Ledeboer, tijdens de prediking des Woords voor haar het middel is geweest tot bekering. Ze werd aangeslagen, maar korte tijd daarna was de eerste zoetigheid weggeleden en was het met haar erger geworden dan eerst. Ze leefde een zondig leven, waardoor ze tenslotte de wanhoop nabij geraakt was.

Maar, o wonderlijke barmhartigheid Gods. De Heere had haar niet los gelaten, ondanks haar diepe val, en ondanks haar zondig leven en verharding tegen beter weten in, waardoor het tenslotte zo ver met haar gekomen was, dat ze in dit tehuis werd opgenomen. Gods opzoekende liefde had haar gegrepen en onder het diepe besef van schuld, onwaardigheid en verdoemelijkheid voor God, had die grote Rechter haar genade bewezen in dat dierbare Middelaarsbloed en haar vrede gegeven in Hem en vergeving in Zijn genoegdoening. De schuld was weggefallen, nu kon ze juichen, al moest ze treuren over haar zondig afwijken en leven. Met Hiskia kon ze nu betuigen: *Gij hebt mijn ziel lieflijk omhelsd, dat ze in de groeve der vertering niet kwam, want Gij hebt al mijn zonden achter Uw rug geworpen*, Jes. 38: 17b.

Daarop gevoelde ze zon behoefte, nu Gods eer op het heerlijkst verhoogd was en zij

geborgen mocht zijn in die enige verberging tegen de wind en schuilplaats tegen de vloed, in Christus, dit aan Ds. Ledeboer te mogen vertellen, om daarna in vrede te ontslapen.

Nu kan ik afscheid van u nemen, wij zien elkander niet voor het laatst, eenmaal zullen we samen de Heere danken en loven voor de weldaad aan u en mij geschied, ook voor de verhoring van mijn laatste bede.

Mijn tijd is nabij, mijn laatste verzoek is of gij nu de Heere wilt aanroepen in het gebed, om daarna al Gods volk te vertellen hoe door vrije genade, die eeuwig Hem bewoog, mijn ziel gered is.

De diep ontroerde dominee zank op zijn knieën en met ootmoed en dankbaarheid vervuld mocht hij in een innig smeekgebed de vrouw aanbevelen aan de troon der genade, biddende of de Heere, Die het in alles zo goed gemaakt had, nu ook als laatste weldaad op deze aarde stervensgenade aan haar wilde schenken.

Roerend blijmoedig nam men afscheid van elkander, de vrouw sprakeloos van blijde vreugde in haar Verlosser, haar begeerte was vervuld, en nu was ze bereid de aarde te verlaten en in te gaan in des Konings paleis, en Ds. Ledeboer vanwege de wonderlijke leidingen Gods, Die hem, nietige zondaar, wilde gebruiken ter versterking van Zijn volk.

Ds. Ledeboer werd daarop door de portier uitgeleid, maar nog voor hij het gebouw verlaten had, was de vrouw ingegaan in de eeuwige heerlijkheid, die bereid is voor al Gods volk. Het laat zich begrijpen welk een aangename terugreis Ds. Ledeboer met zijn ouderling gehad heeft. De plotselinge ingeving voor de nachtelijke reis was nu opgelost, en de wonderlijke uitslag was voor hem een blijde bemoediging, dat hoewel hij door mensen geschorst en afgezet was, de Heere hem geenszins afgezet had.

God had nog werk voor Zijn knecht, en waar de Heere troost, daar is het goed voor de ziel.

Zoals Ds. Ledeboer wel verwacht had, liet het gerecht de zaak, na de eerste mislukte gevangenneming, niet rusten. Omstreeks 29 april 1843 verschijnen de gerechtsdienaars andermaal te Benthuizen, en nu gaat Ds. Ledeboer gewillig met hen mee naar Leiden, om daar als een grote misdadiger in de gevangenis "Gravestein" gesloten te worden. Wie had dit ooit gedacht?

Nog maar enkele jaren geleden had hij voor het universiteitsgebouw zijn Latijnse rede uitgesproken bij de gelegenheid dat de vrijwilligers optrokken onder de vaandels van baron van Boecop, en later had hij aldaar met lof examen afgelegd in de theologie. Nu werd hij weer binnen de muren van de oude sleutelstad gevoerd, thans als een gevangene man, een veroordeelde, die ondergebracht werd in het sombere "Gravestein", binnen welks muren al zoveel levensleed uitgeschreeuwd was.

Van de gemeente-archivaris te Leiden hebben wij enkele gegevens over deze gevangenis ontvangen, en daaruit kwamen we te weten dat "Gravestein" - ook wel "Gravesteijn" genoemd - bestaat uit een complex gebouwen, waarvan de oude kern, een vierkant gebouw met achtkantige traptoren aan de oostzijde, van oude tijden af een grafelijke gevangenis is geweest.

Voor het eerst komt de vermelding voor in 1352. Ruim een eeuw later, in 1463, verkeerde het gebouw in vervallen toestand, en werd het door Philips van Bourgondië overgedragen aan de stad Leiden, op voorwaarde dat de stad het zou herstellen. Na de restauratie bleef het zijn oorspronkelijke bestemming als gevangenis behouden, terwijl het in 1555-1556 aan de westzijde met een vleugel werd vergroot.

Blijkbaar nam de criminaliteit in die dagen nogal toe, want in 1598 rijpte het plan om er een tuchthuis bij te bouwen, wat slechts in bescheiden mate, in de nieuwe westelijke

vleugel werd uitgevoerd. Eerst in 1655 is aan de oost- en zuidzijde een rasp- en spinhuis aangebouwd, terwijl in 1671-1672 het geheel nogmaals een uitbreiding onderging door het optrekken van een nieuw gebouw voor de vierschaar en de schepenkamer, ditmaal aan de noordwestelijke hoek van het oude complex.

Ten tijde van Ds. Ledeboer waren al deze gebouwen volledig in gebruik als gevangenis, doch in de latere negentiende eeuw diende "Gravesteen" als militair magazijn. Omstreeks dezelfde tijd zijn er plannen geweest om het gehele complex te slopen en op de vrijkomende ruimte een gehoorzaal te bouwen. Deze plannen zijn nimmer uitgevoerd, en in de periode 1914-1918 werd "Gravesteen" wederom gepromoveerd tot gevangenis, nu alleen voor militairen.

Eindelijk krijgt het eeuwen en eeuwen oude gebouw na de mobilisatie in 1918 een rustiger bestemming en doet dienst als boekenmagazijn.

Gelukkig is dit historische bouwwerk voor het nageslacht niet verloren gegaan, want in de jaren 1941-1955 is het gehele complex grondig gerestaureerd, waarna het is ingericht tot juridisch studiecentrum van de Leidse Universiteit.

Vreemd kan het lopen in dit leven, ook met de bestemming van levenloze dingen, dat een gevangenis verheven wordt tot leerschool, en toch, ook voor Ds. Ledeboer was "Gravesteen" reeds in 1843 een leerschool, maar dan een geestelijke. Aangename uurtjes naar de ziel heeft hij in de gevangenis gesleten.

De eerste keer duurt zijn opsluiting niet zo heel lang. Precies een volle maand heeft hij binnen de muren van "Gravesteen" doorgebracht, want op 29 mei 1843 wordt hij weer ontslagen, ondanks dat er vijf veroordelingen tegen hem lopen.

Burgemeester van Galen koestert de hoop, dat de eenzame opsluiting bij hem de schrik er in gebracht zal hebben. Geenszins. Nog maar nauwelijks is hij te Benthuizen terug, of Ds. Ledeboer treedt weer op, zodat ras weer een verbaal vanwege optreden, na zijn gijzeling, naar het gerecht verzonden wordt.

In de korte periode van 29 mei 1843 tot 2 september van datzelfde jaar, moet Ds. Ledeboer nog zes maal voor de vierschaar verschijnen, en worden hem weer verschillende boetes opgelegd. Omstreeks eind september is het geduld van de heren te Leiden uitgeput, wil Ds. Ledeboer niet horen, dan moet hij maar voelen.

Op **1 oktober 1843** opent "Gravesteen" andermaal haar poorten om de Benthuizer leraar te ontvangen, en nu niet voor een maand, maar om anderhalf jaar lang, of uitgedrukt in rechterlijke termen, achttien maanden, de deuren achter hem stevig gesloten te houden.

De kleine kudde te Benthuizen is van haar herder beroofd, wat zal er van terecht komen?

Hoewel de Erven Ledeboer te Rotterdam afstand bewaren tussen Lambertus en hen, gaat het hun nu toch wel aan het hart, dat de zwakke Lambertus in het gevang gesloten is. Het is tenslotte hun broeder, en de advocaat stelt hem voor zijn juridische kennis aan te wenden om vrijspraak voor hem te verkrijgen. Maar Lambertus wil daar niets van weten, want hij acht het juist een eer, ter wille van Christus smaadheid te moeten lijden.

Met Paulus weleer te Rome, wordt hem toegestaan een ieder te ontvangen, die hij wil, en zijn vrienden vergeten hem gelukkig niet. Het is een komen en gaan, waarbij aangename uurtjes naar de geest gesleten worden.

Ook heeft Ds. Ledeboer vanuit 's Gravesteen" vele brieven geschreven, kostelijke brieven, waarvan de meeste nu nog voor het nageslacht bewaard zijn gebleven; en de enige door hem zelf beschreven levensschets, onder de titel: **'s Heeren wegen, gehouden**

met een alles verbeurd hebbende zondaar", is eveneens binnen de gevangensmuren tot stand gekomen.

Tenslotte heeft hij te Leiden verschillende gedichten samengesteld, waarin zijn geestelijke toestand duidelijk getekend wordt.

Hoewel de Heere vaak liefelijk in zijn ziel afdaalde, moet de gevangenis toch een ernstige beproeving voor het vlees geweest zijn, vooral wanneer de rustdag aanbrak. Als de eerste bleke morgenstralen door het venster van zijn cel vielen en hij vroeg in de morgen opstond om de dag met gebed aan te vangen, dan dwaalden zijn gedachten naar het geliefde Benthuizen. Daar maakten zijn gemeenteleden zich gereed om als een verschrikt kudde samen te vergaderen en een predicatie te lezen, terwijl hij, eenzaam opgesloten, de dag des Heeren werkeloos moest doorbrengen.

Toch werd dit juk gewillig door hem gedragen en wilde hij er niets van weten, gelijk ook toen zijn familie pogingen wilde aanwenden om zijn vrijstelling te bewerken, dat zijn vrienden geld bijeen zouden verzamelen om de opgelegde boeten te betalen.

In de vijfde brief uit *het bundeltje "Brieven"* verklaart hij dit zeer duidelijk met de volgende woorden:

Waarde vriend,

Mocht ik een brief schrijven, zo slecht en best als ik er nog nimmer één heb geschreven. Ik dacht veel stof te zullen hebben om u te schrijven, en nu heb ik het misschien niet. Zó afhankelijk zijn wij. Mocht ik oprecht, eenvoudig, waarheid schrijven, en mijn hart vlak liggen voor God als het papier voor mij.

Ik dank u voor uw bemoeienissen (om geld te verzamelen en de boeten te betalen), doch beschouw die wel gemeend maar vleeselijk. Laat ons niet willen ondersteunen met onze zwakke, niets betekende armen, wat de Heere wil dat zij zullen loslaten, want het zou ons slecht opbreken. Maar mogen wij er onze zonden in zien en biddende gemaakt worden, dat de Heere de bedoeling heilige aan onze harten.

Deze woorden zijn helder en behoeven geen nadere uitleg. Ds. Ledeboer vervolgt de brief zoals alleen een oprecht herder en leraar dit doen kan, van het tijdelijke overgaande op het geestelijke, daarbij de volle nadruk leggende op de noodzakelijkheid van de bekering, en zo die mocht plaats gegrepen hebben, op een getrouw zelf onderzoek wat de oorzaak is dat velen zo verachten in de genade. In het begin vreesde hij geen stof te zullen hebben om te schrijven, het is anders gelopen; de brief is lang geworden, heel lang zelfs, en eindigt:

En nu, de Heere doe met ons wat goed is in Zijn ogen en wat Hem het meeste ter verheerlijking en ons tot zaligheid strekkende kan zijn. En doe ons dit met het ganse hart zeggen.

Schrijf mij als het de Heere behaagt. Zijt Gode bevolen en groet de vrienden.

Uw in Christus verbonden broeder,

L. G. C. LEDEBOER

Leiden, 1 april 1844

Op woensdag 5 september 1844 krijgt hij in zijn cel de tijding, dat hij opnieuw voor zes maanden gegijzeld moet blijven. De volgende dag meldt hij dit aan een vriend, en om zijn zielsgesteldheid onder dit alles uit te laten komen, zullen we dit korte briefje in haar geheel overnemen.

Mijn vriend,

Ik heb gisteren opnieuw de tijding gekregen, dat ik weer voor een half jaar gegijzeld ben. Maar zelden ben ik meer vrij geweest en gezonder en vrolijker bij tijden in God,

mijn Heere, dan nu. Hij leide mij en al Zijn volk in de rechte paden. Ik had gisteren een zeer bijzondere dag en werkzaamheid dienaangaande. Zodat ik mijn zaken, gesterkt in mijn Heere en God, mag overgeven, in Hem berusten, in Hem geloven en op Hem hopen, wetende van mijzelf niet anders te zijn dan een ellendige prul.

Groet de schilder, en uw vrouw en schoonvader en moeder.

En Jezus, die Dierbare, groete ons uit genade. Amen.

Uw vriend,

LEDEBOER

Leiden, 5 september 1844

Is het een wonder, dat Ds. Ledeboer eens in één van zijn gedichtjes, te Leiden gemaakt, uitriep:

Mijn leerschool is 't gevangenhuis;

't gevangenhuis mijn zachte kruis.

Zijn lichaam kon men in eenzaamheid opsluiten, de geest niet; die mocht opvaren naar boven - of beter gezegd - het was hem vaak gelijk Jakob te Bethel: hij ondervond een gedurige engelenwacht om hem heen, zodat hij van zijn benauwde cel kon zeggen: "Dit is niet dan een huis Gods, en dit is de poort des hemels".

28. SION ZAL GEBOUWD WORDEN

Omstreeks einde maart 1845 worden eindelijk de gevangenisdeuren geopend en keert Ds. Ledeboer terug naar Benthuisen. Hij heeft zijn straf "uitgezeten", zoals men in bepaalde kringen dit uitdrukt.

Bij de gemeente heerst grote vreugde over de behouden thuiskomst van hun leraar, en menig dankgebed wordt opgezonden tot God, Die de droefheid in blijdschap en het wenen in gejuich veranderde.

Door de overheid wordt Ds. Ledeboer in het vervolg met rust gelaten. In de hoogste regeringskringen heeft men de koers ten opzichte van de godsdienstvrijheid gewijzigd, zodat burgemeester van Galen stilzwijgend moet toelaten dat de gemeente met meer dan twintig personen zonder vergunning van hem vergadert.

Gebruik makende van deze rust, wordt Ds. Ledeboer van verschillende zijden uitgenodigd om te komen preken, eerst in het nabij gelegen Moerkapelle, en later te Waddinxveen, Oudewater en - niet te vergeten - in Zeeland, waar hij veel vrienden had en zelf ook gaarne vertoefde. Nog weer later kwamen de gemeenten te Amerongen, IJsselstein, Genemuiden en Zuidwolde er nog bij, zodat hij een ruim arbeidsveld verkreeg. De gemeente te Benthuisen moet het nogal eens zonder hun leraar stellen, maar gaarne laten ze hem gaan om ook elders de goddelozen het wee, maar de bedrukten en door onweder voortgedrevenen het Evangelie te verkondigen.

Ds. Ledeboer gaat stil zijn eigen gang. Niet dat hij in het geheel geen toenadering tot de zogenaamde Afscheidenen gezocht heeft. In het stukje "De vergadering te Amsterdam" komen we hier nader op terug, maar hij was het met vele voorstellen niet eens en meende er beter aan te doen zich nergens aan te verbinden.

Dit vond mede zijn oorzaak in de steeds bij Ds. Ledeboer nog heersende gedachte: "mijn afscheiding is maar tijdelijk". Vurig hoopte hij dat de Hervormde Kerk radicaal terug zou keren naar de oude beproefde waarheid en dan zouden alle verschillen terstond weggenomen worden. Eens sprak hij immers: "God zal het ons wedergeven (de goederen, de voorrechten, kortom de gehele vaderlandse kerk) op Zijn tijd en de vijanden verdrijven".

Ondanks zijn afwachtende houding consolideerde Ds. Ledeboer zich meer en meer. In de gemeenten werden ambtsdragers aangesteld, terwijl hij zelf de sacramenten bediende. Toch heeft het te Benthuisen nog geruime tijd geduurd eer men de beschikking kreeg over een behoorlijk kerkgebouw. Hij preekte dan eens hier en dan eens daar, in schuren, op dorsvloeren, of in zijn eigen woning.

Eerst in **1850 kocht Ds. Ledeboer** een andere woning, waarachter een grote tuin lag. Op deze grond werd **een houten kerkgebouw** opgetrokken, zodat van toen af de gemeente weer een eigen onderdak bezat.

Tot 1921, dus 70 jaren, heeft dit gebouw dienst gedaan; toen werd het zó bouwvallig, dat men genoodzaakt werd het af te breken. Op dezelfde plaats herrees een ruim stenen kerkgebouw, dat tot op de huidige dag nog dienst doet.

Wanneer Ds. Ledeboer "thuis" was, preekte hij driemaal op een zondag. De inhoud van zijn prediking was zeer eenvoudig, maar zuiver bevindelijk. Zijn exegese bewoog Zich hoofdzakelijk in de richting van het subjectivisme - de onderwerpelijke bevinding.

Zelf was hij een oprechte piëtist, of anders uitgedrukt, een man die de levende bevinding persoonlijk aan zijn ziel ondervonden had en deze ook aan zijn hoorders predikte. (...)

Hij preekte "van de mens af en naar God toe", zoals dit door de vaders zo kernachtig uitgedrukt wordt. Bij zulk een prediking let men niet zo zeer op een schone zinsbouw of een juiste woordkeus, te meer daar er ook niet naar een objectieve tekstverklaring gestreefd wordt. Zijn gevoelige natuur en wel het meest zijn diep afhankelijk leven drukten het stempel op zijn preken. Zonder Geestelijke bedauwing was zijn mond gesloten, want met louter "letterkennis" kon Ds. Ledeboer het niet doen. Hij veroordeelde juist de louter uiterlijke kennis aan de waarheid der openbaring Gods. Niet dat die kennis af te keuren is, maar het arglistig hart maakt uit de letterkennis voor zichzelf op dat men een christen is geworden, terwijl de enige grond van de zaligheid, dat is Christus, gemist wordt. Zo kwam het wel voor, dat hij een tekst had gekozen om die aan de schare uit te leggen, doch tijdens de prediking de Uitlegging volkomen achterwege werd gelaten, om direct over te gaan op de geestelijke inhoud.

Met de gezangen had hij radicaal afgerekend.

Toen hij nog maar kort predikant te Benthuisen was, speelde mensenvrees ten opzichte van het gebruik van de gezangen hem nog wel eens parten, zoals hij zelf in "s Heeren wegen" schrijft, want kort na zijn bekering staat hij op de preekstoel en tegelijkertijd onder het prediken valt hem een psalmversje en een gezang in de gedachten. Uit mensenvrees kiest hij het laatste en last dit tussen zijn predicatie in. Later schaamt hij zich daarover en legt hij getuigenis af wat hij op de gezangen tegen heeft.

‘Ten eerste, de geest is (ik laat staan het goud aan het beeld) niet gereformeerd, ten tweede, de invoering is wederrechtelijk, en ten derde, de doorzetting en drijving ze te moeten zingen of anders de kerk uit, is van de duivel.’

In zijn tuin ligt het gezangenboek begraven, overgegeven tot volkomen verderving. In de plaats daarvan zijn alleen en uitsluitend de Psalmen Davids gekomen, en daar de op laat van de Hoog Mogende Heren Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden in het jaar 1773 tot stand gekomen psalmberijming voor velen nog een bedenkelijke klank heeft, gezien de bron waaruit verschillende verzen gevloeid zijn, is Ds. Ledeboer in overleg met zijn gemeente er toe overgegaan alleen de berijming van **Petrus Datheen** te gebruiken.

Bij Ds. Ledeboer heeft het "Diës Irae" - de dag des gericht - steeds door zijn prediking geklonken. Ernstig vermaande en bestrafte hij, wijzende op 'de vergelding des loons'. Dan liet hij niemand ongemoeid, ook de kleine kinderen niet. Het is zelfs opmerkelijk, dat deze celibatair, die zelf geen kinderen had, toch heel goed met kinderen om kon gaan, ze eenvoudig aansprak en steeds op de noodzakelijkheid van de bekering wees. Zijn "Klein vragenboekje voor kinderen" en verschillende kindergedichtjes leveren daarvoor het bewijs.

Maar na de bestraffing en het prediken van de wet als kenbron van ellende, wist hij ook de weg der behoudenis voor te stellen in dat dierbare Middelaarsbloed van Christus.

Dat er eerst plaats gemaakt moet worden, of behoefte moet zijn aan verlossing, had hij zelf maar al te goed geleerd. Hij wist wat het was, die eeuwige honger en kommer vanwege de zonden, maar hij wist ook wat het zeggen wil, verzadiging van vreugde en lieflijkheden te ontvangen uit 's Heeren rechterhand.

Zodoende was hij in zijn eigen oog maar een prul, doch in Gods hand een gezegend werktuig om Sion te bouwen.

Zou men het aan Ds. Ledeboer zelf vragen, wie en waarop Sion gebouwd is, dan zou hij terstond met de psalmdichter zeggen:

*De steen, die de bouwheeren t'same
Verworpen hebben en veracht,
Is geworden zeere bekwame
De hoeksteen, die 't huis houdt met kracht.*

Want had Ds. Ledeboer de gemeente moeten bouwen, dan was het ras op niets uitgelopen, maar gegrond op dat eeuwige fundament, de hoeksteen Christus, zou zij niet wankelen tot in eeuwigheid. Dat was de hoop, waaraan hij zich vastklemde.

29. DE VERGADERING TE AMSTERDAM EN DE GEVOLGEN DAARVAN

Wie het gehele verloop betreffende de afscheiding van Ds. Ledeboer gevolgd heeft, zal mogelijk tot de vraag komen: heeft Ds. Ledeboer niet overhaast gehandeld?

Aanvankelijk wilde hij toch niets van afscheiding weten, wat hij meermalen duidelijk te kennen heeft gegeven. Door zijn beide ouderlingen Veldhuijzen en Koorewinder is dit tijdens de ondervraging door het Klassikale Bestuur bevestigd.

En toch is hij later afgescheiden, zal men zeggen. Dit mogelijk in het oog van hen, die de zaak niet juist begrijpen, maar Ds. Ledeboer zou dit nooit erkennen. Hij heeft juist de oude lijn van 1618/19 weer opgezocht en gevolgd. Daaruit volgt dat zij, die deze oude lijn verlaten hebben, zich afgescheiden hebben. "Hoe is er een leugengeest uitgegaan; - roept Ds. Ledeboer in "s Heeren wegen" uit - hoe is er geprotesteerd, jarenlang, tegen goddeloze, wederrechtelijke handelingen. Hoe is er niets onbeproefd gelaten. De grondslag is weggenomen, geloofsartikelen met voeten getrapt, ondermijnd, grendels en sloten opengebroken, de kerk van de staat afgescheiden en nochtans onder heidense wetten en bestuur gesteld, want de paus van de kerk was de koning, gelijk in Engeland".

Het is nooit de bedoeling van Ds. Ledeboer geweest om een kerkje naast de aloude Hervormde Kerk te stichten, waar hij als alleenheerser de scepter zwaaien kon. Daar was het hem heus niet om te doen.

Hij heeft zich dan ook nimmer afgescheiden, maar werd radicaal uit de Vaderlandse kerk geworpen. Waarom? De aanleiding hiertoe hebben we duidelijk uiteengezet. Hij zou gaarne als kerkhervormer van de 19e eeuw opgetreden zijn, de kerk zuiverende van de dwingende en ongodelijke voorschriften.

Op zijn manier begon hij daarmee op zondag 8 november 1840, door de gezangenbundel en reglementen van de kansel te werpen en in zijn tuin te begraven. Deze wijze van optreden noemt het Klassikaal Bestuur, vanuit haar oogpunt bezien, "een smadelijke en geruchtmakende handeling", maar Ds. Ledeboer noemt het een zuivering van de wijngaard des Heeren. Daarom werd hij in de Vaderlandse kerk niet meer geduld en alzo preekte hij noodgedwongen naast die aloude kerk, bijkans in de schaduw van haar vergrijsde muren, steeds vervuld met *de stille hoop, dat de zuivering door zou zetten en de tijd van 1618/19 terug zou keren.*

Ds. Ledeboer was niet de enige, die zo dacht. Vóór hem waren verschillenden van zijn studiegenoten uit Leiden reeds uitgeworpen, die allen met de verzamelnaam van Afscheidenen bestempeld werden. En hoewel Ds. Ledeboer aanvankelijk geen licht had waarop hun streven gebaseerd was, waren tenslotte zijn ogen daarvoor geopend en was hij anders gaan denken.

Op 17 november 1840 werd door de Afscheidenen een synode onder voorzitterschap van Ds. A. Brummelkamp te Amsterdam gehouden. Blijkbaar door een bijzondere omstandigheid reist Ds. Ledeboer, die op 13 november door het Klassikale Bestuur in zijn bediening is geschorst, ook naar Amsterdam, en komt buiten zijn gedachte en zonder dat de broeders daar iets van wisten, ook ter vergadering.

Uit de acta van deze synode ontleen wij het volgende. (Acta is, evenals de woorden handelingen en notulen, een titel om de besluiten ener kerkelijke vergadering aan te duiden. Toch drukken deze drie woorden niet hetzelfde uit. De titel "handelingen" is al oud, maar niet de juiste titel voor de besluiten der kerkelijke vergaderingen. Het woord "notulen" wordt doorgaans alleen van kerkenraads- en klassikale vergaderingen gebezigd. Notulen zijn de optekening van de besluiten met de discussie. Acta behoort de optekening te zijn van de besluiten zonder meer. Het woord "acta" is dan ook voor de synoden het meest gebruikte en juiste).

"Reeds bij den aanvang der Vergadering genoten de Broeders een verrassende blijdschap. De Herder en Leraar L. G. C. Ledeboer uit Benthuisen, was namelijk ook in het huis der bijeenkomst gekomen, zonder iets van het houden dezer Vergadering te weten. Z.W.E. verhaalde, hoe de Heere hem met licht bestraald, met gewilligheid en kracht beschonken had, om zich onverdeeld aan den Heere en Zijnen dienst over te geven, dat hij nu ook de zonde had ingezien om langer in het Hervormde Kerkgenootschap te blijven, en daarop van ganser harte daarvan was uitgegaan, bereid zijnde om zich met de Gemeente, die naar Gods Woord des Heeren gemeente blijkt te zijn, te verenigen.

Hierop is omstandig met Z.W.Ew. gesproken, en toen het hem uit deze gesprekken en hetgeen verder voorviel, gebleken was, dat de Vergadering in alle opzichten met de Gereformeerde leer, de tucht en den dienst verenigd was, verklaarde hij zich bij de Afscheiden Gereformeerde gemeenten te voegen; waarop Hij ook door alle de Leden als Herder en Leraar in de Gemeente aangenomen werd en hem het regt van zitting en stemming in deze Vergadering is toegekend. Allen reikten hem met zegenwensen de broederhand toe, dankten gezamenlijk en zongen des Heeren lof".

Feitelijk behoort dit verhaal in een officiële acta van een synode niet thuis, want deze

dient immers alleen de besluiten zonder meer te vermelden, maar het is duidelijk dat de opsteller een uitvoerige mededeling verkozen heeft, om de aanleiding tot de opneming van begin tot einde weer te geven. Had Ds. Ledeboer bij het nalezen van de acta-regels goed nagedacht, dan zou hij beslist hebben laten schrappen: "om langer in het Hervormde Kerkgenootschap te blijven, en daarop van ganser harte daarvan was uitgegaan". Zo lagen de zaken niet.

Ten eerste was hij op dat moment nog leraar in de Hervormde Kerk - wel geschorst, maar nog niet afgezet - en ten tweede heeft hij nooit het voornemen gehad "om van ganser harte daarvan uit te gaan".

Men vergeve Ds. Ledeboer, dat hij zich toen niet positief omtrent zijn standpunt verklaard heeft. Hij was, zonder daarop bedacht te zijn, in de vergadering gekomen en werd nu onverwacht voor de keus gesteld een ernstige beslissing te nemen. Daarom heeft hij zich maar vaag uitgedrukt en werden zijn woorden anders uitgelegd dan hij bedoelde. Uit het vervolg zal dit blijken.

De broeders waren verblijd, en geen wonder, men zag hoog op tegen de Benthuiser leraar, die zo krachtdadig door de Heere bekeerd was.

Dat het overigens niet strookt met het kerkrecht om hem terstond recht van zitting en stemming te verlenen, moet men ook de broeders maar vergeven, bedenkende onder welke benarde omstandigheden zij veelal verkeerden.

Hiermede is Ds. Ledeboer dus officieel opgenomen in het verband van de Afgescheidenen, en toch zou dit maar van korte duur zijn.

De synode te Amsterdam begon op 17 november en eindigde de 3e december 1840. Verschillende zaken werden behandeld, onder meer ook het zeer belangrijke punt over de aanvraag van erkenning.

Ds. H. P. Scholte te Utrecht was de eerste, die deze aanvraag ingediend had en daarmee de gedachte "wij zijn niet afgescheiden en vormen geen nieuw kerkgenootschap" losliet.

Anderen waren zijn voorbeeld gevolgd en over deze "*vrijheidsaanvraag*" moest nu ook op de synode van 1840 gehandeld worden. Ds. Ledeboer stond sterk in dit punt. Vrijheid aanvragen kwam in zijn gedachten niet op.

Aan de discussie, die hierover ontstond, schijnt hij niet te hebben deelgenomen. En toch is die vrijheidsaanvraag de oorzaak, dat Ds. Ledeboer in feite van stonde aan zich weer van de Afgescheidenen heeft teruggetrokken, hoewel hij officieel dit eerst negen jaar later heeft meegedeeld.

In "s Heeren wegen" zegt hij terloops, dat hij zich op dat punt - de vrijheid aan te vragen - niet verbonden heeft.

Behalve de vrijheidsaanvraag, wat een algemeen punt van de agenda is, loopt tegen Scholte persoonlijk ook nog een klacht over scheurmakerij. Na breedvoerig onderzoek verklaart de synode Scholte schuldig en benoemt een commissie om naar Utrecht te gaan ten einde in vereniging met zijn kerkenraad Scholte tot berouw te bewegen en hem tevens te overreden om de Dordtse Kerkenorde, zoals die nu was vastgesteld, aan te nemen.

Met Ds. H. de Cock van Ulrum vormt Ds. Ledeboer deze commissie en op dinsdag 8 december begeven zij zich naar Utrecht om contact met Scholte op te nemen.

Het wordt een bedroevende geschiedenis. Na heel veel praten komt het zo ver, dat Ds. de Cock zegt, dat Scholte, wanneer hij blijft volharden bij zijn mening, in de Naam des Heeren is geschorst.

Ds. Scholte, die onder dit alles nogal kalm blijft, verzoekt bij het vertrek of beide dominees de volgende dag terug willen komen - de lezingen lopen over dit geval niet

geheel parallel; Ds. Scholte beweert alleen Ds. Ledeboer verzocht te hebben; Ds. de Cock schrijft dat beiden verzocht zijn. Hoe dit zij, in ieder geval komt men de volgende middag weer bij elkaar. Doch in plaats van overeenstemming te bereiken, ontstaat er andermaal een woordentwist, fel en hevig, waaronder Ds. Ledeboer het zeer benauwd krijgt en daar eindelijk abrupt een einde aan maakt door luid te bidden: *"Almachtige God, bekeer ons. Amen"*.

Het bezoek aan Utrecht heeft niets uitgewerkt en treurig gestemd reist Ds. Ledeboer naar Benthuizen. De, eerste officiële opdracht, op last van de synode, heeft hij vervuld; het zou ook de enige en laatste blijven, want nimmer is Ds. Ledeboer meer op een vergadering van de Afscheidenen verschenen.

Hoewel de acta van 1840 meldt, dat hij onder de Afscheidenen is opgenomen, weten de broeders niet wat ze ervan denken moeten. Ze laten de zaak maar op zijn beloop en eerst in 1846 komen ze er nader op terug. Had Ds. Ledeboer alleen te Benthuizen gepreekt en de sacramenten bediend, zou er waarschijnlijk nooit meer over gesproken zijn, maar zijn activiteit openbaarde zich ook naar andere delen van het land.

Wat tot gevolg heeft, dat in de rondvraag van de synode te Groningen in 1846 naar voren komt, "hoe men Ds. Ledeboer moet beschouwen, die in verwijdering van onze kerk leeft en afzonderlijke gemeenten sticht en ordent, en hoe men met de leden moet handelen, die zich afzonderen van de Christ. Afscheiden Kerk en bij de gemeente van Ledeboer of Smit hebben aangesloten of op zichzelf houden".

Men oordeelt, dat een commissie Ds. Ledeboer zal onderhouden omtrent het standpunt waarop hij zich thans bevindt, dewijl Z.Eerw. handelwijze in strijd staat met zijn verklaring op de synode van 1840.

In de acta wordt opgenomen: *"Denkt Ds. Ledeboer van ons gescheiden te zijn, dat de Commissie dan zoek hierover een verklaring van Z.Eerw. te verkrijgen. Maar blijkt hij met ons verenigd, dat hij dan geen gemeenten oprichte uit, of leden aanneme van de andere afgescheiden gemeenten, en dat zij, die nu gemeenten van hem genoemd worden, wederom vervallen en insmelten in de Christ. Afsch. gemeenten"*.

Het is duidelijk: men wil Ds. Ledeboer, hoewel hij niets meer van zich laat horen, toch gaarne behouden. De synode benoemt als commissie de predikanten P. Dijksterhuis en S. Los, die de opdracht hebben Ds. Ledeboer in Benthuizen te bezoeken om hem te bewegen terug te keren of zich duidelijker uit te spreken.

Het resultaat is, dat drie jaar later bij de synode van 1849 te Amsterdam een brief van hem is ingekomen, waarin hij zijn standpunt duidelijk verklaart. Het synodeverslag meldt hierover:

"Nog is gesproken over den Herder en Leraar L. G. C. Ledeboer. Deze broeder had zich op de Synode van 1840 met ons verenigd, maar is daarna weer van ons afgegaan. In enen brief, thans door Z.Eerw. ingezonden, worden de redenen van dit gedrag gemeld. Z.Eerw. denkt, dat de Gemeenten, die vrijheid van Godsdienst gevraagd en bekomen hebben, met de verklaring, dat zij geen aanspraak zouden maken op den naam en de goederen van het Hervormd Kerkgenootschap, den Koning der Kerk daarin verloochend hebben en herinnert, dat hij in 1840 zich aan ons verbonden heeft met de betuiging zulks te doen in zoverre wij het Gereformeerde geloof beleden en daartoe wedergekeerd waren, maar met uitzondering van de vrijheid; alsmede, dat hij toen aangeraden heeft, die vrijheid weder te geven, hetgeen ook in rondvraag gebracht, maar door het merendeel verworpen was. Thans heeft hij geen geloofsvrijmoedigheid om zich met ons te verenigen, maar wenst, dat de Heere het te Zijner tijd doen zal."

Ds. Landwehr schrijft hierover: *de vergadering stemde met deze wens in en ging over tot andere zaken.*

Men zou verwachten, dat hiermede de zaak Ds. Ledeboer afgedaan is, doch in 1851 komen de broeders er weer op terug. Men wilde Ds. Ledeboer niet loslaten, want ondertussen heeft men hem nogmaals laten aanschrijven met het verzoek om zijn standpunt te herzien.

Op deze brief heeft Ds. Ledeboer niet geantwoord, zodat men noodgedwongen dit punt verder moet laten rusten tot 1854, toen op de Synode van Zwolle andermaal in het midden werd gebracht of het niet wenselijk was dat de synode pogingen aan zou wenden dat de broeders H. J. Budding en L. G. C. Ledeboer weder op de rechte weg kwamen.

Men oordeelt, dat Ds. Ledeboer liefderijk moet vermaand worden, en geeft Ds. Los opdracht dit namens de synode te doen. Tevens moet hij een brief schrijven zo Ds. Ledeboer niet wederkeert, dat zij hem dan niet langer kunnen beschouwen als tot hun kerkgemeenschap te behoren. Het is twijfelachtig hoe de broeders dit verklaren, want Ds. Ledeboer had immers reeds lang geschreven dat hij de verbintenis van 1840 ongedaan beschouwt omdat de vrijheid is aangevraagd, en reeds in 1849 geen geloofsvrijmoedigheid had om zich andermaal te verenigen.

Ds. Los voert deze opdracht uit. Hij zendt de brief naar Ds. Ledeboer, die daarop wel antwoordt, maar verklaart bij zijn standpunt te blijven. In de synode van Leiden in 1857 komt dit ter sprake. De brieven worden voorgelezen en nu wil de voorzitter dat men volgens artikel 43 van het voor de Afscheidenen geldende kerkrecht Ds. Ledeboer en Budding af zal zetten van hun bediening. Dit zou dus de tweede maal zijn dat Ds. Ledeboer afgezet werd.

De synode, blijkbaar toch wel inziende dat het al te dwaas is om een dominee, die zich reeds in 1849 formeel heeft teruggetrokken, nu nog af te zetten, neemt dit voorstel niet over, waarop de praeses een ander voorstel doet van de volgende inhoud:

"De synode verklaart nu bepaald, dat deze twee broeders van nu af aan gerekend worden buiten onze kerkgemeenschap te staan, naardien zij zichzelf daarvan onttrokken hebben; op alle broederlijke aanzoeken blijven weigeren tot ons terug te keeren, en daarenboven zichzelf beschouwen buiten onze kerkgemeenschap te zijn".

Dit voorstel aanvaardt de synode na uitvoerige bespreking wel, en hiermede is de zaak Ds. Ledeboer eindelijk beslist. Voor Ds. Ledeboer was die al lang beslist. De aanvragen tot vrijheid waren voor hem een onoverkomelijk bezwaar.

Trouwens, in "s Heeren wegen" op pag. 68 (nieuwe uitgave) verklaart hij reeds: "Met de naam (afgescheidenen) verloochenen wij de zaak", wat nogmaals duidelijk demonstreert dat Ds. Ledeboer er nooit van heeft willen weten zich afgescheiden te hebben.

Verder schrijft hij:

"Het is mijn oogmerk niet hier over die zaak uit te weiden en uit te breiden. Lees: Smijtegelt 18e en 21e predicatie over de Catechismus pag. 279. En wat de vrijheid betreft, ik heb er mij nimmer mede verenigd, noch onze gemeente.

In Amsterdam ben ik gekomen ten tijde toen aldaar vergadering was, zonder het te weten. En ben er door hoogmoed in een strik gevallen. De Heere had mij gewaar-schuid met deze (en andere) woorden: "Ik heb lust een volk te verderven en in het

leven te behouden", vóór ik ter vergadering kwam. Ofschoon met de vrijheid mij niet hebbende verbonden, gelijk ik dat verklaren mocht, wilde ik mij, buiten die zaak, niet onttrekken in vereniging te werken; waarna ik enige tijd in vrijheid gevraagd hebbende kerken kinderen gedoopt heb, avondmaal bediend en gepredikt, leden aangenomen, en also een aanstoot en ergernis veler geworden ben. De Heere vergeve mij die misdaad". Ds. Ledeboer heeft na al deze ervaringen nimmer meer een poging gedaan om zich met anderen te verenigen. De taak, die op zijn zwakke schouders rustte, om in al de inmiddels gestichte gemeenten voor te gaan, was wel zwaar. Hij was dan ook zeer verblijd toen de Heere hem een medearbeider in het Koninkrijk van Christus schonk.

30. IK WAS GEEN PROFEET, MAAR EEN BEURTSCHIPPER

Op de brede Zeeuwse wateren dobbert een klein beurtscheepje. De schipper tuurt over de wijde zee, die achter Vlissingen in een grauwe mist verzinkt. Over die zee, ver weg, ligt het jonge Amerika waarheen door de vervolgingen in het vaderland velen van hen, die de Gereformeerde waarheid aanhangen, getrokken zijn. Zij zoeken daar rust.

Hij verlangt ook naar rust. Zou die daar gevonden worden? Daar belet de regering het saamvergaderen met meer dan twintig personen niet, en het gekijf en gekibbel onder Gods volk over nietige bijzaken moet wel nagelaten worden vanwege de steun, die men elkander verlenen moet. Levensruimte is er in het verre Amerika; zou het werkelijk een tweede Kanaän zijn?

Hij klemt de roerpen steviger in zijn grote handen. Schipper Van Dijke kent de Zeeuwse wateren met de verraderlijke rukwinden maar al te goed. Hij moet opletten en niet staan mijmeren, anders loopt het verkeerd.

Het zeil bolt door de wind en in de wijde verte verdwijnt Vlissingen ras uit het gezicht. Dan spinnen zijn gedachten verder aan de draad, die hij even moest loslaten.

Wat kon het toch anders lopen in het leven dan men verwacht. Als een vurige strijder was hij de kamp tegen de machten der duisternis begonnen. Hij had gepreekt en Gods Woord uitgedragen te midden van een krom en verdraaid geslacht.

En nu was hij volkomen uitgesprekt. "Neen, - mompelt hij - ik ben niet geroepen, want waar is nu 's Heeren goedkeuring en geestelijke bedauwing gebleven?"

Hij voelt zich .ellendig, dor en doods. De golfjes klotsen tegen de houten boorden van zijn scheepje en rimpelen weg in een brede, zilverkleurige streep. Hij let er niet op.

God had hem verlaten. Troosteloos eenzaam stuurde de schipper zijn scheepje verder. Op de aanstaande rustdag moest hij weer oefenen. Dan zouden er weer verschillende hoorders, begerig naar geestelijk voedsel, onder zijn gehoor komen, en hij had niets. Geen licht over een tekst en ook geen lust om er één te onderzoeken. Het was geestelijk met Pieter van Dijke treurig gesteld.

Wat was de oorzaak hiervan toch?

Eerst was hij zo blijmoedig de preekstoel opgegaan en de Heere had hem menigmaal licht gegeven, en nu was alles zo duister. "Ik heb me vergist, ik ben niet geroepen als dienstknecht in de wijngaard des Heeren, en zal het wel nooit worden ook. Al het voorgaande was inbeelding en zelfbedrog", mompelde hij andermaal.

Toen kwam een andere stem in zijn binnenste en die vroeg: "Is dit wel waar, Pieter? Moet je de breuk niet bij jezelf zoeken? Waarom begon je de strijd te vrezen en heb je vrijheid voor jezelf en je gemeente aangevraagd? Je vond immers die altoos durende druk te zwaar en te onbehagelijk voor je vlees? Hoe is het met je kerk gesteld? Een keurig gebouw, maar wat heb je er nu aan? God is van je geweken, zodat je niets dan

een uiterlijk omhulsel overgehouden hebt". Een nieuwe windruk bolde het grauwe scheepszeil en Pieter van Dijke zag op naar de mast en vandaar hoger en hoger naar de blauwe hemelkoepel.

"Heere, Gij weet alle dingen; - prevelde hij - Gij weet dat ik U liefheb".

Maar daarmee was de schuld niet weggenomen. Het bleef tobben voor de beurtschipper, totdat hij op een keer in Vlissingen bij één van zijn relaties Ds. Ledeboer ontmoette.

Het bijna uitgedoofde vlammetje lichtte in Van Dijke op. Hij gevoelde innige zielsgemeenschap met de eenvoudige Benthuizer leraar, en vervuld met de sprake Kanaäns, vertelden zij elkander de wonderlijke leidingen des Heeren. Beiden waren terwille van hun vasthouden aan de gereformeerde leer der vaders achter gevangensmuren gesloten geweest en hadden in hun cellen vaak 's Heeren goedgunstigheden mogen proeven.

De bedrukte beurtschipper stort zijn gehele hart voor Ds. Ledeboer uit. Hij vertelt hem ook hoe hij met zijn gemeente vrijheid aangevraagd heeft bij de koning, want volgens zijn gedachte is de Heere door het levende Woord te verkondigen toch meer gediend dan door werkeloos achter de tralies toe te moeten zien.

"Zo vriend, denk je dat? - antwoordt Ds. Ledeboer - Wel, wat heb je nu toch gedaan? Vrijheid aan te vragen. Wat voor een rare naam - afgescheiden - heb je nu toch gekregen? Ik vind die naam in mijn gehele Bijbel niet".

Ds. Ledeboer begint daarop Van Dijke ernstig te vermanen, dat hij in die weg 's Heeren goedkeuring niet zal krijgen. Pieter van Dijke voelt het wel: Ds. Ledeboer heeft gelijk. Waar is de zoetheit gebleven van 's Heeren dierbare tegenwoordigheid? Maar die druk, die druk was toch zo zwaar, verontschuldigt hij zich.

De tranen stromen hem over de wangen en eindelijk verzoekt hij Ds. Ledeboer of die voor hem eens te St. Philipsland wil komen preken en de sacramenten bedienen.

Doch dat valt tegen.

Heel kort na zijn afzetting heeft Ds. Ledeboer in afgescheiden gemeenten wel eens gepreekt en de sacramenten bediend, maar daar wil hij nu niets meer van weten, zodat hij beslist antwoordt: "Als gij Christelijk Afgescheiden blijft, kom ik nooit bij u preken. Wederroep dadelijk uw gevraagde vrijheid aan Z.M. de Koning, en vraag dan aan de Koning der kerk, aan de Koning der koningen, om vrijheid, dan zal ik wellicht wel eens komen".

De vrienden gaan uiteen, doch van Dijke kan de gegeven raad maar niet aanstonds opvolgen. Hij blijft tussen hoop en vrees hangen en zoekt een uitweg, waarin hij zijn vlees kan sparen en toch het begeerde doel bereiken.

Want na het gesprek met Ds. Ledeboer is hij wel opnieuw vervuld met begeerte om tot de volle bediening te raken.

Zo rijpt het plan om contact op te nemen met één of andere predikant en die te verzoeken hem het nodige onderwijs te geven. Dat is een goede oplossing, meent Van Dijke, en na enige moeite vindt hij **Ds. Dijksterhuis** te Dordrecht bereid hem te onderwijzen. Maar het wil niet vlotten. Slechts enkele weken houdt Van Dijke het vol, dan moet hij het plan, om langs die weg tot het ambt te komen, laten varen.

Daarop doet zich een veel mooiere gelegenheid voor. Van Dijke komt in aanraking met een zekere Ds. Klein, aan wie hij zijn plannen ontvouwt. En tot zijn grote vreugde zegt deze dominee, dat studeren voor Van Dijke helemaal niet nodig is; hij kan zo wel geordend worden. Op de eerstvolgende kerkelijke vergadering zal hij deze zaak naar voren brengen. Om welke redenen is niet bekend, maar Van Dijke heeft nimmer door de bemoeiing van Ds. Klein een oproep gekregen.

Ten slotte wordt hij zo moedeloos van het lange wachten, dat hij ten einde raad zijn troost weer bij Ds. Ledeboer zoekt.

Maar hoe toegevend en buigzaam de Benthuiser leraar in veel gevallen is, in dit geval wil hij van geen wijken weten, zodat Van Dijke hem tenslotte vraagt: "Maar dominee, wilt gij mij niet bevestigen, ook dan niet, als ik mijn vrijheid herroep?"

Ds. Ledeboer antwoordt hierop: "Als gij enkel uw vrijheid bij de regering wilt intrekken om predikant te worden, dan zal de Heere dit, evenmin als alle andere pogingen, die gij hebt aangewend, doen gelukken; maar gij zult ook met dit plan, evenals met al de andere, schipbreuk lijden. Maar gij moet terug met berouw en schuldbelijdenis; dan eerst kunt gij bij de Heere geholpen worden, dat weet gij ook zeer goed. In elk geval, ik zal u nooit als herder en leraar bevestigen of zalven, voordat ik van mijn God last zal gekregen hebben, evenals Samuël last kreeg om eerst Saul en daarna David te zalven, en zo vele andere bijbelheiligen, daar wij dit van weten; of meent gij, dat het een kleine zaak is om iemand als dienstknecht des Heeren in zijn werk te bevestigen?"

Dat was een ander antwoord dan Van Dijke verwacht had. Alleen met zijn herroeping van de aangevraagde vrijheid was hij er nog niet. Ds. Ledeboer heeft het hem onomwonden gezegd, dat hij eerst een opdracht van zijn grote Zender moet hebben, en dan wil hij hem pas bevestigen.

Opnieuw begint Van Dijke aan zichzelf en aan zijn roeping te twijfelen, doch na veel strijd neemt hij de eerste stap en herroept zijn aangevraagde vrijheid.

Dit heeft echter niet tot gevolg, dat Ds. Ledeboer terstond verschijnt met de mededeling dat hij nu van 's Heeren wege gezonden is om Van Dijke te ordenen. Pieter van Dijke moet afwachten, maar hij wordt het wachten zo moede. Telkens als hij te Vlissingen zijn werk vervuld heeft, tuurt hij langer over de wijde zee en sterker wordt het verlangen naar het jonge Amerika.

Tenslotte komt het zo ver, dat hij - in twijfel of Ds. Ledeboer ooit wel komen zal - de knoop doorhakt. Hij verkoopt zijn beurtscheepje en ruimt verder alles op wat niet mee kan en maakt zich gereed om naar Amerika te vertrekken.

Afscheid van de vrienden wordt allerwege genomen, doch als de kisten gepakt zijn om weggezonden te worden, wordt het zijn vrouw te machtig. Gedwongen heeft ze haar toestemming tot vertrekken gegeven, maar nu het zo dicht bij komt, kan zij er niet overheen en resoluut komt ze op haar eerste besluit terug en zegt dat zij niet meegaat.

Daar staat Pieter van Dijke. Helemaal los van het vaderland is hij geenszins. Mogelijk dat hij diep in zijn hart wel blij is dat het zo loopt. Maar zijn broodwinning heeft hij opgeruimd. Wat nu te doen?

De kisten worden weer uitgepakt en daarop neemt Van Dijke het besluit om Ds. Ledeboer eens op te gaan zoeken om hem raad te vragen in deze netelige kwestie.

De gewezen beurtschipper komt te Benthuisen aan, maar tot zijn grote teleurstelling is Ds. Ledeboer niet op het dorp. Hij informeert waar de dominee heengereisd is en gaat andermaal op weg, hem achterna. Het wordt een teleurstellende reis. Telkens is Ds. Ledeboer niet waar hij hoopt hem te vinden, zodat hij moedeloos besluit om terug te keren naar zijn woonplaats.

Doch wat gebeurt er dan? In plaats dat Van Dijke Ds. Ledeboer vindt, is het juist andersom. Vanuit het rijtuig, waarmede Ds. Ledeboer reist, ziet hij Pieter van Dijke en roept hem aan.

Groot is de blijdschap over de ontmoeting, en zonder omwegen verklaart Ds. Ledeboer

aan hem, dat hij van 's Heeren wege opdracht gekregen heeft om Pieter van Dijke in het ambt te bevestigen.

Dat had de voormalige beurtschipper niet durven hopen. Moedeloos was hij naar Benthuisen gereisd om raad te vragen aan Ds. Ledeboer. Treurig gestemd had hij hem overal gezocht, en wat een verrassende ontknoping van zijn moeilijkheden vindt er thans plaats.

Te Benthuisen wordt heel kort na dit voorval een kerkelijke vergadering belegd, waar Ds. Ledeboer de zaken van P. van Dijke nader verklaart. De vergadering besluit binnen afzienbare tijd wederom bijeen te komen om Van Dijke een proefpredicatie te laten houden en hem een examen af te nemen. In St. Philipsland wacht Pieter van Dijke in spanning de oproep af, en met blijdschap reist hij op de bestemde tijd naar Benthuisen om aldaar op grond van artikel 8 van de Dordtse Kerkenordening onderzocht te worden inzake zijn singuliere gaven en roeping tot het predikambt.

Als tekst voor zijn proefpredicatie heeft hij gekozen Joh. 13: 7. Aandachtig luistert de vergadering toe en na het beëindigen van zijn preek kunnen allen zó goed met hetgeen hij naar voren heeft gebracht, instemmen, dat men met eenparige stemmen besluit hem tot de Evangeliebediening toe te laten.

In het voorjaar van 1849, op 10 maart, zal de bevestiging te St. Philipsland plaats vinden. Dat had Pieter van Dijke nooit kunnen denken. Eens had hij aan Ds. Ledeboer gevraagd om voor hem een spreekbeurt waar te nemen en de sacramenten te bedienen, waarop deze geweigerd had, en nu komt hij toch en met welk doel?

In het kleine Zeeuwse dorpje is men vol spanning, men leeft getrouw met hun voorgangers mee. Overvol stroomt het nieuwe kerkgebouw, dat nog maar korte tijd geleden in gebruik is genomen.

Ds. Ledeboer, ernstig zoals hij altijd is, vermaant alle aanwezigen niet te blijven hangen bij het uiterlijke. Het is een grote zegen als een gemeente een eigen herder en leraar mag ontvangen, maar het is een blijvende zegen als de enige Herder en Leraar Christus in de gemeente werkzaam wil zijn. Vervolgens wijst hij in het bijzonder op de grote verantwoordelijkheid, die het leraarsambt met zich brengt, doch aan de andere zijde wijst hij ook op het aangename van het werk in de wijngaard des Heeren.

Voor Pieter van Dijke is het een onvergetelijke stonde. Uit de diepste moedeloosheid is hij opgevoerd tot de innigste vreugde.

Na de voorlezing van het formulier knielt hij ontroerd neer en antwoordt met gehele overgave van al wat in hem is: "Ja ik, van ganser harte".

Plechtig strekt Ds. Ledeboer daarop zijn hand uit en legt die op het hoofd van Van Dijke, terwijl hij het bekende gebed uit het formulier bidt: *"God, onze hemelse Vader, Die u geroepen heeft tot deze heilige dienst, verlichte u door Zijn Geest, versterke u door Zijn hand, en legere u zo in uw bediening, dat gij daarin behoorlijk en vruchtbaar moogt wandelen, tot grootmaking van Zijn Naam, en tot uitbreiding van het rijk van Zijn Zoon Jezus Christus. Amen"*.

In de avonddienst treedt Van Dijke, thans geordend tot leraar, op en preekt over 2 Kor. 3: 5: "Niet dat wij van onszelf bekwaam zijn iets te denken als uit onszelf; maar onze bekwaamheid is uit God".

"Niet dat wij van onszelf bekwaam zijn iets te denken, want ik ben geen geleerde man, die van jongsaf tot het predikambt opgeleid is. Met Amos kan ik (overdrachtelijk) uitroepen: Ik was geen profeet, maar een beurtschipper, doch de Heere riep mij vanaf mijn scheepje en zeide: ga henen om Mijn Woord te verkondigen. Niet van mijzelf, want onze bekwaamheid is uit God".

Dierbare invloeiing van boven mocht Pieter van Dijke ontvangen en de verdorde akker zijns harten begon weer te groenen, zodat hij onder 's Heeren goedkeuring en bedauwing, tot steun van Ds. Ledeboer en tot vertroosting en versterking veter zielen het ambt van evangeliedienaar aanvaardde mocht.

Ds. Ledeboer had lange tijd uitgezien of de Heere hem een helper wilde zenden bij de vervulling van zijn menigvuldige dienstwerk, zodat hij innig verheugd was Van Dijke als medearbeider gekregen te hebben.

De verhouding tussen Ds. Ledeboer en Ds. van Dijke is nimmer vertroebeld, waarom van hem met recht gezegd kan worden: "En zijn handen ondersteunden hem" (Exodus 17: 12).

BIJLAGE

Schrijven van de Algemene Vergadering der "Ledeboeriaanse" gemeenten dd. 5/6 oktober 1853 te Bruinisse gehouden, gericht aan de Koning ingevolge art. 1 van de Wet op de Kerkgenootschappen 1853.

Aanwezig in het archief van het Ministerie voor de Zaken der Hervormde Eeredienst, gedeponereerd in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage.

Aan ZIJNE MAJESTEIT DEN KONING DER NEDERLANDEN WILLEM DEN DERDEN.

Sire!

De ondergeteekenden, ingezien hebbende de Wet tot regeling van toezigt op de onderscheidene kerkgenootschappen, bevinden zich verplicht en verschuldigd om naar de vermaning des Apostels (Rom. 13 vers 1) met verschuldigde eerbied en gehoorzaamheid hunnen door God over hen gestelde Magten volgens de vordering van art. 1 dezer Wet te kennen te geven, gelijk zulks door ons vroeger geschied is aan Zijne Majesteit Koning Willem den Tweeden, de gronden hunner belijdenis, als vervat in de Formulieren van Eenigheid der Gereformeerde Kerke als daar zijn: de Heidelbergsche Catechismus, Geloofsbelijdenis en Liturgie, de Dortsche Leerregelen en Kerkregelen, bekrachtigd of daargesteld in den jare 1618 en 1619, als zijnde volgens onze volkomene en hartelijke overtuiging en belijdenis, gegrond op Gods dierbaar en onfeilbaar Woord, als zijne daarmede in alles overeenkomst.

Aldus opgesteld in onze vergadering te BRUINISSE, Prov. Zeeland, den 5 en 6 October 1853

't Welk doende,
(was getekend) .

L.G.C. Ledeboer, Benthuizen, Zuidholland
Pieter van Dijke, St. Philipsland, Zeeland
Predicanten

M. v.d. Berg, ouderling Bruinisse
Adriaan Coppoolse, ouderling te Domburg in Zeeland
Jacobus Blok, ouderling Krabbendijke

Philippus Pikaar, ouderling te Yerseke
Simon den Hengst, ouderling Vlissingen
G.P. Roos, ouderling Benthuizen, Zuid-Holland
M. Bulleman, ouderling Leiden
J. van Noort, ouderling IJsselsteijn
E. Manheer, ouderling Bleiswijk
J. v.d. Meer v.d. Wiel, ouderling te Pouderoden
W. de Groot, ouderling te Oudewater
J. Marttin, ouderling Willemstad
L. v. Bree, diaken Bruinisse
C. Monnier, diaken Vlissingen
Daniël Bakker, diaken 's-Gravenpolder
Corns de Haan, diaken te IJsselstein
J. Kroonenberg, diaken Benthuizen
H.J. Janssen, diaken te Leersum.

31. EEN MENS VAN GELIJKE BEWEGING ALS WIJ

In de voorgaande stukjes is het geestelijke leven van Ds. Ledeboer al meermalen naar voren gekomen. Nu willen we iets vertellen over zijn persoon en hoe hij in de omgang was.

Volgens getuigenis van een zeer oude inwoner van Benthuizen, wiens vader persoonlijk met Ds. Ledeboer omgang gehad heeft, was hij een lange, lichtelijk gebogen man met lichtblauwe ogen, die altijd iets schenen te zoeken. In zijn kleding was hij correct en droeg naar de gewoonte van die dagen veelal een korte kuitbroek met steek. Van slordige mensen had hij een afkeer en stond er op dat in zijn kleine huishoudentje de netheid betracht werd.

Volgens deze oude man bewoonde Ds. Ledeboer na zijn afzetting geheel alleen de door hem gekochte woning, waaraan ik moet toevoegen, dat dit waarschijnlijk niet steeds het geval is geweest, maar naar mijn gedachte meer in het laatste van zijn leven. Met zijn familie te Rotterdam onderhield hij wel contact, maar zij bezochten hem zelden. Trouwens, wanneer men daartoe het voornemen had, was het wenselijk dit vooraf te berichten, want Ds. Ledeboer was zeer veel op reis.

Voor zichzelf eiste hij zeer weinig, maar stond er wel op dat dit weinige naar behoren bereid was. De laatste jaren - dit komt overeen met de gedachte, dat Ds. Ledeboer eerst in zijn laatste levensjaren alleen heeft gewoond - werd zijn huishoudentje op orde gehouden door een zekere vrouw Mosterd, wier man tevens het ambt van koster vervulde. De woning van Mosterd stond naast de pastorie, en staat daar, voor zover ik na kon gaan, thans nog.

Deze vrouw schijnt haar naam niet altijd eer aangedaan te hebben, met andere woorden, zij verstond blijkbaar niet zo goed de kunst om spijs smakelijk te bereiden, waardoor Ds. Ledeboer wel eens op haar bromde. Maar vrouw Mosterd, die wel zeer veel van de dominee verdragen kon, nam altijd geen blad voor haar mond, voornamelijk wanneer zijn driftige uitvallen zonder reden waren, waarop Ds. Ledeboer altijd terstond zijn verontschuldiging aanbood en zei: "Wel, wel, wel, het is niet goed van mij; u hebt gelijk, vrouw Mosterd, u hebt gelijk".

Om een aangenaam en prettig leven voor het vlees te leiden, daar heeft Ds. Ledeboer nooit naar gestaan. Ondanks het vele bezoek van zijn vrienden en de tijden, dat hij op reis was en bij vrienden verkeerde, sleet hij zijn dagen toch in grote eenzaamheid naar het lichaam. Wanneer de avond daalde en het tijd werd om zich ter rust te begeven, dan verlieten zij de pastorie en hij bleef alleen achter met zijn zwakke lichaam en ging alzo de nacht in. Maar afgebracht van de dingen, die het vlees behagen, was het dan vaak licht, geestelijk licht, in de woning zijns harten.

Van luie mensen had Ds. Ledeboer eveneens een afkeer. Ondanks zijn zwakke lichaam stond hij 's morgens altijd vroeg op, volgens Van de Knijff, meer vóór dan over vijf uur, en begon dan de dag met afzondering in het gebed. In zijn eentje zong hij menig psalmversje, en wanneer de dag voorbij gegleden was en de avond gedaald, zonderde hij zich andermaal af om zijn ziel voor de Heere uit te storten.

Hoewel hij in zijn rede de juiste orde niet betrachtte, bezat Ds. Ledeboer uitzonderlijke gebedsgaven. Roerend kon hij de noden van een ieder opdragen aan de troon der genade; zijn gevoelige natuur leed met de lijdende en was ook verheugd met de vrolijke als het geestelijke zaken betrof.

Maar een mens is niet altijd geestelijk levendig gestemd en is niet altijd vol van de goedgunstigheden Jakobs, zal men denken. Inderdaad, vandaar ook dat we boven dit stukje schreven: "Een mens van gelijke bewegingen als wij". Want ook Ds. Ledeboer

bleef zijn gevallen natuur tot aan het graf meedragen.

Hij had ook zijn eigenaardigheden en fouten, hoewel dit geen fouten waren van geruchtmakende aard, waardoor de vijanden des Heeren grotelijks konden lasteren. Wanneer hij bijvoorbeeld meende in zijn recht te staan, dan was hij koppig en heel moeilijk tot een andere gedachte te brengen, en in het geestelijke liet hij zich wel eens te veel door zijn 'gevoel' leiden, met verwaarlozing van de orde en regel. Niet dat Ds. Ledeboer een "losse" levenswandel erop nahield, integendeel, maar een typerend voorbeeld van zijn plotselinge invallen beschrijft Ds. J. Eigeman in zijn boekje "Iets over Ledeboer", een klein boekje, dat door Ds. Landwehr ook meermalen aangehaald wordt.

Deze dominee verhaalt hoe eens zijn vader op bezoek was bij Ds. Ledeboer, en op een avond, voordat zij zich ter rust zouden begeven, zaten beiden aan de tafel. Het gesprek liep over geestelijke zaken en de Heere was in het midden. Overvloeiende van de goedgunstigheden des Heeren, zei Ds. Ledeboer eensklaps: "Lieve broeder, kom, dat wij tezamen Heeren dood verkondigen".

"Hoewel - schrijft Ds. Eigeman - mijn vader over het algemeen geen vreemdsoortige dingen beminde, voelde hij er ook ditmaal, evenals Ds. Ledeboer, innige behoefte aan, zodat hij toestemde. Ds. Ledeboer brak het brood, zegende het, nam daarna de drinkbeker en reikte ze beide onder het uitspreken van de welbekende woorden zijn broederlijke gast toe. Zo zaten beiden aan met de Heere en genoten iets van de voor-smaak van de bruiloft des Lams, die bereid is voor Zijn gekochte volk".

Het is ontroerend wanneer men dit leest. Niemand behoeft zich hieraan te stoten en het ware te wensen dat de Heere nog meerdere malen zo krachtig in Zijn kinderen werkte, hoewel het buiten de gewone gang ligt.

Nog vrijer trad Ds. Ledeboer op bij de bediening van het *Heilig Avondmaal* in het midden van de gemeente. Over het algemeen was hij dan zeer aangedaan. Op een keer was dezelfde heer Eigeman bij hem te Benthuizen terwijl juist het Heilig Avondmaal bediend werd, en Ds. Ledeboer, vervuld met de liefde Gods, gaf aan tafel ieder de gelegenheid te vertellen wat God aan hun ziel gedaan had. Een eenvoudige vrouw maakte van deze gelegenheid gebruik en vertelde haar gehele bekeringsweg, wat oorzaak gaf dat de bediening veel onstichtelijks verkreeg en verlaagd werd tot een gezelschapssfeer.

Hier tegenover staat, dat het eens is voorgekomen, dat hij tot iemand, die ook mede aanzat, welke hij voor een natuurlijk mens hield, zei: "Zo iemand niet wedergeboren wordt, hij kan het Koninkrijk Gods niet ingaan".

En op een andere keer tegen een man, die veel over zijn bekering sprak, zonder dat Ds. Ledeboer dit over kon nemen: "Ik geeft het u; gij, zie toe hoe gij 't neemt".

Op zichzelf genomen, is het wel juist dat hij eerlijk met ieder ten opzichte van zijn kostelijke ziel omging, maar in de eerste plaats is de voorbereidingspredicatie er voor om ernstig te vermanen, en niet de tafel der bediening.

Hoewel Ds. Ledeboer zich aan de Dordtse Kerkorde vastklemde, vond hij dat het niet nodig was om op geregelde tijden het Heilig Avondmaal te houden. Het moest dan gehouden worden, volgens hem, wanneer de Heere de behoefte daartoe opwekte. In deze liet hij zich dus ook geheel door zijn gevoel leiden

Zo was het ook ten opzicht van de handhaving van *de tucht*. Op de preekstoel veroordeelde hij scherp alle dwaling en alles wat naar hoogmoed en wereldgezindheid uitging. En toch durfde hij de tucht nauwelijks toepassen, vooral wanneer de betrok-

kene naar zijn gedachte een kind van God was. Dit schrijft Ds. Ledeboer zelf in de achtste brief van het bundeltje "Brieven" aan zijn gemeente. Het is een lange, zeer ernstige brief, die als volgt begint:

"Waarde gemeente,

Ieder ogenblik kan het laatste zijn. Ik ben verplicht rekenschap af te leggen. De toestand der gemeente benauwt mijn hart. God alleen, Die machtig is wonderen te doen van genade en barmhartigheden, kan een afgesneden zaak doen. Hem is niets te wonderlijk, noch onmogelijk. Zijn Naam is Ontfermer. Zijn arm is niet verkort. Ik werd met verscheidene teksten werkzaam, daar ik van schrok, onder andere Openb. 3: 1: "Gij hebt de naam dat gij leeft, en gij zijt dood". Oprechtheid, voorzichtigheid, bedachtzaamheid schenke de Heere mij om Zijns Zelfs wil. Verwijtingen beware mij de Heere voor. Ik schrik bij het woord. Zo ik verwijtingen moest doen, ik zou het mijzelf moeten doen, en dat mag ik ook bij tijden en ogenblikken. Ontrouwheid, vleselijkheid, mensenvrees, onkunde, hoogmoed, zwakheid (versta zondige) en slapheid, te veel om op te noemen, zijn onder miljoenen andere mijn zeer grote fouten en gebreken."

Na vele geestelijke zaken te hebben voorgesteld, vervolgt Ds. Ledeboer:

"Schoon ik in alle zachtmoedigheid - ziende op mijzelf - ulieden wens te vermanen, moet en mag ik overeenkomstig het Woord geen lasteraar dulden, en zulken geloof ik dat er onder ulieden helaas zijn. Ja, dat ik geen acht gegeven heb op schandelijke handelingen, wandel en handel, daar heb ik de gevolgen van moeten dragen, en draag die nog. Ik heb de mens te veel, en God te weinig ontzien. Ik zag te veel op mijzelf, en te weinig op Christus macht. Ik heb Zijn geboden veracht, en Zijn vermaningen helaas niet geacht. Ik heb op de mens te veel en niet op mijn God gebouwd en vertrouwd, geleund en gesteund. Ik wens zo mogelijk door de kracht des Heeren te mogen en te kunnen herstellen. Zo veel mogelijk, en als het Hem behagen zal, hoe diep het kwaad ook daardoor ingevreten en hoe verkankerd de kwaal ook geworden zij. Beter laat dan nooit. Maar de kracht is des Heeren.

T. behoort nu niet meer tot de gemeente van Benthuizen; echter moet ik ulieden ten ernstigste vermanen tegen zijn antichristelijke gevoelens. Mocht de Heere hem genadig terecht brengen, dat is de begeerte mijns harten. Hij had sedert lang ernstiger vermaand en gecensureerd moeten zijn geworden. Ik zeg dit niet - God mijn Heere is mijn Getuige - uit enige vijandschap. O neen, het tegendeel heb ik gevoeld en gevoel ik. Dat juist heeft mij doen aarzelen - tegen het Woord des Heeren."

Wie deze regelen aandachtig leest, voornamelijk de laatste, kan daar duidelijk uit opmaken dat het de liefde was, die Ds. Ledeboer heeft doen aarzelen de tucht toe te passen, tegen het Woord des Heeren in, zoals hij zelf schrijft.

Deze brief, die vanuit "Gravesteen" geschreven en zeer lang is, legt een stukje open van de grote moeilijkheden, die in het eerst in de gemeente zijn ontstaan. De herder was opgesloten en de gemeente, nog maar pas ontloken, aan haar lot overgelaten.

Het past niet in de lijn van dit stukje daar dieper op in te gaan, maar het slot van de brief zullen we nog vermelden en dat verklaart volkomen het geheim, waarom Ds. Ledeboer en zijn gemeente niet ten onder zijn gegaan.

"De Heere zij onze, uw en mijn Leraar, Hogepriester en Koning, ons enig Al bij aanvang en voortgang, om eens, zo wij het nog niet mogen, met Asaf (Psalm 73: 26) te mogen en te kunnen, ja te moeten zeggen: "Bezwijkt mijn vlees en mijn hart, zo is God

de Rotssteen mijns harten en mijn Deel in eeuwigheid. Amen.
Leiden, 23 september 1844."

De weke Ds. Ledeboer vond de tucht een zeer moeilijke zaak; hij aarzelde en zei altijd: "Weet ge wel dat het einde de afsnijding is? Hebt ge het formulier van de ban of afsnijding wel eens aandachtig gelezen? God zal oordelen".

Dat hij zichzelf over deze slapheid veroordeelt, komt in bovenstaande regelen voldoende uit.

Een kennelijk voorbeeld hoe hij meende dat de kerkelijke tucht ook wel toegepast kon worden, verhaalt ons Ds. Landwehr, die dit in 1900 van een ouderling te Benthuisen vernomen heeft.

In de gemeente te Leiden was een lidmaat, die zich gedurig schuldig maakte aan het misbruik van sterke drank. Toen daarover bitter geklaagd werd, ging Ledeboer er eens heen en riep alle manslidmaten tezamen. Toen zij bijeengekomen waren, vroegde hij hoofd voor hoofd: "Wilt gij die man missen?" Allen antwoordden op hun beurt: "Neen".

"Ik ook niet", zei Ledeboer. En toen begon hij de leden der gemeente te vermanen, dat zij voor die man bidden zouden.

Een wonderlijke uitoefening van de kerkelijke tucht. Onder 's Heeren zegen kan het een heilzame wezen, maar de uitoefening en toepassing is gebaseerd op het "gevoel", terwijl de formele regel veronachtzaamd wordt.

We zouden het zo kunnen uitdrukken: een oplossing, alleen geschikt voor Ds. Ledeboer. Zou een ander het ook zo doen, dan zou het waarschijnlijk een aanfluiting worden; want gevoelig te doen, is heel wat anders dan gevoelig te zijn.

In de omgang kon Ds. Ledeboer soms onaangenaam zijn. Aan opvoeding heeft het hem niet ontbroken, maar hij wist in bepaalde gevallen geen raad met zijn figuur en dan handelde hij tegen de vormen van wellevendheid in.

Zo wordt door Ds. Eigeman verhaald, dat hij op zijn verjaardag van vrienden en kennissen verschillende cadeautjes kreeg. In plaats van de gevers daarvoor te bedanken, liet hij de pakjes ongeopend en zonder er de minste belangstelling voor te tonen achter zijn stoel neerzetten en schoof ze, wanneer er ruimte gemaakt moest worden, met de stoelpoten opzij. Door de vader van Eigeman, die dit eens had gadeslagen, werd hij hierover bestraft, hem tevens de raad gevende, wanneer hij geen cadeaus wenste, dit dan vriendelijk te zeggen, maar niet domweg de gevers voor het hoofd te stoten.

Nog een geval van zijn vreemde optreden verhaalt hij bij een andere gelegenheid. Ds. Ledeboer komt eens op bezoek bij zijn ouders. Alleen zijn zuster is thuis, die hem ontvangt en in de huiskamer laat, met de mededeling dat haar ouders aanstonds zullen komen. Het gesprek vlot niet. Ds. Ledeboer zet zich zwijgend aan de tafel, terwijl de zuster van Eigeman in een andere hoek van de kamer plaats neemt.

Zijn norske zwijgen en wellicht wat vreemde houding viel het meisje op, wat tot gevolg had dat ze meer op hem lette dan hem lief was, en plotseling zei hij: "Lieve juffer, hebt gij uzelf wel eens goed bekeken? Ik bedoel niet in de spiegel die daar hangt, want dat zult ge wel niet nalaten, maar in de spiegel van Gods Woord".

Het meisje antwoordde hem niet, verontwaardigd over de wijze waarop een vriend van haar ouders zijn aanspraak tot haar richtte. Maar daarop begon hij op een geheel andere toon haar vriendelijk te vermanen en te wijzen op de noodzakelijkheid van de bekering.

In het stuk van de barmhartigheid was Ds. Ledeboer velen een voorbeeld. Hij onderzocht niet of de noden werkelijk prangend waren, maar deelde mild uit naar dat men van node had. Enkelen maakten daar wel eens misbruik van, maar dan zei hij: "Dit ligt voor henzelf, als wij het maar doen naar het bevel van Christus".

Zijn milddadigheid ging echter zó ver, dat zijn familie in Rotterdam zich bezorgd maakte, dat hij zelf in geldnood zou komen te verkeren, en zij kregen het zo ver, dat hij, wat zijn geldzaken betrof, onder curatele gesteld werd.

Hoe deze voogdij tot stand gekomen is, hebben wij niet meer kunnen achterhalen, in ieder geval moet Ds. Ledeboer in zekere zin hebben medegewerkt en zich neergelegd hebben bij de wil van zijn familie.

[Uit de nauwkeurige boedelbeschrijving bij zijn overlijden en uit bewaarde koopakten blijkt hiervan echter niets.]

Met het kopen van de burgemeesterswoning komt al naar voren dat hij niet vrijelijk de beschikking over zijn gelden heeft. En toch heeft Ds. Ledeboer door deze maatregel altijd in zijn eigen levensonderhoud kunnen voorzien, want zo ver bekend, heeft hij na zijn afzetting nimmer enig traktement genoten. Voor de diensten, in andere gemeenten vervuld, wilde hij ook geen enkele vergoeding hebben. Dat de arbeider zijn loon waardig is, was volgens zijn gedachten op hem niet van toepassing. Hij had het niet nodig en handelde daarin naar zijn gevoel, dat hem zeide: "Gij hebt het om niet ontvangen; geef het om niet".

Het diepe gevoel van eigen onwaarde heeft Ds. Ledeboer bewaard voor hoogmoed in het vlees. Vele verdrukkingen zijn hem overkomen, maar de Heere heeft hem doorgeholpen. Met Paulus kon hij uitroepen: "Maar het zij verre van mij, dat ik zou roemen, anders dan in het kruis van onze Heere Jezus Christus, door Welke de wereld mij gekruisigd is, en ik de wereld. Want in Christus Jezus heeft noch besnijdenis enige kracht, noch voorhuid, maar een nieuw schepsel. En zovelen als er naar deze regel zullen wandelen, over hen zal zijn vrede en barmhartigheid, en over het Israël Gods" (Gal. 6: 14-16).

32. MET TRANEN GEZAAID

"En ik, broeders, toen ik tot u gekomen ben, ben niet gekomen met uitnemendheid van woorden of van wijsheid, u verkondigende het getuigenis Gods. Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u clan Jezus Christus, en Die gekruisigd. En ik was bij ulieden in zwakheid en in vrees en in vele beving, en mijn rede en mijn prediking was niet in beweeglijke woorden der menselijke wijsheid, maar in betoning des geestes en der kracht, opdat uw geloof niet zou zijn in wijsheid der mensen, maar in de kracht Gods", 1 Kor. 2: 1-5.

Dit woord van Paulus is wel bijzonder van toepassing op Ds. Ledeboer. Zijn leerredenen waren niet doorweven met wijze woorden, hoewel hij toch een meester was in de oude talen en de grondtekst in het Hebreeuws goed kon lezen en begrijpen. Zij waren integendeel heel eenvoudig, en over het algemeen zelfs slecht van zinsbouw, maar zuiver gereformeerd.

Toen hij nog maar kort te Benthuisen de herdersstaf had opgenomen, viel het hem op dat op zondag de winkels geopend waren en sommige inwoners op de rustdag in het dorpscafé gingen biljarten. Hij besprak deze zaak met de kerkenraad en stelde voor: "om tot bevordering van de plechtige en stille viering van des Heeren dag het vriendelijk voorstel aan de winkeliers en andere verkopers en verkoopsters te dezer plaatse te doen, om die gehele dag niet te verkopen voor, onder of na kerktijd, alsmede aan de herbergier te dezer plaatse om mede op die dag geen drank of iets te geven aan ingezetenen te dezer plaatse, alsmede om door niemand op die dag het biljart te laten gebruiken (later uit vrije beweging weggenomen)".

In hoeverre dit vriendelijk verzoek het gewenste effect opgeleverd heeft, vermeldt de geschiedenis niet. Door de caféhouder is later uit vrije beweging het biljart weggenomen, wel een bewijs dat men toch ontzag had voor de ernstige prediker.

Toch moeten zijn eerste preken te Benthuisen niet zuiver gereformeerd zijn geweest. Hoe kon het, gezien zijn opleiding, haast anders. Maar vanaf de tijd dat de Heere hem krachtadig bekeerd had, waren zijn ogen geopend voor het zelfbedrog waaraan ook hij schuldig was. "Dit weet ik, dat ik eerst blind was, maar nu zie", riep hij immers na zijn bekering uit. Zijn oren werden toen ook geestelijk geopend om het verschil te horen tussen een valse en een zuivere leer.

Bij gelegenheid vervult een ringdominee voor hem een spreekbeurt te Benthuisen. Volgens Landwehr was dit Ds. Simons van Dordrecht, die verkondigde dat alle mensen zalig zouden worden.

Ds. Ledeboer, die ook onder het gehoor zat, pijnigde zijn ziel tijdens deze predicatie. Later, in „s, Heeren Wegen", noemt hij deze dominee een wolf, die hij op de preekstoel liet prediken. "Hoe ver kan het gaan. Mijn ziel kromp onder die prediking als een aal. Dan liever doorstoken te worden als mijn ziel met zulke messen, dolken en zwaarden te laten doorpriemen en steken. Het geldt Gods eer, die dierbaarder is dan het leven. Ik kon zulke leraars geen ambtsbroeders noemen".

In de namiddagdienst trad hij zelf op en toen begon hij te zeggen: "Die man heeft de leugen verkondigd. Alle mensen worden niet zalig", wel een bewijs dat hij vrijmoedig Gods Woord uitdroeg.

Na zijn bekering herriep hij openlijk van de kansel zijn eerste predicatiën, en van toen af openbaarde zich een andere geest in hem. Het ware werk der bekering, dat hij zelf aan zijn ziel ondervonden had, predikte hij ook aan zijn hoorders. Ras ging er nu een naam uit van de Benthuiser leraar, die in diepe overtuiging en heilige ernst Gods

Woord verkondigde. Hij werd een ware boeteprediker, die een verslagen en verbroken zondaar de enige weg tot bekering voorstelde, maar zelfverzekerde christenen ernstig waarschuwde om hun gronden eens te onderzoeken.

Zou men aan Ds. Ledeboer gevraagd hebben of hij "bekeerd" was, dan antwoordde hij: "Neen, ik ben juist een onbekeerd mens geworden. Voorheen meende ik bekeerd te zijn, nu niet meer. Van dag tot dag word ik nu aan mijn gebrek en onvermogen ontdekt en heb genade nodig om te leven en nog veel meer om te sterven".

Vrijmoedig sprak hij ieder, waar zich de gelegenheid maar voor deed, aan, en terstond wees hij dan op de ellendige toestand waarin ieder mens verkeert, verloren in Adam, erfwachter van de hel, vijand van God en vijand van zichzelf.

Niet leder smaakte een dergelijke aanspraak en daarom ontweek men dan maar liever die ernstige dominee, zodat het wel voorkwam, wanneer hij door de Dorpsstraat wandelde, dat samengeschoolde groepjes jongelingen en mannen zich stilletjes verwijderden voordat hij bij hen aangekomen was. Verschillende verhalen wat hij gezegd en gedaan heeft zijn over hem in omloop, die niet meer op waarheid te controleren zijn. Ds. Landwehr heeft enkele van die vertellingen gehoord uit de mond van een lid van de gemeente van Ds. Ledeboer en wij menen zonder bezwaar deze over te kunnen nemen.

Zo preekte hij eens te Woubrugge, en hoorde hij dat er een onbekeerde voorzanger was. Hij zei daarop in de preek: "Een onbekeerde voorzanger en een schoon orgel zijn precies gelijk".

Op een andere keer moest hij een preekbeurt te Aarlanderveen vervullen en zei hij van de kansel: "Ik heb u twee dingen te boodschappen. Het ene is, dat uw leraar bedankt heeft voor een beroep naar Vollenhove. Dat zal Gods volk daar tot blijdschap zijn, maar de vijanden tot droefheid. De andere boodschap is: Zeg de rechtvaardige, dat het hem wel zal gaan, en de goddeloze, dat het hem kwalijk zal gaan".

Welk een dunk hij van de plaatselijke leraar had, komt in deze woorden wel naar voren. In Aarlanderveen begreep men hem tenminste zeer goed, zodat hij daar nooit meer na die tijd mocht komen preken.

Verder hebben wij uit de mond van iemand nog horen vertellen (de ouders en voorouders behoorden allen tot de gemeente van Ds. Ledeboer), dat hij op een zekere tijd een ingeving kreeg om naar een bepaalde familie te gaan waar nog maar kort geleden een kind was geboren. Hij gaat op weg en als hij de woning binnen treedt, lopen de ouders hem schreiend tegemoet met de mededeling dat het nog zo jonge kindje ernstig ziek is. Naar menselijke gedachte zal het kind spoedig sterven en nu verzoeken zij hem als geordend leraar hun kind te willen dopen.

Ds. Ledeboer wijst deze eenvoudige mensen, dat de Heilige Doop door Christus is ingesteld met de opdracht: *Gaat dan henen, onderwijst alle volkeren, hen dopende in de Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes, Matth. 28: 19, en die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden, maar die niet zal geloofd hebben, zal verdoemd worden*, waaruit blijkt dat de doop niet zaligmakend is.

Toch blijven deze mensen aandringen, niet omdat zij dan geloven dat hun kind behouden is door de doop, maar dat nu de gelegenheid er nog is, alle gerechtigheid te vervullen, waarop hij aan hun verzoek voldoet en het kindje doopt. Korte tijd daarna is het gestorven ook.

Zo was het al heel vlug bekend, dat Ds. Ledeboer anders preekte dan men over het algemeen gewend was. Persoonlijke aanspraken vanaf de kansel waren bij hem een gewoonte geworden, die hem tot aan zijn dood bijgebleven is. Dit was een verkeerde gewoonte, waarop door sommigen van zijn vrienden wel eens getrouw gewezen is. Ds. Ledeboer werd dan niet boos, maar hij kon het niet meer aflen.

Moeilijkheden in de gemeente zijn hem ook niet bespaard gebleven. Die begonnen met het conflict over de verkiezing van ambtsdragers en later overvielen hem de zorgen over de pas ontloken afgescheiden gemeente, waarvan de leden, toen hij in "Gravesteen" gesloten was, als schapen zonder herder omdoolden. Soms kwamen zij bij elkaar om tezamen een predicatie te lezen, maar heel vaak liet men de onderlinge bijeenkomsten na en hield ieder voor zichzelf een huisgodsdienstoefening.

In de reeds eerder aangehaalde 8ste brief van het bundeltje brieven, vermaant Ds. Ledeboer zijn gemeente over dit nalaten met de volgende woorden:

"Gijlieden zijt zoverre als ik weet, op uzelf tot nog toe. Het ware te wensen dat gijlieden bij elkander kwaamt, zoveel mogelijk. Dat vindt men zo in Hand. 1-14, al was het niet in de tempel. Laat ons broeders de onderlinge bijeenkomsten niet nalaten, vermaant elkander zo lang het heden genaamd wordt, tot opscherping van de liefde. Als de middelen veracht worden, hoe gering zij zijn, clan neemt de Heere ze eindelijk weg. Ik blijf aan u verbonden. Blijft er een gemeente, er zal wel een plaatsje zijn tot samenkomsten, zo de Heere wil en wij leven".

In deze zelfde brief schrijft Ds. Ledeboer ook nog:

"Ik behoef niet te zeggen, dat ik op de gemeente een bijzondere betrekking heb boven de anderen, en dat blijft. Zodat, al is er nu geen huis, ik ulieden geenszins wens te verlaten, als er gelegenheid mag zijn".

Het is enigszins duister wat Ds. Ledeboer met geen huis bedoeld heeft. Een woning had hij te Benthuizen tot zijn beschikking. Eerst in 1850 verlaat hij het oude burgemeestershuis om zich in een ander pand te vestigen. Het meest voor de hand liggende is dat hij met "geen huis" een kerkgebouw, of "een huis des gebeds" op het oog heeft. Dit komt ook overeen met zijn zeggen, dat hij aan Benthuizen verbonden bleef en de gemeente geenszins wenste te verlaten als de gelegenheid zich mocht voordoen.

Zorgen waren er voorlopig voldoende en het is kenmerkend hoe Ds. Ledeboer daar niet de gemeente of anderen de schuld van geeft, maar de oorzaak bij zichzelf zoekt.

Hoor maar: "Maar nu kom ik tot u, mijn zeer waarde en geliefde gemeente. Ik heb vele dingen tegen u. Vooreerst zie ik op de samenkomsten, hoe die te voren meestal boven al in de week, werden waargenomen, dat was bedroevend. Heb ik soms aanleiding gegeven door het lange laten wachten vroeger in de week, toen gijlieden beter op kwaamt, vergeef het mij; ook zo ik te lang geweest ben in bidden en prediken. Ik heb zelf dikmaals aanleiding tot vele ongeregheden gegeven, gelijk ook mijn huisgenoten, dat ik niet behoorlijk heb tegengegaan. De Heere geve mij wijsheid in alle dingen. Ik heb de ongeregheden, sabbathschenders, onruststokers, vleselijken, onkundigen enz. niet vermaand naar behoren. Mijns is de schuld in vele dingen, en eigenlijk van alles, maar dat neemt niet weg, dat de satan mij verder zou gevangen houden om nu geheel en alles over te geven, omdat ik zoveel, helaas, bedorven heb. In tegendeel. Sterke mij de Heere. Ik wens, maar alleen in Zijn kracht en mogendheden te doen wat mijn hand vindt om te doen, al ben ik de grootste schuldenaar. De Heere heeft mij in de censuur gebracht, heilige het genadiglijk aan mijn ziel. Maar of gijlieden nu te verontschuldigen zijt, laat ik aan ulieden over. Hoe is er over het alge-

meen gehandeld met biddagen, weinige, misschien één huisgezin in de laatste tijd, uitgezonderd. Door sommigen bespot, door anderen niet geacht noch geteld, beschouwd als een andere dag, gegeten, gedronken. Niet alsof de Heere gediend zou worden met een droge mond en ledige maag, als het hart vol van ongerechtigheid blijft zitten. O neen, gij weet wel, dat ik u zulk een leer nimmer heb geleerd, noch voorgehouden. Maar onze vaders overeenkomstig het Woord, hebben zulke dagen zeer nodig geacht. Soms maandelijks, ja wekelijks buiten het vrijwillige, in tijden van grote nood. En is eens of tweemaal in het jaar te veel? Zijn wij niet in grote nood? Ja, de grootste is, dat wij het niet gevoelen, noch geloven. Uiterlijke godsdienst oefeningen maken ons niet zalig, welke en wanneer en hoeveel? Lees Jes. 66: Slachtoffer en brandoffer hebt gij niet begeerd, maar: gij hebt Mij het lichaam toegerust, zegt de Heere. Een gebroken hart en verslagen geest. O God, wees mij arme zondaar genadig, gebeden met een waarachtig tollenaarshart en besef van zonden en vluchten tot de enige Borg en Middelaar: wees Mijn Borg. Niets geldt bij de Heere dan Zijn eigen werk".

Dit uittreksel geeft in korte trekken een beeld van de toestand in de gemeente en hoe Ds. Ledeboer daar onder gesteld was. Wij schreven boven dit stukje: "Met tranen gezaaid". Zo was het inderdaad, met vele tranen en zuchtingen, in worstelingen aan de troon van genade. Maar zegt Ds. Ledeboer, en deze paar woorden zijn de afschaduwing hoe zijn gehele preken en handelen was: "Niets geldt bij de Heere dan Zijn eigen werk".

Toen hij weer terug was uit Leiden en zijn herderlijk werk in het midden van de gemeente kon voortzetten, werd het kleine kuddetje meer en meer bevestigd.

Lieve vrienden kreeg Ds. Ledeboer ook in andere plaatsen, o.a. ouderling De Hoop te Oudewater en meester Van Noort te Honselaarsdijk bij de vele anderen, waarmee hij één van hart en geest was.

In Benthuizen stonden de ouderlingen G. de Roos en J. Buitenhuis met de diaken C. den Bouwmeester hun leraar trouw terzijde.

Wij hebben er reeds enkele trekken van aangehaald, hoe Ds. Ledeboer de aardse goederen maar zeer weinig achtte. Hij hield dit de gemeente ook altoos voor, wijzende op de vergankelijkheid van de stoffelijke rijkdommen, en gaf zelf daarin het voorbeeld. Zo had hij eens enkele percelen land gekocht of laten kopen. Dit was ook bekend aan ouderling De Roos, die op zekere keer tegen de dominee zei: "U weet zeker niet eens waar uw land ligt, wat u heeft gekocht?"

Dit bleek inderdaad het geval te zijn, waarop Ds. Ledeboer met zijn ouderling afsprak om de volgende dag het land eens te gaan bezien. Op de afgesproken tijd kwam De Roos en men ging op weg, doch toen zij nog maar even buiten het dorp de weg naar Zoeterwoude ingeslagen waren, waar dit land op een kwartier afstand van Benthuizen lag, stond Ds. Ledeboer plotseling stil en zei: "We gaan terug De Roos, ik ben mis, mijn land is Boven".

Daarop zei De Roos: "We mogen toch wel eens gaan kijken dominee?"

"Ach De Roos", antwoordde Ds. Ledeboer:

***"Voor één kus van Jezus, mond,
Geef ik al die zwarte grond".***

Bovenstaande verhaalt ons Van de Knijff, die ook nog een ander voorval, hetwelk hij persoonlijk uit de mond van een oude timmerman W. v. Oort v. d. Vlies vernomen

heeft, mededeelt.

Deze timmerman moest eens van een aan de weg staande woning het raamkozijn repareren. Zijn gereedschap lag bij hem op de grond, waaronder ook een kleine timmermansbijl. Ds. Ledeboer, die passeerde, knoopte zoals altijd zijn gewoonte was wanneer de gelegenheid zich voordeed, met de timmerman een gesprek aan en vroeg: "Is dat uw bijltje timmerman?"

"Ja dominee", antwoordde Van de Vlies, "dat is mijn bijltje".

"Zo zo, dat lijkt mij een scherp bijltje, waar je rake klappen mee uit kunt delen, maar ik heb ook een scherp wapen, en dat is Gods Woord. Scherper dan enig tweesnijdend zwaard; mocht uw ziel maar eens verwond worden, daar zoudt ge eeuwig wel bij varen".

Dit typeert weer hoe Ds. Ledeboer altijd door allerlei voorvallen van het tijdelijke tot het geestelijke opgeleid werd.

Hoewel hij niemand kwaad deed en van niemand tijdelijke goederen begeerde, waren er toch nog verschillende mensen die een hekel aan hem hadden. Soms kwam die vijandschap openbaar, doch Ds. Ledeboer trok zich van deze dingen weinig aan. Meestal keerde hij de bewijslast om en zocht de schuld bij hemzelf of zei: "Ik ben ook een vijandig mens, die maar gedurig aan mijn vijandschap tegenover God ontdekt moet worden".

Veel meer heeft het hem smartelijk getroffen dat er van zijn lieve vrienden en eerst trouwe volgelingen afgetrokken werden door een zekere **W. Bekker**, die een vreemdsoortige leer naar voren bracht met Antinomiaanse gevoelens vermengd. Deze mensen kwamen niet meer onder zijn gehoor, maar hielden tezamen een gezelschap. Met de loop der tijden is dit gezelschap echter geheel teniet gegaan.

Als *catecheet* handelde en leerde Ds. Ledeboer precies eender als in zijn predicatiën. Steeds was hij ernstig en zeer vermanend. Voor kleine kinderen heeft Ds. Ledeboer zelf een klein vragenboekje samengesteld, terwijl voor de groteren Hellenbroek gebruikt werd.

In het begin van zijn ambtsperiode kende hij het vragenboek van Hellenbroek niet, maar gebruikte de uitgave van Ds. Egeling. Dit is maar van korte duur geweest, want volgens Landwehr was er eens een knaap, die hem vertelde dat hij op een andere catechisatie uit Hellenbroek onderwezen werd, waarop Ds. Ledeboer dit boekje aan hem ter inzage vroeg. Nadat hij van de inhoud kennis genomen had, beviel de leerstof hem zo goed, dat het vragenboek van Ds. Egeling terstond afgeschafte en Hellenbroek er voor in de plaats genomen werd. Hij ging zelfs zo ver om het boekje van Hellenbroek opnieuw te laten drukken, wel een bewijs hoe zeer hij met de daarin naar voren gebrachte leer verenigd was.

Ds. Landwehr heeft overigens niet veel verwachting van Ds. Ledeboer als catechiseermeester wanneer hij schrijft: "Een hoge dunk krijgen wij van zijn catechetisch onderwijs niet. Daarin lag zijn kracht dan ook volstrekt niet. Hij, die zelf niet bijzonder onderscheiden kon, die in al zijn denkbeelden en voorstellingen altoos leed aan zekere verwarring, kon moeilijk een goed onderwijzer voor de jeugd zijn. Qui bene distinguit, bene docet".

Dit laatste is een Latijnse spreuk die betekent: "Wie goed onderscheidt; onderwijst goed".

Het is maar net hoe men het bekijkt. Wij menen in tegenstelling met Landwehr, dat Ds. Ledeboer juist wel een goede onderwijzer geweest is. Hij had van 's Heeren wege een

toetssteen in zijn binnenste ontvangen, niet om als een hoogmoedig keurmeester alleen goed te keuren, wat met zijn bevinding overeen stemde, doch datgene, wat de keur van Gods Woord kon doorstaan.

Eén daarvan is: "Tenzij dat een mens wederom geboren wordt, hij kan het Koninkrijk Gods niet zien", waaruit volgde dat Ds. Ledeboer aan zijn catechisanten leerde: daar moet wat aan een mens gebeuren. Hij moet van dood geestelijk levend gemaakt worden, anders is het hopeloos verloren voor hem.

Dat Ds. Ledeboer, voornamelijk na zijn langdurige gevangenschap, *soms lichtelijk verward* was, neemt niet weg dat hij geestelijk een zeer fijne onderscheidingsgave bezat, en wie goed onderscheidt, onderwijst immers goed.

Het moet ook nog wel eens voorgekomen zijn, dat Ds. Ledeboer na het beëindigen van de lessen niet wilde eindigen, maar dit opdroeg aan een oudere leerling. Hij deed dit evenwel met het doel eens te weten te komen wat er in het binnenste van zo'n leerling omging, want het beste komt dit openbaar in het gebed.

"Met tranen gezaaid" hebben wij boven dit stukje gezet, en we besluiten dit gedeelte met de woorden van Psalm 126: 3, want het vervolg "met gejuich gemaaid" is ook beslist van toepassing.

*Die hier bedrukt met tranen zaait,
Zal juichen, als hij vruchten maait;
Die 't zaad draagt, dat men zaaien zal,
Gaat wenend voort, en zaait het al;
Maar hij zal, zonder ramp te schromen,
Eerlang met blijdschap wederkomen,
En met gejuich, ter goeder uur,
Zijn schoven dragen in de schuur.*

34. EN HIJ WAS NIET MEER

Alles heeft een bestemde tijd, en alle voornemen onder de hemel heeft zijn tijd. Er is een tijd om geboren te worden, en een tijd om te sterven. Dit woord gold ook voor Ds. Ledeboer; dit woord geldt voor ons allemaal.

"Op woensdag den 29 juli 1863 bevond ZEW. zich op het uitgestrekte dorp Veenendaal, op de grenzen van de provinciën Utrecht en Gelderland", zo vangt **G. de Braal** zijn "Getrouw Historisch verhaal, beginnende enige dagen voor de bloedspuwing tot aan de komst van ZEW. te Benthuisen", aan.

Dit verhaal heeft hij kort na het overlijden en de begrafenis van Ds. Ledeboer geschreven, en aan de hand daarvan zullen ook wij het uiteinde van de godzalige leraar beschrijven.

Op de bewuste woensdag dan bevond Ds. Ledeboer zich bij vrienden te Veenendaal, die hem uitgenodigd hadden om in hun dorp voor te gaan. Aangedaan met kracht uit de hoogte, besteedde hij de tijd, die hem op de dag overig was, om Veenendaal door te wandelen en bij verschillende inwoners ongevraagd naar binnen te stappen, om hen op het eeuwige zieleheil te wijzen.

s Avonds treedt hij op en handelt over Jeremia 10: 17-21, waarbij hij in de toepassing bijzonder de nadruk legt op de kerkelijke toestanden, dat de Heere alles wat afwijkt van de gereformeerde belijdenis der vaderen als onnutte kramerij weg zal rapen. En vervolgens op het 21ste vers: "Want de herders zijn onvernünftig geworden en hebben de Heere niet gezocht; daarom hebben ze niet verstandig gehandeld en hun ganse weide is verstrooid".

Zijn eigen kerkelijk standpunt brengt hij dan duidelijk naar voren - waarom hij afgezet is door het provinciaal bestuur en waarom hij zich aan de besluiten niet wilde onderwerpen.

Zijn woorden vinden bijzondere ingang bij de hoorders, zodat verschillenden overgebogen worden om zich bij de gemeente te Leersum aan te sluiten.

De volgende zondag preekt Ds. Ledeboer te Leersum, in welke dienst het sacrament van het Heilig Avondmaal bediend wordt. Voor deze gelegenheid heeft hij tot tekst gekozen Hooglied 2: 4: "Hij voert mij in het wijnhuis en de liefde is Zijn banier over mij". Tevens worden deze dienst de personen uit Veenendaal, die zich bij de gemeente willen aansluiten, in het openbaar bevestigd.

Toen Ds. Ledeboer de tafel in gereedheid gebracht had, nodigde hij de geestelijk hongerende zielen uit met de woorden: "*De Meester roept u*", waarop er velen opstonden om te naderen, die niet door de belijdenis aan de gemeente verbonden waren. Dit vond Ds. Ledeboer geen onoverkomenlijk bezwaar. "Eén- of tweemaal hebben de vaderen dit altijd toegelaten", zei hij wanneer dit punt aangeroerd werd.

Doch onder dezen was ook een vrouw, die blijkbaar nogal opvallend in haar- en klederdracht was, en dat kon hij niet toelaten. Hij wees de vrouw dan look terug, die daarop zei: "Maar dominee, u hebt toch gezegd: de Meester roept u?"

"Inderdaad - antwoordde hij - dat is wel zo, maar zó roept de Meester u niet. U kunt wel een zoekende of vergevorderde ziel zijn - ik ken u niet wie gij zijt - maar ik zeg u nogmaals: zó roept de Meester u niet, maar in een eerbaar gewaad, zoals het de heilige vrouwen betaamt, die de godvruchtigheid belijden".

De vrouw, beschaamd door deze woorden, ging daarop met enkele anderen weer terug tot haar haar zitplaats.

In de nabetrachting handelde hij 's middags over de 3 late zondag, welke spreekt over het rechte gebruik van de sleutelen des hemelrijks.

Toen de dienst geëindigd was en het "amen" reeds uitgesproken, riep hij de mensen,

die inmiddels van hun zitplaatsen waren opgestaan en het kerkgebouw begonnen te verlaten, terug met de mededeling, dat hij hun nog iets te zeggen had.

Opgeschrikt uit de gewone gang, wachtten allen in spanning wat dit wel wezen mocht. Toen er een doodse stilte ingetreden was, stond Ds. Ledeboer rustig op en legde zijn beide handen over de Bijbel, waarop hij zei:

"Ik zeg ulieden vaarwel, ik zeg ulieden vaarwel, want wij zullen elkander niet meer zien dan voor de rechterstoel van Christus".

Een schok ging door de menigte heen bij het horen van deze woorden. Onder diepe ontroering verliet men het kerkgebouw.

Later in de avond kwamen velen naar de woning van de tabaksbouwer Lodder, waar Ds. Ledeboer vertoefde, om de dominee de hand te drukken. Zij spraken daarbij de wens uit, dat hij zich maar vergissen mocht, om nog een poosje tot eer van God en vertroosting van Zijn volk de dienst voort te zetten. Ds. Ledeboer gaf daarop geen antwoord, doch glimlachte maar eens.

In de loop van de week bezocht hij nog enkele vrienden te Doorn en tijdens dit bezoek werd hij bijzonder bedauwd om te spreken over 's Heeren leiding met hem vanaf zijn kindse jaren. Terugleidende genade bracht alles weer helder voor de geest en tezamen met zijn vrienden mocht Ds. Ledeboer toen bijzonder de voorsmaken genieten van wat het eenmaal wezen zal Om ongestoord de eeuwige liefde Gods te ondervinden.

Op woensdag 5 augustus is hij in volle vrede van Leersum weggereisd naar Loenen aan de Vecht, waar hij zijn intrek nam bij de landbouwer Van den Bosch. De eerstvolgende rustdag - 9 augustus - preekte hij daar uit het eerste hoofdstuk van het boek Ruth. Hij koos bij deze !gelegenheid geen speciale tekst, maar nam de gehele geschiedenis als voorbeeld, om daaruit speciaal naar voren te brengen dat Naomi Ruth eerst ernstig beproefde vóór zij er in toestemde dat ze mee optrok. "Gods volk - zei Ds. Ledeboer - moet niet haastig zijn om een ander de handen op te leggen; men moet het werk beproeven en elkaar niet opbouwen op valse gronden, om alzo een valstrik voor lichtgelovige zielen te zijn".

In de middagdienst behandelde hij de 32ste zondag, sprekende over *de dankbaarheid en de noodzakelijkheid van de goede werken*.

In deze preek haalde hij zeer veel aan van hetgeen hij 's morgens over Ruth naar voren gebracht had, en dat de dankbaarheid in haar zo helder uitblonk, want zij had, evenals de Catechismus dit leert, de drie stukken - ellende, verlossing en dankbaarheid - zowel tijdelijk, en nog veel meer geestelijk, persoonlijk ondervonden.

Toen de predicatie geëindigd was, zei hij - evenals te Leersum - dat hij nog een bijzondere zaak had mede te delen. Aandachtig luisterde men toe en daarop sprak hij deze ernstige woorden: *"De dood staat achter één van ons allen, en het kan ook wel achter mij zijn"*.

Welke indruk dit teweeg gebracht heeft, laat zich licht begrijpen.

Toen het avond geworden was, vergaderden velen ten huize van Van den Bosch, waar Ds. Ledeboer een predicatie voorlas van een godzalige oude schrijver, om daarna eens van hart tot hart met elkander te spreken.

Op dit gezelschap zal ongetwijfeld zijn mededeling, vanaf de kansel gedaan, aangeroerd zijn, hoewel Ds. Ledeboer, die bij tijden en wijle voelde dat zijn ontbinding aanstaande was, zich daarover niet nader heeft verklaard.

Op dinsdag 11 augustus rijdt Van den Bosch hem met zijn rijtuig naar Nederhorst den Berg, waar Ds. Ledeboer huisbezoek aflegt bij een gezin, waar de moeder des huizes ziek ligt. Getrouw aan zijn roeping, spreekt hij de moeder met de huisgenoten aan, hen

wijzende op de eenvoudige, maar noodzakelijke bekering.

Op de terugweg voelt hij zich niet lekker en als men nog maar een klein eindje gereden heeft, krijgt hij plotseling een lichte bloedspuwing. In het rijtuig wordt het zó benauwd voor hem, dat hij uitstapt en rustig er achter gaat lopen tot aan het dorpje Vreeland. Dan gaat het weer wat beter, waarop Ds. Ledeboer instapt en onder redelijke omstandigheden bij Van den Bosch aankomt.

Tot donderdag gevoelde hij zich vrij goed, maar toen op het onverwachtst herhaalde de bloedspuwing zich met grote hevigheid, waarbij hij tevens iets van de longen opracht. De ijlings ontboden geneesheer zag de toestand dadelijk zeer donker in en men verwachtte dan ook algemeen dat de levensdraad spoedig afgesneden zou worden.

Onder dit alles was Ds. Ledeboer stil berustend en eenswillend met de Heere, getuigende: "Wat de Heere doet, is goed; de Heere brengt het duizendste part niet over mij, dat ik waardig ben".

Tegen aller verwachting in knapte hij evenwel weer wat op.

Inmiddels was de mare van zijn ziekte bij Vele vrienden bekend geworden, die niet nalieten hun medeleven te betuigen. Sommigen meenden op goede gronden te mogen hopen, dat het einde nog niet nabij was, en gaven dit ook aan Ds. Lede boer zowel mondeling als schriftelijk te kennen. Zelf had hij daar het tegendeel van in zijn ziel ondervonden, doch vervuld met achting voor Gods volk, zei hij tegen degenen, die hem omringden: "Als ik naga wat sommigen van Gods volk voor mij hebben, zal ik door de Heere nog weer opgericht worden en moeten preken".

De uitkomst heeft het echter anders geleerd.

Zijn vrienden - hoewel oprechte kinderen Gods - kleefden te veel aan het vleselijke en zagen hun vleselijke begeerte om Ds. Ledeboer te behouden voor geestelijk werk aan. Getrouw werd de dominee in zijn krankheid bezocht door de ouderling van de gemeente te Loenen, waarmede hij, met de vele anderen, die zich rondom zijn sponde scharden, aangename gesprekken heeft gevoerd. Ook Van den Bosch deed alles wat in zijn vermogen lag om de Zieke leraar te verzorgen. Op zaterdag vond weer een inzinking plaats; de bloedspuwingen herhaalden zich, waardoor hij zo verzwakte, dat meermalen een flauwte intrad. Tegen de avond bogen de koorts op te lopen, zodat allen verwachtten dat het flikkerende levensvlammetje uitgeblazen zou worden. Doch het was 's Heeren tijd nog niet.

Op zondag bezocht de ouderling van Loenen hem andermaal en ondanks de kwellingen naar het lichaam mocht Ds. Lede. boer geestelijk ruim gesteld zijn. Hij kon zelfs weer zoveel kracht opbrengen, dat hij alle aanwezigen ernstig aansprak en bij hen aandrang om zich toch te haasten en te spoeden zo men de waarachtige bekering nog miste.

De bloedspuwingen herhaalden zich niet en de hoop begon weer te rijzen. Hoewel Ds. Ledeboer een uitstekende oppassing bij Van den Bosch genoot, verlangde hij zeer naar zijn geliefde Benthuisen.

Dit gaf hij aan zijn vrienden te kennen en de Heere maakte het zó wel met hem, dat de geneesheer oordeelde, wanneer men zachtens reed, dat overbrengen naar Benthuisen wel kon plaats vinden.

Toen zijn vertrek eenmaal bepaald was, kwam de gemeente ten huize van Van den Bosch bijeen, waarop Ds. Ledeboer zegenend afscheid van allen genomen heeft, en nadat zij tezamen gebeden hadden, is hij op woensdag 9 september in een rijtuig, waarin men een bed gelegd had, van Loenen afgereisd en na zes uur rijden behouden te. Benthuisen aangekomen.

Een blijde ontmoeting wachtte hem daar. Van alle kanten stroomden de vrienden tezamen om hun leraar te begroeten, en Ds. Ledeboer, hoewel zeer vermoeid na de lange tocht, vond voldoende kracht om met zijn bekenden neer te knielen en de Heere openlijk aan te roepen in aanbidding en dankerkentenis voor de bewezen weldaden.

Met belangstelling informeert de dominee naar de welstand van de gemeente, waarin hij ieder persoonlijk kent.

Het wordt in de pastorie nu een komen en gaan. Tenslotte wordt de toeloop uit alle delen van het land zó groot, dat men besluiten moet om niemand meer toe te laten. Zijn zwakke lichaam kan het vele spreken niet verdragen, terwijl volgens de geneesmeester zijn herstelling door de grote inspanning ernstig belemmerd wordt.

Onder het "volk" zijn er velen, die op hoop tegen hoop blijven volhouden, dat hij herstellen zal, hoewel in werkelijkheid het leven langzaam wegebt.

Hoe de toestand naar ziel en lichaam bij Ds. Ledeboer was, wordt het beste geschilderd in een door hemzelf geschreven brief, welke als laatste in het bundeltje "Brieven" is opgenomen.

Broeder S. 's Heeren zegen.

Uw brief heb ik ontvangen, met de groete. Dank.

Ik ben uitermate zwak en zeer zenuwachtig. Slapen gebeurt zelden. En dan zijn het meest enige insluimeringen. Sedert zondag is de Heere zo goed geweest nu en dan een weinig te doen sluimeren. Gisteren na bezoek, op mijn stoel, dat bijna of niet gebeurt, sliep ik een uurtje of een half in, doch na het ontwaken bekwam ik eerst langzaam, daarna. Deze nacht sliep ik niets. Zo spoedig als ik bij dage of nacht mij tot de rust begeven wil, komt de hoest en belet mij de Slaap. Ik heb thans een droge hoest over mij en veel binnenkoortsig, en zeer spoedig vermoeid, beide naar de ziel en lichaam. De doorgang mag geregeld zijn. Ook dat ik gebruiken mag, bekomt mij goed. Krachtige hanensoepen verkwikken mij, met de heerlijkste, volste en grootste druiven (soms) en mindere soorten overladen. De belangstelling van alle kanten onbegrijpelijk. En de zwakke huisvrouw belijft de Heere krachtdadig, ja voorleden wonderlijk te sterken.

Van dat ik hier gekomen ben, buiten één nacht (Psalm 19: 32) heeft niet één nacht mij verveeld. Ja wonderlijk ondersteund door de Heere. 't Zijn soms zingende nachten tegen de hoest in. Eergisteren had ik (die zo hard ben) een toestand tot verbrijzeling. En dat aan één, die gedurende zijn ganse leven niet anders gedaan heeft dan zichzelf en malkander sedert zo vele jaren, door het missen van de Heere. .. Beter is 't dat ik daar uit blijf, en eindig, de groete verzoekende aan de gemeente.

Uw broeder,

L. G. C. LEDEBOER

Benthuizen, 30 september 1863

R. houdt de Heere staande, beide zijn lichaam (ofschoon zeer zwak) en ziel. Hij weet niet dat ik schrijf, want hij is aan het werk. F. mag vrij wel zijn.

Deze brief is wel in tegenspraak met de verwachting dat hij herstellen zal.

Toch schijnt er één geweest te zijn, die zijn herstelling niet meer verwachtte. Die had vanaf het eerste ogenblik, dat de dominee op het ziekbed te Loenen aan de Vecht neergelegd werd, steeds deze woorden bij zich: *"En Samuël stierf en gans Israël vergaderde zich en zij bedreven rouw over hem"*.

Het merendeel zag het anders, maar die ene ziel had gelijk. De dag vóór het overlijden werd Lambertus bezocht door zijn oudste broer, met wie hij nog verschillende dingen besproken heeft. En zó diep was de mening, door velen van zijn vrienden aan hem opgedrongen, dat hij zijn eigen gevoel niet vertrouwde, maar met hen in de hoop leefde nog weer opgericht te zullen worden.

Hij was wel eenswillend met de weg, die de Heere met hem beliefde te houden, maar de achting voor Gods volk deed hem zijn eigen ondervinding in deze geheel terzijde zetten. Doch de Heere ondersteunde liefelijk in de laatste ogenblikken Zijn verzwakte knecht.

De huisgenoten zagen dat het einde nabij was, waarop men aan de dringende beden van de vrienden gehoor gaf en hun toeliet nog een enkele blik op hun godzalige leraar te slaan. Veel spreken kon Ds. Ledeboer die laatste uurtjes niet meer. In aangename zielsmeditatiën lag hij temeer, totdat men hem opeens hoorde zeggen: "Het is toch of ik ga sterven".

Eindelijk viel de verkeerde gedachte weg en mocht hij zich neervleien in de armen van een Drieëinig God.

Fluisterende verzocht hij nog de psalmen 103 en 118 te lezen en daarna zijn lievelingsversje Psalm 25: 7 te zingen, waarna hij opnieuw wegzonk in meditatie tussen God en zijn ziel.

De laatste woorden, die hij uitsprak, waren: "*Amen hallelujah! Amen hallelujah!*"
En "hij was niet meer".

God had Zijn kind op woensdag 21 oktober 1863, 's avonds omstreeks 10 uur, in de ouderdom van 55 jaar, bij Hem thuis gehaald.

Lambertus Gerardus Cornelis Ledeboer had de strijd gestreden. Van hem mag nu gezongen worden.

*Maar 't vrome volk, in U verheugd,
Zal huppelen van zielevreugd,
Daar zij hun wens verkrijgen;
Hun blijdschap zal dan, onbepaald,
Door 't licht, dat van Zijn aanzicht straalt,
Ten hoogsten toppunt stijgen.*

35. EN ZIJN GRAF IS ONDER ONS TOT OP DEZE DAG

Op maandag 26 oktober 1863 stromen uit alle delen van het land vrienden en kennissen van Ds. Ledeboer naar Benthuizen om hun leraar ten grave te dragen.

Omstreeks 12 uur begint de klok te luiden, en terwijl de klanken ver weg zweven over de aloude Bentlanden, maken de familie en genodigden zich gereed om het stoffelijk overschot aan de schoot der aarde toe te vertrouwen. Men hoeft maar enkele stappen te lopen, dan is de begraafplaats aan de noordzijde van het oude hervormde kerkje al bereikt. Onder doodse stilte - weemoedig nagestaard door de omstanders - zinkt de kist in de geopende groeve.

Op verzoek van ouderling Roos treedt de boekhandelaar J. van Golverdinge uit s-Gravenhage naar voren, die de volgende woorden tot de omstanders spreekt:

"Is het te allen tijde voor een groot voorrecht te schatten, te mogen staan bij het graf van een waar christen, het zijn er toch niet velen op aarde, die in eeuwige liefde gekend, in der tijd zaligmakend geroepen en hier voor de heerlijkheid bereid worden,

groter nog is het voorrecht te staan bij het graf van een getrouw en Godzalig leraar, wiens ambt zo gewichtig en wiens verzoeken zo vele zijn, dat één der voornaamste kerkvaders daaromtrent de uitspraak deed: Weinige leraars zullen zalig worden. Met ruimte mag dit nochtans van de ontslapene getuigd worden. Zijn leven mag terecht een zelfverloochenend leven genoemd worden, en het beeld, meermalen van leraars gebruikt, mag in volle nadruk op hem worden toegepast, dat hij gelijk een kaars anderen lichtende, zelf verteerde.

Het wegnemen van zulk een leraar in onze tijd is een zwaar oordeel van God. Is het toch één der grootste zegeningen, als een land begunstigd wordt met het licht des Evangeliums, en met getrouwe bedienaren van hetzelfde, dan mag het wel als een oordeel beschouwd worden wanneer deze in krachtige leeftijd worden weggenomen in een tijd, waarin de zonden zo hoog klimmen en de getrouwe wachters zo weinig geworden zijn.

Mij dunkt, dit open graf spreekt ook tot een iegelijk van ons; het spreekt tot u, die nimmer getroffen waart door de waarschuwend en uitlokkende stem van de ontslapen leraar, als hij u tot Christus nodigde. De stem uit deze grafkuil is tot u, o mens, bekeer u en geloof in de Heere Jezus Christus. Maar dit open graf spreekt ook tot u, wie hij dierbaar was. Hij was uw raadsman, in wiens schoot gij uw noden kon uitstorten. Hij was uw weldoener, hij was uw trooster.

Dit open graf roept u toe: treur niet al te zeer; al is de beek opgedroogd, de fontein nochtans blijft; al is uw leraar heengegaan, Jezus, de opperste Leraar, blijft, en eenmaal, o allen, gij die de Heere vreest, eenmaal zult gij hem wederzien. Dan zal ook dit graf zijn dode wedergeven, dit lichaam, nu in onere gezaaid, zal dan in onverderfelijke heerlijkheid worden opgewekt. Zo dan, vertroost elkander met deze woorden. Het zij zo".

Daarna leest ouderling Roos een gedicht voor, dat Ds. Ledeboer indertijd zelf vervaardigd heeft bij de dood van zijn vriend **J. van Noort**, openbaar schoolonderwijzer te Honswijk, doch die in 1853, wegens het gebruik van de Bijbel op school, uit zijn ambt werd ontzet en die op 13 augustus 1859 te Benthuizen overleden was.

*Hier rust een kind van God, één van Zijn lievelingen,
Die nu in 's hemels koor het loflied mee mag zingen:
"Gij kocht ons Gode met Uw dierbaar hartebloed",
En smaakt nu 't vol genot van 't hem geschonken goed.*

*Vergeving van zijn schuld en gift van 't eeuwig leven,
In Christus, zijne Heer, hem uit gena gegeven.
Die strijder rust thans uit van al zijn strijd op aard,
Terwijl zijn ziel in 't heir voor Gods troon ligt geschaard.*

*En met hen vrij en blij, verlost, mag nederknielen,
En leeft en heft en looft, met al de zaal'ge zielen,
Hem, Die Zichzelf hem schonk, voor tijd en eeuwigheid;
Op aard belast met kruis, maar nu in heerlijkheid.*

*Hier rust een christen uit, die stichtte door zijn wandel,
Die bad en sprak en deed, en toonde in al zijn handel,
Dat Christus in hem was, en hij in zijne Heer,*

Die rust hier in dit graf, en komt tot ons niet weer.

*Doch eenmaal zal dit graf zijn dode wedergeven,
Dan zal ook dit zijn stof, verheerlijkt, eeuwig leven,
En zal zijn Christus zien, met nu gesloten oog,
Verenigd met zijn geest, verrijzen straks omhoog.*

*Een woord tot u en mij, vergun mij nog te spreken,
Eens zal voor ons het uur van scheiden ras aanbreken;
Maar hoe? Gelijk als hij, die stierf in zijne Heer?
Of sterven in de schuld, of juichen tot Gods eer?*

Na de voorlezing bedankt één van de broeders de sprekers en nodigt de belangstellenden uit om samen te komen in het kerkgebouw, waar hij nog één en ander uit het leven van zijn broer wil mededelen.

Vervuld met treurige gedachten verlaat daarop de schare het kerkhof om zich naar het houten kerkgebouw achter de pastorie te begeven, dat weldra met belangstellenden gevuld is. Toen allen hun plaatsen hadden ingenomen, ging hij voor de lessenaar staan en sprak de volgende woorden:

"De grote menigte, hier vergaderd om mijn waarde broeder de laatste eer aan te doen, getuigt van ware belangstelling. Uit naam der familie bedanken wij u allen, die hier vergaderd zijt, daarvoor".

Daarna geeft hij een beknopte levensbeschrijving van Lambertus en tenslotte leest hij een brief van hem voor, die hij nog maar kort geleden van hem ontvangen heeft als antwoord op de informatie naar zijn ongesteldheid. In het kort komt de inhoud van deze brief hierop neer, dat Ds. Ledeboer zijn broeder dank zegt voor de betoonde belangstelling in zijn ziekte.

Tevens berichtte hij hem, dat hij een goede oppassing en al wat tot verkwikking kon dienen, genoot, dat de benauwdheden somtijds hevig waren, doch dat de bijzondere vertroosting en ondersteuning Gods hem lieflijk verkwikten, dat hij voor Jezus rekening lag, en zich Zijn eigendom gevoelde te zijn.

Vervolgens deelt hij nog mede, dat zo de omstandigheden van het lichaam het maar enigszins toelieten, hij met een bed in de koets zachtjes naar Benthuizen zou trachten te gaan. Na hartelijke zegenwensen aan zijn broeder en verdere familie wordt de brief besloten.

Daarop gaat ouderling **De Roos** voor de lessenaar staan en leest het tweede gedeelte van het gedicht voor, dat zo treffend toepasselijk is op het heengaan van de geliefde leraar.

*Wij hebben onze vriend zo naar het graf gedragen,
Het stof aan 't stof vertrouwd, neen, liever aan de Heer,
Die heeft zijn ziel gevoerd op ene andere wagen,
En bracht haar juichende tot hare oorsprong weer.*

*Ziet, hoe een christen sterft, in 't uitzicht op de hemel,
Om bij zijn Heer te zijn, en 't lieve volk van God;
Ontbonden van het stof en al dit aards gewemel,
Die bei naar lijf en ziel, mag rusten in zijn lot.   Dan. 12-13*

*Zijn bange strijd is uit, zijn lijden is geleden,
Geen satan schiet zijn pijl venijnig in zijn ziel;
Hij heeft de goede strijd door 's Heeren kracht gestreden,
Daar hier nog menig schicht in zijne ziele viel.*

*Nu is zijn vrije ziel de zonden al ontvlogen,
Nu is die vogel vrij, nu niet meer op de kruk;
Nu niet meer in 't gezicht van duizend vlammend ogen;
Nu nimmermeer geplaagd, daar 't touwtje brak aan stuk.*

*Ontketend is de koord, de schaal aan stuk gestoten,
Gebroken is de kruik, het bloed hield op, stond stil.
't Rad aan de bornput stuk, de adem uitgeschoten;
En 't stof keert tot het stof, de ziel in 's Heeren wil.*

*Verenigd voor altijd, verenigd met de Heere,
Verenigd met Gods volk, verenigd in het lied
Van Mozes, 's Heeren knecht, verenigd tot Gods ere;
Verenigd in de lief d en 't eeuwige geniet.*

*Een bidder min op aard, een danker meer daar boven,
Een zuchter min beneên, een juicher meer aan 't hof;
Een lijder min uit stof, een blijder meer in 't loven,
Een niet, een worm, een stof, geschapen tot Gods lof.*

*God breekt pilaren af, waardoor het huis gaat zinken,
De dragers worden min, zo er nog en'kle zijn,
God blaast de lichten uit, die hier en daar nog blinken,
En daar Hij neemt het Zijn, wat blijft er als de schijn?*

Hierna verzoekt hij de gemeente Psalm 90: 2 te zingen in de oude rijm:

*Als gij wilt, de mensche moet haast beswijcken:
Gij spreekt; o mensch, sterflick van kleijnder waerden,
Ick wil dat gij haest wert tot stof der aarden.
Want bij u zijn duijsent jaar te gelijcken,
Als bij ons een dagh, die nu is vergaan,
Of een nachtwake, die haast loopt voortaan.*

Tenslotte leest hij nog 1 Kor. 15, in welk hoofdstuk de apostel zo duidelijk naar voren laat komen: "Indien wij alleen in dit leven op Christus zijn hopende, zo zijn wij de ellendigste van alle mensen". Dan zag het er voor de nu ontslapen leraar maar droevig uit. Zij leven was voorbij gegleden onder gestadige druk naar het lichaam. Allerhande kruis en tegenspoed waren zijn deel geweest, maar zegt de apostel: "Christus is opgewekt uit de doden, en is de eersteling geworden dergenen die ontslapen zijn".

Dat is de hoop en het vaste fundament waarop ook onze geliefde leraar gesteund heeft. En nu mag hij eeuwig juichen voor de troon.

Na zijn toespraak verzoekt De Roos allen met hem het aangezicht des Heeren te zoeken in het gebed, waarop hij ernstig en eenvoudig de noden van de thans herderloze

gemeente opdraagt aan de troon der genade.

Hiermede is de plechtigheid geëindigd en vervuld met weemoedige gedachten verlaat men het kerkgebouw om na afscheid van de vrienden genomen te hebben de terugreis te aanvaarden.

Op een koude namiddag in het vroege voorjaar van 1961 stonden wij bij het graf van Ds. Ledeboer. Nog enkele jaren, en het is een eeuw geleden dat het gebeente van deze Godsgezant in de groeve der vertering werd gelegd.

Zijn familie heeft een grote zerk op het graf laten leggen, waarin de volgende woorden gebeiteld zijn:

Hier rust L. G. C. Ledeboer geboren 30 September 1808 te Rotterdam. Overleden 21 oktober 1863 te Benthuisen

Het is één van de weinige Zerken, die op de begraafplaats te vinden zijn, en waarschijnlijk ook de oudste. Over de steen loopt een scheur, welke echter door de koster met cement dichtgestreken is, want dank zij de bemoeiing van de kerkenraad van Ds. Ledeboers gemeente, wordt het graf goed onderhouden.

Geen sprietje groen is op het gehele "kerkhof" te zien; een dikke laag grint ligt over de graven en om de weinige grafzerken. Maar als we de woorden van Ds. Ledeboer overnemen:

*Een bidder min op aard - een danker meer daar boven;
een zuchter min beneên - een juicher meer aan 't hof,*

dan volgt daaruit, dat zijn ziel groent in de gewesten van eeuwige heerlijkheid.

Met ontroering, hebben wij bij het graf gestaan, want van hem kan gezegd worden: "Uw doden zullen leven", en eenmaal, op de stem des Archangels, zal ook zijn verdord gebeente verrijzen uit het graf, daar, aan de voet van het oude kerkje te Benthuisen, om met de ziel tot een verheerlijkt lichaam verenigd te worden.

36. DIE NOG SPREEKT NADAT HIJ GESTORVEN IS

In de Hebreeënbrief staat in hoofdstuk 11: 4: "Door het geloof heeft Abel een meerdere offerande aan God !geofferd dan Kaïn, door hetwelk hij getuigenis bekomen heeft, dat hij rechtvaardig was, alzo God over zijn gaven getuigenis gaf; en door dat geloof spreekt hij nog nadat hij gestorven is".

Hier wordt het geloof van Abel tot voorbeeld gesteld, dat overdrachtelijk genomen nog tot ons spreekt nadat hij gestorven is. Van Ds. Ledeboer kan dit ook gezegd worden.

Hij, de kruiper en kenner, die Zichzelf steeds weer een onnutte dienstknecht achtte, spreekt ook nadat hij gestorven is. Niet alleen door zijn geloof, ook nog door enkele geschriften.

In het "Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek" vonden wij een opsomming van al zijn werken, die bestempeld werden als boekjes, voor enkele stuivers verkrijgbaar. Verder staat er bij een andere !schrijver aangetekend, dat er van zijn hand nimmer een eigenlijk godgeleerd boek, noch op historieel, noch op dogmatisch gebied verschenen is.

Inderdaad, het valt niet te ontkennen, dat Ds. Ledeboer nimmer een "dogmatiek" voor zijn gemeente bijvoorbeeld, geschreven heeft, maar dat neemt niet weg, dat zijn geschriften altijd een gereformeerde geest ademen. Met stichting zijn ze gelezen en worden ze gelezen. Tenslotte gaat het om Gods eer.

Ds. Landwehr geeft, naast bovengenoemd Biografisch. Woordenboek, ook een gehele

opsomming van alles wat indertijd door Ds. Ledeboer uitgegeven is, of na zijn dood nog uitgegeven werd. Verschillende werkjes zijn in de loop der tijden herdrukt en opnieuw uitgegeven, zodat we bijvoorbeeld op een gegeven moment van zijn "Roepstem van ouderen en jongeren, welker zielen, meistens plotseling en zonder bewustheid, naar de ontzaggelijke eeuwigheid verhuisd zijn, aan hun overgebleven betrekkingen" wel drie uitgaven in handen kregen.

Het ware te wensen, dat aan de vermaningen van Ds. Ledeboer, die alzo nog tot ons spreekt, gehoor werd gegeven. Om volledig te blijven, zullen wij hieronder een lijstje geven van de uitgegeven werken:

- 1e. Een woord aan mijne landgenoten (studententijd).
  - 2e. Phiiletaeri ad Juvenes Academicos pro patriae salute arma capientes paraneticus.
  - 3e. Vaderlandsche Uitboezeming.
  - 4e. Calliope. Vaderlandsche tonen voor derzelver vrienden.
  - 5e. Een spiegel des tijds ter beproeving der kinderen Gods voorgesteld in enige opmerkingen betrekkelijk de tijdsomstandigheden. 1841
  - 6e. 's Heeren wegen gehouden met een alles verbeurd hebbend zondaar. 1843
  - 7e. Het zalig afsterven van een christinne, die Gods oordelen naderen zag. 1841
  - 8e. Enige waarschuwingen tegen den wellust. Leiden A. van Bentem, 1841
  - 9e. Geestelijke lofzangen voor kinderen van de Gereformeerde belijdenis. 1843
  - 10e. Sions lofzangen in benaauwde tijden. 1844
  - 11e. Sions vertroosting en lofzangen uit en voor het harte. 1845?
  - 12e. Een woord aan mijne gemeente. 1844
  - 13e. Een A.B:C. door een Abéling. Overdenkingen over 2 Tim. 3 vers 1 tot 5 met toepassing op de tijdsomstandigheden. 1845
  - 14e. Jezus onder de Heidensche soldaten. Overdenking over Joh. 19 vers 1 t/m 5. 1848
  - 15e. Vermaning aan jongelingen door een vriend derzelve. 1845
  - 16e. Israëls vertroosting en lofzangen uit en voor het harte ter versterking en opwekking van het geestelijk leven.
  - 17e. Roepstemmen van oudere en jongere, welker zielen meestal plotseling en zonder bewustheid naar de ontzaggelijke eeuwigheid verhuisd zijn, aan hunne overgebleven betrekkingen.
  - 18e. Treurzangen gezongen in 1840. (uitgave 1849)
  - 19e. Adres aan de protestantsche Nederlanders. 1853, (zonder naam)
  - 20e. De Sabbath. 1853
  - 21e. Sions val en opkomst benevens nog eenige gezangen des tijds. 1860
  - 22e. Eenige gedachten over de tien plagen van Egypte. 1860
  - 23e. Een klein vragenboekje voor kinderen. 1860
  - 24e. Eenige toepasselijke verzen op bijzondere personen en gelegenheden. 1860
  - 25e. Verscheiden biddagsbrieven uitgaande van de kerkenraad te Benthuizen en opgesteld door L. G. C. Ledeboer of uitgaande van de Algemene Vergadering der gemeenten en ondertekend door L. G. C. Ledeboer en P. v. Dijke.
- Uitgaven na zijn dood:
- 26e. Een brief over de rechtvaardigmaking des zondaars voor God. 1863
  - 27e. Brieven van L. G. C. Ledeboer, in leven waardig leraar bij de Gereformeerde gemeente te Benthuizen. Een geschenk van zijne vrienden en strijdgenoten. 1865
  - 28e. Sions lof- en treurzangen benevens enige gelegenheidsgedichten, nagelaten door L. G. C. Ledeboer, in leven waardig leraar der Gereformeerde gemeente te Benthuizen. 1866
  - 29e. Brief aan Z.M. den Koning Willem II. Geschreven in 1841 naar aanleiding der

vervolgving tegen de toenmalige Gereformeerden. 1887

30e. Sprokkelingen van wijlen L. G. C. Ledeboer, in leven Gereformeerd Leeraar te Benthuizen. 1873

31e. Vijf brieven benevens een vers voor de letterhelden onzer dagen van wijlen den WelEw. en godzaligen Ds. L. G. C. Ledeboer, in leven Gereformeerd leraar te Benthuizen. 1867

32e. Drie belangrijke onuitgegeven brieven van L. G. C. Ledeboer. Z. j.

Voor zover we weten, is hiermede de lijst compleet.

De onder no. 27 genoemde bundel "Brieven" is na zijn dood uitgegeven door zijn vriend J. van Golverdinge, terwijl Ds. van Dijke er een voorrede in schreef. Om in het bezit te komen van de verschillende geschriften deed Van Golverdinge in januari van het jaar 1864 in het openbaar het volgende verzoek: "Gedurende een tijdvak van bijna 25 jaren zijn door Ds. L. G. C. Ledeboer ook brieven geschreven, alle getuigenis dragende van de genade, die aan hem verheerlijkt was, en vele belangrijk voor de geschiedenis der kerk en voor de geschiedenis van zijn eigen leven. Uit die brieven wenste de boekhandelaar J. van Golverdinge te s-Hage een keuze te doen en de belangrijkste, in een bundeltje verzameld, in het licht te geven. Zij, die in het bezit zijn van zulke brieven, worden vriendelijk verzocht die aan hem te zenden. Later zullen zij onbeschadigd in dank worden teruggezonden".

Uit de nalatenschap van Ds. Ledeboer zelf kon de boekhandelaar geen keus maken, want zodra de regelen van het fatsoen dit toelieten, werd door de familie van Ds. Ledeboer, na diens overlijden, zijn bezit naar Rotterdam vervoerd en zijn gehele partikuliere korrespondentie aan de vernietiging prijs gegeven.

Doch de vrienden lieten zich niet onbetuigd. Het is een vrij dik boek geworden, waarin 70 brieven opgenomen zijn, en nog een aanhangsel, dat handelt over de eerste predikdiensten van Ds. Ledeboer. De laatste brief, die wij in het voorgaande stukje geheel overnamen, is uit Benthuizen geschreven en gedateerd 30 september 1863, dus een paar weken vóór zijn dood.

Hiermee zijn wij aan het einde gekomen van deze levensschets en besluiten met de bede van de psalmdichter uit de 138ste Psalm: "*Uw goedertierenheid, Heere, is in eeuwigheid; laat niet varen de werken Uwer handen*".

"Verzamelde Geschriften"

door de heer **H. Natzijl**

Toen Ds. L. G. C. Ledeboer in oktober 1863 met een "Amen, hallelujah" op de lippen in mocht gaan in de vreugde zijns Heeren, liet hij in ruim twintig plaatsen een gemeente of samenkomst na, waar zijn prediking steeds gevraagd en gewaardeerd was. Aanvankelijk namen Ds. Bakker en Ds. Van Dijke Ledeboers prediking over, maar verdeeldheid en scheuring bleven deze gemeenten niet gespaard.

Thans behoren vijftien van die nagelaten gemeenten of een gedeelte ervan tot de Ger. Gemeenten, vijf tot de Ger. Gem. in Ned, vijf tot de Oud Ger. Gem., drie tot de Geref. Kerken, terwijl een drietal zelfstandige gemeenten nog kan zeggen geboren te zijn door de aktie van Ds. Ledeboer. In brede kring zal men derhalve met belangstelling hebben uitgezien naar het deel "**Verzamelde Geschriften**" waarin ons gegevens over Ds. Ledeboer worden medegedeeld.

De samensteller, de heer **H. Natzijl**, heeft in dit deel allereerst de belangrijkste studie over Ds. Ledeboer opgenomen: de biografie van Ds. J. H. Landwehr: "L. G. C. Ledeboer in zijn leven en arbeid geschetst". Dit boeiende boek uit 1900, dat in 1910 een tweede druk kreeg, kon nu door het archiefonderzoek van dhr. Natzijl op verschillende plaatsen worden aangevuld en verbeterd. Zo blijkt op de in de bijlagen als fotokopie opgenomen catalogus van de boeken die Ds. Ledeboer naliet, dat Ledeboers bibliotheek nog vele geschriften uit de studietijd bevatte alsook boeken van toen moderne theologen die door Ledeboer verderfelijk geacht werden. Bepaald niet alleen oude schrijvers, zoals wel gesteld is. Dat Ledeboer niet meer zou studeren na zijn bekering, wordt gelogenstraft door nagelaten preekschetsen, waaruit blijkt dat hij zich tot het laatst van zijn leven op zijn preken voorbereidde.

Een derde onjuistheid die weerlegd kan worden, is de bewering dat Ds. Ledeboer onder curatele gesteld zou zijn. Uit de nauwkeurige boedelbeschrijving bij zijn overlijden en uit bewaarde koopakten blijkt hiervan echter niets.

Een essentiële aanvulling geeft Natzijl o, in het overzicht van de door de actie van Ds. Ledeboer ontstane gemeenten. In de herziene herdruk van zijn boek in 1910 zag Landwehr namelijk het belangrijke feit van de vereniging tussen de Ledeboeriaanse gemeenten en de Geref. Gemeenten onder het Kruis geheel over het hoofd.

Een belangrijk deel van het nu verschenen boek over Ds. Ledeboer is ongetwijfeld het hoofdstuk "L. G. C. Ledeboer en zijn familie", waarin dhr. Natzijl brieven van Ds. Ledeboer weergeeft uit het jaar van zijn schorsing. Duidelijk wordt hoe Ledeboer in die tijd innerlijk gesteld was en hoe hij de goedkeuring des Heeren op zijn kerkelijke gang mocht smaken.

Uit de brieven en fragmenten uit brieven van zijn familieleden blijken daarentegen de afkeurende reacties en het volslagen onbegrip bij de meeste verwanten. Het zijn unieke documenten die door dhr. Natzijl voor het eerst worden gepubliceerd uit het familiearchief Ledeboer.

De bijlagen die Landwehr oorspronkelijk gaf, zijn thans nog aangevuld met enkele geschriften van Ds. Ledeboer die tot voor kort onvindbaar schenen. Ook het aantal

brieven en documenten die betrekking hebben op Ledeboers afzetting en de daarop gevolgde veroordeling en gevangenschap is thans aangevuld en uitgebreid.

Een interessant document is het opgenomen boekje van Ds. N. H. Beversluis uit 1900 over Ledeboer en zijn gemeenten. Het is een van de eerste geschriften uit Ledeboeriaanse kring waarin iets over de eigen geschiedenis wordt vermeld. Dit boekje illustreert tevens de voorgeschiedenis van de Geref. Gemeenten, want Ds. Beversluis was in 1907 voorzitter van de vergaderingen waarin de "vereniging" tot stand kwam.

De "**verzamelde geschriften**" bevatten overigens lang niet alle geschriften over Ds. Ledeboer. Dat zou praktisch onmogelijk zijn, temeer daar de meeste weer op Landwehr teruggaan. Maar een becommentarieerde bibliografie die ons inlicht over de geschriften die over Ds. Ledeboer gepubliceerd zijn, zou in dit deel niet misstaan hebben. Wel bevat dit derde deel een uitvoerig register van persoonsnamen en enkele unieke illustraties.

Al met al mogen we samensteller en uitgever echter erkentelijk zijn voor het nu complete standaardwerk van en over Ds. Ledeboer. Wie zich in geestelijk opzicht een nazaat van Ledeboer wenst te noemen, zal deze delen met vreugde begroeten.

A. Ros.

De inhoud van het eerste deel van de „Verzamelde Geschriften" dateert voornamelijk uit de jaren 1841-1846 en omvat behalve onderscheidene gedichten en zijn levensverslag ca. ook "Een spiegel dezes tijds ter beproeving der kinderen Gods" (1841) en één van zijn meest uitgebreide werken: "Een ABC door een Abéling" dat handelt over 2 Tim. 8: 1-5 met toepassing op de tijdsomstandigheden. Het is door Den Hertog's uitgeverij B.V. te Utrecht voornaam uitgegeven en met zijn 627 pagina's de prijs van f 45,- alleszins waard.

30 september 1977

Een verdeelde noodwoning

De eigen weg van ds. Ledeboer: Als een balling omzwerven

Door C. de Jongste

Wanneer in handboeken de Afscheiding wordt besproken, ontbreekt in de hoofdlijnen meestal de figuur van ds. Lambertus Gerardus Cornelis Ledeboer (1808-1863). Deze ernstige boeteprediker werd eind vorige eeuw wel afgedaan met "hoofd ener afgescheiden sekte" (dr. J. Reitsma); tegenwoordig schrijft men over Ledeboer als van een, die "zijn eigen gang (weg) ging" (dr. H. Algra).

Afgezien van de toonzetting, gaat achter de citaatjes vooral een principiële verschil in waardering schuil. Diverse oorzaken liggen hieraan ten grondslag, in dit bestek onaangeroerd blijvend. Een ander aspect in de beoordeling van deze kerkhistorici is gemeenschappelijk: Ledeboer en de zijnen vormen een der nevenstromen in de Afscheidingsbeweging. Hierbij mag ik in dit artikel wat uitvoeriger stilstaan. Immers, onder de RD-lezers maken de Ledeboeriaanse nazaten juist een hoofdstroom uit!

Zijn uitleiding

Het is zeker opvallend, dat wanneer Ledeboer als jonge patricierszoon de Leidse Academie bezoekt, hij afwezig is in de Dacostiaanse studentenkring. Hieronder treffen we mannen aan, die slechts enkele jaren later historie schrijven als "vaders der Scheiding", zoals Brummelkamp, Gezelle Meerburg, Van Raalte, Scholte en Van Velzen.

Overigens is Ledeboer in die dagen niet minder dan zijn medestudenten bezig met de eeuwige belangen (di. J. Eigeman/J. H. Landwehr). Hoewel naar eigen getuigenis reeds vanaf zijn kinderjaren hiermee bezet, voltrekt zich een grote ommekeer kort nadat hij in 1838 de herdersstaf heeft opgenomen in Hervormd Benthuizen. In zijn prediking komt dit spoedig openbaar.

Intussen rijpt bij Ledeboer de zienswijze, dat het erfgoed der vaderen het alleenrecht heeft verloren in zijn kerk, ja formeel ten onder is gebracht door de Haagse Synode van 1816. Op zondag 8 nov. 1840 leidt dit publiek tot de "eerlijke begrafenis" van de Hervormde Reglementenbundel en het Evangelische Gezangenboek in de achtertuin van de voormalige burgemeesterswoning. Zeker, de emotionele zijde aan deze handeling kan men veroordelen. Ten principale is Ledeboers verwerping echter een oprechte geloofszaak: "Hier moest ik kiezen God of mensen" ('s Heeren wegen).

Binnen 5 dagen is Ledeboer geschorst, doch hij preekt door. Tien weken later al volgt zijn afzetting, waarmee hij ook formeel is "uitgeleid uit het Hervormd Genootschap". Niet alleen scherper geformuleerd, ook gelet de procedure is hij "uitgeworpen" (ds. G. H. Kersten).

Afgescheiden predikant

Is Ledeboer aanvankelijk gekant geweest tegen de Separatie, zijn sympathieën groeien met zijn veranderende inzichten. Een reeds in 1839 ontvangen beroep van het Afgescheiden Zuid-Beijerland (dr. C. Smits) kan hiervoor als een der vroege bewijzen dienen, evenals zijn omgang met De Cock (Landwehr).

Vier dagen na zijn schorsing bezoekt Ledeboer Amsterdam, waar hij ongedacht verzeild raakt op de synode der Afgescheidenen. Blijkens de acta bezorgt zijn komst de broeders "een verrassende blijdschap". Ledeboer verkrijgt zelfs zitting na verklaard te hebben van harte met hen verenigd te zijn onder voorbehoud van de omstreden vrijheidsaanvraag.

De twisten op deze synode -die (gelukkigerwijs) de Dordtse Kerkenorde in ere herstelt en (te laat) ruimte biedt aan Datheens psalmen in Zeeland- brengen Ledeboer niet echt tot wankeling in zijn keus voor de Afscheiden Gereformeerde Gemeenten, zoals de officiële naam dan nog luidt.

Kort daarop - in 1841- publiceert de Benthuizer pastor uitvoerig zijn visie op de Afscheiding. "Wat aangaat de afscheiding, deze ligt niet aan onze, maar aan der anderen zijden, die zich afgescheiden hebben van de Gereformeerde Leer, Dienst en Tucht. Wij, ons afgescheidene, verklaren te zijn en te blijven, de Gereformeerde Leer van harte toegedaan, dus komt er geen verloochening van naam of enige voorrechten der Gereformeerde gemeente in aanmerking" (Spiegel dezes tijds).

Helderder dan vele anderen in die dagen, die zelfs vooraan staan in de strijd, weet Ledeboer het beginsel der Scheiding te verwoorden (Landwehr). Hij wenst geen nieuwe "sekte". Het gaat hem - niet meer, maar ook niet minder - om de continuïteit van de aloude kerkelijke akkoorden van belijden en regeren: de Drie Formulieren van Enigheid en de Dordtse Kerkenorde.

Eigen weg

Onder de afschuwelijke vervolging van overheidswege kiezen de Afscheidenen massaal voor de "vrijheid", in strijd met het oorspronkelijk beginsel. Ledeboer daarentegen voelt zich geroepen de aangeboden vrijheid niet aan te nemen en verwittigt hiervan Koning Willem II.

Een verdieping van zijn inzicht in dezen leidt al snel tot een eigen weg, los van de Christelijk Afscheiden Kerk, zoals de nieuwe naam luidt.

Ten hoogste 8 maanden slechts moet Ledeboer Afscheiden predikant zijn geweest (ds. M. Golverdingen). In 1843 heeft hij zijn samengaan veroordeeld en herroepen in een publicatie. Zijn standvastigheid komt hem op tal van boetes en bijna 19 maanden gevangenschap te staan. Maar: "De Heere laat Zich niet onbetuigd aan mij, de grootste boef, en ik heb de beste plaats (Brieven).

Onder de Afscheidenen wordt de breuk betreurd. Telkenmale leggen de acta getuigenis ervan af, dat men Ledeboer weer gaarne in het kerkverband wil opnemen. De laatste poging wordt gemeld op de Synode van 1857. Hoewel met de wetgeving van 1853 de verplichte vrijheidsaanvraag is afgeschaft en daarmee geen geschilpunt meer kan uitmaken, schrijft Ledeboer toch af.

De predikant van Benthuizen zal meerdere motieven hebben gehad. Vooral het overheersend theologisch klimaat onder de Afscheidenen zal hen verder van hem verwijderd hebben. De verbondsbeschouwing van de Gelderse richting - onder Brummelkamp - zal Ledeboer niet hebben kunnen aanvaarden. De uitwerking daarvan op het aanbod der genade toegespitst door de leraren Kreulen en Pieters als een terbeschikkingstelling aan (de vrije wil van) elke hoorder-mag bepaald niet de visie van Ledeboer worden genoemd (dr. C. Steenblok).

En hoewel de Drentse richting - op dit punt eensgezestes met de Kruisgemeenten - zich hiertegen verzet, poneert haar voorman Joffers dermate schokkende stellingen over de kinderdoop, dat Ledeboer zich niet meer thuis gevoeld zal hebben in de kring der Afscheidenen (ds. A. Moerkerken).

Budding-gemeenten Ledeboerianen

Nog een zeer praktisch punt scheidt Ledeboer van de Afscheidenen, namelijk: het liturgisch gebruik van de "nieuwe" psalmbundel van 1773. Ongeveer een jaar na de breuk van de Afscheidenen wordt Ledeboer in 1842 verzocht voor te gaan in de Zeeuwse gemeenten rondom Budding, die dan achter de tralies verblijft. Behalve

kerkorde en vrijheid voeren deze gemeenten als bestaansgrond aan, om sedert 1839 zich naast de Afgescheidenen te openbaren: de psalmberijming van Datheen. De acta bevestigen, dat dit voornamelijk het nogal emotionele werk van Budding is geweest (dr. J. H. Gunning). Ledeboers duidelijke voorkeur voor "Datheen" - vermoedelijk gegroeid uit de persoonlijke kontakten met Budding al vanaf 1840 - past volledig op de principiële eis van diens gemeenten. Na het vertrek van zijn "geliefde broeder" weet Ledeboer omstreeks 1845 deze Budding-gemeenten exclusief aan zich te binden, zodat in de volksmond voortaan sprake is van "Ledeboerianen".

Toch is de psalmkeus van hun leidsman gematigd. Zijn parool luidt: "Keren wij terug, keert geheel terug". Maar - en dat vergaten di. P. van Dijke, D. Janse en L. Boone later helaas - hij voegt eraan toe: "Twist were van ons de Heere. Een ieder doe gelijk hij vrijmoedigheid heeft voor de Heere" ('s Heeren wegen).

Met name door het drijven van de "Oude Salmen" verkeert Ledeboers groepering decennia lang in een kerkelijk isolement; zelfs tegenover de Kruiskerken, die - al blijkens een brochure van voortrekker Smitt uit 1845 - voor het overige zich volstrekt één verklaren met Ledeboer c.s. Eerst in 1907 reiken Ledeboerianen en Kruisgezinden elkaar de broederhand in een compromis (zie mijn "Klacht en Jubel", p. 228-327).

Herroeping?

Van Hervormde zijde wordt regelmatig geopperd, dat Ledeboer later zijn afscheiding met spijt zou hebben betwijfeld of herroepen (ds. H. Wildeboer / ir. J. van der Graaf). Gaarne wordt dan de volgende zinsnede aangevoerd uit een brief, die hij in 1844 schreef aan zijn gemeente vanuit Gravesteens kerker: "Mijns is de grootste schuld! . . . Vleselijk begonnen, vleselijk voortgezet, en de Heere verhoede het dat het worde: vleselijk geëindigd" (Een woord aan mijne gemeente).

Geconcludeerd wordt dan:

"Harder oordeel over eigen werk kan wel niet door een buitenstaande geveld worden" (dr. S. D. van Veen).

Wat echter oppervlakkig gezien mogelijk lijkt, wordt absoluut onmogelijk wanneer men let op Ledeboers verdere arbeid in daad en geschrift. Indien hier werkelijk sprake is van het herroepen van het kerkelijk standpunt, dan zou Ledeboer onverwijld uit het gevang zijn ontslagen en met eer in het Hervormde ambt zijn hersteld. Dat gebeurde niet!

Ter verdediging van Ledeboer is bijna 100 jaar geleden al beklemtoond, dat bij diens uitspraak onderscheiden dient te worden tussen zaaksgerechtigheid en persoonsgerechtigheid (dr. A. Kuyper). En inderdaad, zijn optreden wordt uitzonderlijk gestempeld door het genadig besef, dat zelfs onze beste werken met zonde bevekt zijn. Merkwaardig genoeg werd Ledeboers omstreden uitspraak nimmer in samenhang geplaatst met de overige brieven uit zijn gevangenschap (Brieven, nrs. 418). Ineens blijkt dan ondubbelzinnig de historische context: alles draait om droevige woelingen in Benthuizen, waarbij vooral de samenstelling van het "kerkelijk bestuur (8) een rol speelt. Ledeboer voelt zich aan deze concrete zaak persoonlijk hoogst schuldig, zonder dat zijn afscheiding in het geding is. Slechts één aanhaling:

"Ik heb de wolven en vossen helaas! de vrije toegang gelaten in de kudde, die aan mijn zorg was toe- betrouwd" (18).

Maar ondanks zijn opsluiting, ja "ook zonder huis, pastorie en kerkgebouw" wenst hij zijn "gemeente niet te verlaten, al ware er één lid" (11 en 14). Zijn

"stand" blijft "dezelfde als vroeger" (8), omdat hij slechts "tot nog toe terugkering tot het oude en verlaten van de nieuwe grondslag van 1816 heeft gezocht" (6).

En - om maar te besluiten -wat zijn kerkverband betreft zegt hij glashelder: "Wat aangaat mijn stand onder dat alles, blijft leraar en herder, o wee mij!!! van Benthuizen! Terwijl mijn tegenwoordige bestemming mij soms klaar ligt in die gemeenten, die niet uit volgzucht, maar uit beginsel staan, noch in de staatskerk, noch in de vrijheidskerk, noch ook als Flier enz. Ziet daar zijn nog zulke gemeenten, daar ligt klaar mijn bestemming! Houdt uw belijdenis vast, zegt vader Smijtegeld, dan zult ge er nog wat aan hebben" (14).

Deze begeerte verkreeg hij! Wanneer Ledeboer kort na zijn vrijlating in 1845 een werkje het licht laat zien, werpt hij daarin de vraag op, welke "uitwendige kerkgemeenschap" het meest "overeenkomstig Gods heilige wil en welbehagen" is. Zijn antwoord luidt dan even bescheiden als beslist: "Wij voor ons geloven zij, die zonder zich te hebben gebogen voor het beeld en beest (reglementen en vrijheid? - CdeJ), de gereformeerde belijdenis wenselijk getrouw gemaakt te worden, zo wij wel zien (ABC door een Abéling).

Tenslotte: een preek - enkele weken voor zijn sterven uitgesproken te Veenendaal over Jen 10:17-21 (ds. G. de Braal) -legt er nog getuigenis van af, dat geen enkel breukvlak is te bespeuren in zijn denken over zijn afscheiding.

Noodwoning

Hoewel Ledeboers opstelling zakelijk wortelt in de art. 28 en 29 N. G.B., zo zoekt men in zijn geschriften tevergeefs naar de term "valse kerk" als kwalificatie voor de vaderlandse kerk. Afgescheidenen en Kruisgezinden verschilden ook hierin met hem en waren in het algemeen radicaal. Hierin komen dan ook de specifieke elementen van zijn kerkbegrip openbaar, te weten: de tijdelijkheid en de schuldkenning.

Na zijn afzetting koestert Ledeboer een aanvankelijk sterke hoop op spoedig herstel. Hij is terughoudend in het stichten van gemeenten en de sacramentsbediening. Van kerkgebouw - laat staan in steen - moet hij niet veel hebben. En wanneer in 1850 een onderkomen in gebruik wordt genomen op Ledeboers erf te Benthuizen, duidt de nieuwe houten schuur zonder twijfel op de gewenste tijdelijkheid van de institutaire noodwoning! Bovendien stelt hij principieel, dat het Hervormd Genootschap geen rechten noch voorrechten omtrent het erfdeel der vaderen kan laten gelden: "Het is het onze, en God zal het ons wedergeven op Zijn tijd en de vijanden verdrijven" ('s Heeren wegen).

Het is onjuist te denken, dat in deze uitspraak hooghartigheid doorklinkt. Hoe ootmoedig is Benthuizens boetgezent, wanneer hij de schuldvraag stelt. Daarop past zijns inziens slechts één antwoordt: het gemis van dit alles is ... eigen schuld"!

Op zeer kernachtige wijze is Ledeboer in dit opzicht getypeerd door een van zijn opvolgers, ds. N. H. Beversluis: "Hij achtte zich van Godswege verplicht noch de naam, noch de zaak te verloochenen, hoewel hij voor God zich de grootste verloochenaar en de ontrouwste herder kende, en daarom rechtvaardig uit zijn vaderlijke erve gestoten, om nu als een balling om te zwerven, Ps. 137".

Een verdeeld huis

Vandaag de dag is Ledeboers noodwoning jammerlijk verdeeld in - de beeldspraak zij mij vergund - een 4-tal grotere en kleinere kamers en enkele losse kasten. Alle deuren lijken hermetisch afgesloten, hoewel het af en toe door de kieren nog eens verfrissend tocht, soms veroorzaakt door opstekende stormen buiten. Dan ook praat men met elkaar door sleutelgaten. Het afzonderlijk verblijf op kamers bevordert de eigen oriëntatie, doch verzwakt het besef een gemeenschappelijke fundering en kap te bezitten: *de kerkelijke akkoorden van belijden en regeren*. Let wel: dáár ging het Lede-

boer om!

Bij de herdenking van de Afscheiding van 1834 moge de schuldigstellende wind des Geestes de noodwoning doorwaaien, opdat haar bewoners en inzonderheid hen, die bidden geleerd hebben - voor elkaar, en met elkaar voor de kerk der vaderen, zouden naderen tot de Koning der Kerk met de bede van Ledeboer;

*Och! mocht die Geest mijn harte eens doorwaaien,
En 't onkruid, dat zo hoge groeit, afmaaien!
Schoon ik die Geest bedroefd heb en geblust;
Och! werd ik door die Geest nog eens gekust.
Och! mocht Gods volk nog eens vergaderd worden,
Tot énen weg, belijdenis en orde.
Dat eigen kracht en wijsheid en verstand
Door 's Heeren macht gelegd werd in de band.*